

Пряшівска універзіта в Пряшові  
Центер языків і култур народностных меншын  
Інштїтут русиньского языка і културы

***Studium***  
***Carpato-Ruthenorum***  
***2016***

*Штудії з карпаторусиністікы 8.*

Пряшів 2016

© Пряшівська універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского языка і культуры  
 Центр языків і культур народностных меншын  
**Studium Carpatho-Ruthenorum 2016**  
**Штудїї з карпаторусинїстики 8.**

Зоставителька і одповідна редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.  
 Редакчна рада: доц. ПгДр. Анна Плішкова ПгД. (председкыня)  
 проф. Др. Павел Роберт Магочій  
 проф. Др. Елейн Русинко  
 проф. Др. Кірілл Шевченко, др. н.  
 Рецензенты: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.  
 проф. Михаил Капраль, к. н.

Научна редакторка: проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.  
 Технічний редактор: Інж. Ярослав Гавріла  
 Выдаватель: Інштїтут русиньского языка і культуры ПУ  
 Перше видання, 2016.

Число сторінок: 148

Друкарня: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

Тоту публікацію ани ей части не мож репродуковати без поволїня властника авторських прав.

© Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry  
 Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín  
**Studium Carpatho-Ruthenorum 2016**  
**Štúdie z karpatorusínistiky 8.**

Зоставителька а zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.  
 Redakčná rada: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. (predsedníčka)  
 prof. Dr. Paul Robert Magocsi  
 prof. Dr. Elaine Rusinko  
 prof. Dr. Kirill Ševčenko, DrSc.  
 Recenzenti: doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.  
 prof. Dr. Mihály Káprály, CSc.

Vedecká redaktorka: prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

Technický redaktor: Ing. Jaroslav Havrila

Ydavateľ: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU

Prvé vydanie, 2016

Počet strán: 148

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

Túto publikáciu ани jej části nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka autorských práv. Za jazykovú stránku príspevkov sú zodpovední autori.

ISBN 978-80-555-1754-4

## ОБСЯГ

Вступне слово едіторкы ..... 4

### ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

**Melánia HERMANOVÁ:** Radost' a poučenie nielen pre deti ..... 8

**Міхал ПАВЛІЧ:** Петра Семанцёва і ей РОССЫПАНЫ РЯДКЫ ..... 15

**Ігор ШНИЦЕР:** Передумови, перебіг та наслідки малої (локальної)  
 українсько-угорської війни у березні 1939 року ..... 22

**Осиф СІПКО:** З лінгвокультурології Русинів ..... 41

**Страшимир ЦАНОВ:** Наука и идеология в книге Юрия Венелина  
 «ДРЕВНИЕ И НЫНЕШНИЕ БОЛГАРЕ...» ..... 56

**Мірон ПУКАН:** Rusínske profesionálne divadlo a jeho dilémy ..... 68

**Павло Роберт МАГОЧІЙ:** Міфи та стереотипи в історії  
 КАРПАТСЬКОЇ РУСИ ..... 84

### ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧІХ

**Мгр. Івана Сливкова, ПгД.** ..... 102

**Мгр. Міхал Павліч** ..... 104

**Доц. Ігор Шніцер, к. н.** ..... 106

**Проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД.** ..... 108

**Доц. Д-р. Страшимір Мітков Цанов** ..... 111

**ПгДр. Мірон Пукан, ПгД.** ..... 114

**Проф. Др. Павел Роберт Магочій** ..... 116

### ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

**Valerij PAĎAK:** Odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu  
 v roku 1945 ako tragédia národnostnej menšiny podkarpatských  
 Rusínov, ktorá trvá dodnes ..... 122

**Jozef BILSKÝ:** Metamorfózy súčasnej slavistiky so zreteľom  
 na rusinistiku a bulharistiku ..... 134

## Вступне слово едіторкы

Інштїтут русиньского языка і културы ПУ (як самостатный інштїтут ся датує од року 2008) перешов далшов із трансформацій і од року 2016 ся стає сучастёв Центра языків і култур народностных меншын Пряшівской універзїты у Пряшові. Так, як каждорічно, ай в році 2016 Інштїтут реалїзовав свій традиційный проєкт – научны семїнары карпаторусиністікы і маєме перед собов зборник **Studium Carpato-Ruthenorum 2016 /Штудїї з карпаторусиністікы 8**, як выступный документ 8. річника научных семїнарів карпаторусиністікы. Він приносить новых авторів, а самособов, новы темы.

В сполупраці з Сполком русиньских писателїв отворив ся зачатком рока – у фебруару далшый річник із серїї семїнарів. Органїзаторы го тематїчно заміряли на двї сучасны русиньскы женьскы авторкы (найстаршу і наймолодшу). І так на тему русиньской літературы выступило двоє літератів з Пряшівской універзїты. Першов з них была **Мгр. Івана Сливкова, ПгД.**, білорусітка з Інштїтуту україністікы і середнєєвропейских штудїї ФФ-ПУ. В рамках славянських літератур ся Івана Сливкова уже дакілько років займає русиньсков літературов на Словакії, передовшыткым женьскыма авторкама. На семїнар сі приправила тему, котра є рефлексїов на книжку повідань найстаршой женьской авторкы Меланїї Германовой: Дїтём про радость і поучїня. Другым выступаючім на тім самім семїнару був інтерный докторанд ІРЯК **Мгр. Міхал Павліч**. У презентованїї статї представив наймолодшу сучасну русиньску авторку – фактїчно свою ровеснічку Петру Семанцёву і єї дебут – Россыпаны рядкы.

Тему з історїї Русинів сі приправив на другый семїнар карпаторусиністікы молодой історїк з України – **доцент ПгДр. Ігор Шніцер, к. н.** з Факулты історїї Ужгородьской народной універзїты, котрый выступав на семїнару карпаторусиністікы по першыраз. Тема ся дотыкала зачатку другой світової войны і погранічної терїторїї, заселеної з переважной векшыны Русинами, але тыж іншыма народами. Автор по-пробовав здокументовати тзв. малу (локалну) українсько-мадярьску войну з марца 1939 і єї наслідкы на містных жытелїв.

**Проф. ПгДр. Осиф Сїпко, ПгД.** з Інштїтуту русістікы ФФ – ПУ є продуктівным бадателём – лїнгвокултурологом. Ёго русиньске походжїня му дає шырокий простор про наповнїня ёго бадательських амбіцій, а проф. Сїпко їх з вдячностёв, але тыж покоров ёму властнов вьвжы-

вать. Тема з лїнгвокултурологїї Русинів (прочїтана на далшїм семїнару карпаторусиністікы) ся стала єдноз з ёго серїї лїнгвокултурных штудїї о одображїню языка Русинів в їх матерїалній і духовній културї.

Новым автром в зборнику є літературознатель **доц. ПгДр. Страшімір Мітков Цанов** з Шуменьской унівезїты (Булгарїя), котрый выступив на тему малознамой особности з історїї Русинів – Юрїя Венелїна Гуцу і представив ёго публікацію «Древние и нынешние Болгаре...». Нёв ся по професїї доктор медицины Ю. В. Гуца записав до історїї булгарьского народа як особность, котра мала великий вплив на зміцнїня народной ідентїты Булгарів.

З нагоды 70-ой юбілейной сезоны ТАД у Пряшові выступив на 38. семїнару карпаторусиністікы **ПгДр. Мірон Пукан, ПгД.** театролог з Інштїтуту естетїкы і умелецькой културы ФФ – ПУ. Назва темы Русиньский професїональный театр і ёго ділемы назначає, же штудїа має крітїчний характер. Вірїме, же статя буде іншїрвати компетентных ід вьліпшїню сучасного ставу, який є в ТАД, абы сі театр і надале утримав своє добре мено міджі професїональныма театрами нелем на Словакії, але і в міджінароднім контексті.

Семїнары карпаторусиністікы в році 2016 завершыв взацный гость – історїк **проф. Др. Павел Роберт Магочїй** з Торонтьской унівезїты (Канада), котрому кінцём рока вышла велика публікація о історїї Русинів од найстаршых часів. Ёї презентацію сьме споїли з семїнаром, а представлена у зборнику статя ся дотыкає підходу історїка к історїчным фактам (або міфам?), з котрыма ся стрїчать на пути у своїх баданях, а самособов їх інтерпретація розлічныма авторами.

Додатковов штудїов є текст історїка літературы і културы **Мгр. Валерїя Падяка, ПгД.** з Інштїтуту русиньского языка і културы, котрый як Русин – жытель Закарпатя (Україна) представив тему одступлїня Підкарпатьской Руси Советьскому Союзу в році 1945 як трагедїю народностной меншыны підкарпатьских Русинів. З тов темов выступив автор 5. новембра 2015 в Посланецькій снемовнї Парламенту Чеськой републікы в рамках семїнару „Podkarpatská Rus – 70 let poté. Odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu v roce 1945. Příspěvek k dějinám českého parlamentarismu“.

Другу додаткову статю написав **Мгр. Йозеф Білскї**, докторанд з ФФ – ПУ, Інштїтуту словакістїчных і медїалных штудїї і дотыкає ся научной конференції: Дїманїчны процесы в сучасній славїстїці, котру організовав Інштїтут русиньского языка і културы кінцём рока 2016.

На заключїня припомянеме штруктуру науковых семїнарів карпаторусиністікы, девятый річник котрых буде продовжовати ай в році

2017. Каждый семинар творять такы главны части – представліня выступаючого з куртов інформаціов о ёго професіоналнім жывоті (1), реферат на выбрану тему (2), діскузія (3), і презентація найновшых публікацій з области карпаторусиністікы (4).

Семинары суть адресованы як штудентам-русиністам, так ай вшыткым, котры ся интересуют карпаторусиністіков як научнов дісціплінов і хотять сі проглубити свої знаня. Позываеме їх до далшого – девятого річника семінарів карпаторусиністікы.

*ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.*

## ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

# MELÁNIA HERMANOVÁ: RADOŠŤ A POUČENIE NIELEN PRE DETI<sup>1</sup>

Ivana SLIVKOVÁ

## Abstract

Author interprets fourteen short stories from the Melanie Hermanová's book *Deťom pre radosť a poučenie*. The analysis focuses on the themes of individual stories, types of characters and thematic clichés in Rusyn literature in Slovakia. The aim is to highlight the positive and innovative parts of publication and objectively assess the weaknesses of the work.

**Key words:** Melania Hermanova, Ruthenian literature, edification, traditions, cliché.

## I. Nie celkom pre deti

Melánia Hermanová nazvala svoju knižku *Deťom pre radosť a poučenie*, s podnázvom *Povedky pre deti, mládež a dospelých*. S druhou časťou názvu nemožno celkom súhlasiť. Cieľovou skupinou týchto textov by mali byť predovšetkým dospelí čitatelia, resp. -nástročné staršie deti. Už len z hľadiska tematického zamerania jednotlivých príbehov nie je publikácia celkom vhodná pre detského čitateľa. Hlavní hrdinovia nás síce v každom príbehu vedú k šťastnému koncu a rozprávkovému víťazstvu dobra nad zlom, resp. správneho nad nesprávnym, ale často sa ocitáme v prostredí, ktoré nie je pre detského čitateľa najvhodnejším. Vyrovnávanie sa dieťaťa s nepríjemnými súčasťami života ako napr. smrť, agresivita, závislosť, podvádzanie v partnerstve či krádeže je potrebné a prirodzené, avšak príbeh by mal byť v takomto prípade kompozične vystavaný inak – minimálne by mal byť ukončený šťastne, jednoducho a zrozumiteľne.

Dôchodcovia, ktorí si už počas svojho života kúpia rakvy, aby po smrti neboli nikomu príťažou, keďže sú bezdetní, svojim konaním nehovoria o prirodzenosti životného kolobehu, ale o veciach ako prefikanosť (pri prekvapení zlodeja), úspory (pri zdôvodnení potreby toho čudného nákupu) či klebety (zápletka s krádežou). Všetky spomínané príklady síce robia príbeh

1 Štúdia bola napísaná v rámci projektu **34. seminár karpatorusinistiky**, ktorý sa uskutočnil 24. februára 2016 na Prešovskej univerzite v Prešove.

*Rakvy* dobrým príbehom – prekvapivým, hravým, poučným, avšak nie pre dieťa, ale skôr pre zrelšieho čitateľa. Obdobná situácia nastáva v príbehu *Chcem omladnúť, alebo láska kvitne v každom veku*, v ktorom starý vdovec chce získať priazeň mladšej ženy, ale tá mu chce dokázať, že nie je pre ňu vhodným partnerom výčitkami všetkých jeho predchádzajúcich partnerských neúspechov – podvodov, krádeží, klamstiev a manipulácií bývalých partneriek. Žena tým síce dokazuje svoju emancipáciu a schopnosť zaobísť sa bez muža v ťažkom životnom období, avšak spomína veľké množstvo faktov, ktoré sú pre detského čitateľa nevhodné a nezrozumiteľné. Príbeh *Biele ponožky*, v ktorom hlavný hrdina pravidelne podvádzá svoju manželku a sú v ňom potrestané najmä milenky, nie zvodca, tiež nie je najlepším príkladom výchovy. *Zabíjačka bez mäsa* čitateľa učí o sile priateľstva a nesprávnosti klamstva, ale je to príbeh krvavý a agresívny. Vymenúvaním týchto slabších stránok by sme mohli pokračovať viac-menej príkladmi z každého zo štrnástich príbehov, no ak odhliadneme od venovania knihy detskému čitateľovi, dostaneme sa do úplne iného sveta fantázie prepojeného s realitou smutno-smiešnymi príbehmi, ktoré sú viac či menej blízke každému z nás.

## II. Učiť sa, učiť sa, učiť sa... alebo čo máš v hlave, to ti nikto neukradne

Jednou z výrazných častí knihy sú tzv. školské príbehy, to znamená poviedky, ktorých cieľom je zdôrazniť význam a dôležitosť vzdelania v živote človeka. Vo väčšine z nich sa vzdelanie stavia do opozície so športom či inými záujmami, ktoré oberajú mladých ľudí o čas, ktorý by mali venovať škole. Rozprávanie sa vždy končí pochopením potreby vzdelania pre ďalší osobný rast a s tým súvisiacou vyššou kvalitou života v dospelosti. Napr. v príbehu *Najkrajšia planéta Zem* sa dokonca dostávame k fiktívnemu porovnaniu školstva u nás a na Marse, čo hlavného hrdinu vyprovokuje k zásadnej zmene postoja k učeniu sa.

Poviedka *Učenie nie je zajac – neutečie* hovorí o konkrétnych dôsledkoch ignorovania štúdia v prospech hobby. Študent pred maturitou odmieta zmeniť svoje návyky a venovať sa viac škole a v dôsledku toho sa mu nepodarí zmaturovať a získať doklady o vzdelaní, ktoré od neho žiadajú pri jeho neskoršej snahe zamestnať sa. Na rozdiel od úspešnejšieho kamaráta, ktorý sa po štúdiu uplatnil a získal dobrú prácu aj kvalitné rodinné zázemie, sa nedoštudovaný hrdina neustále trápi a nakoniec sa mu podarí získať iba prácu kuriča, aj to až na príhovor jeho otca, ktorý sa s ním v tomto zamestnaní de facto vymení. Autorka školskú tému v tomto príbehu rozširuje o so-

ciologický aspekt – postavenie nezamestnaného človeka bez vzdelania je veľmi ťažké, dokonca to má vplyv aj na to, že ostáva v živote sám (neoženil sa, lebo ktorá by chcela muža, čo ju nedokáže ani uživiť).

Poučenie, hoci iného typu, nám prináša aj príbeh *Modré lístočky*. Tu čítame nielen o detskej chamtivosti (problém vzniká pri odmietaní požičať spolužiačke zelenú farbičku na vymalovanie lístkov), ale aj o spravodlivosti v podobe učiteľkinho rozhodnutia a matkinej výchovy, ktorá vedie dcéru k skromnosti a poslušnosti.

Skromnosť je v centre pozornosti aj v príbehu *Vysoká škola – životná*, ktorú považujem za vyvrcholenie školských poviedok. Matka a dcéra sa dostávajú do generáčného sporu, v ktorom sa babka správa rozumne a šetrne, a dcéra, hoci dobre vychovaná, v blahobyte zabúda na to, čo jej matka od malička prizvukovala. Smeje sa zo svojej matky, že odkladá všetky staré a nepotrebné veci, pretože si nepamätá obdobie, keď ich bieda nútila rozmýšľať prakticky a dopredu. Generáčny spor sa prejavuje aj v komentári starej mamy k výchove vnučky, vnučkiných slov prirovnávajúcich babičku k rozprávkevej ježibabe, ktorá si hromadí všetko čo nájde. Situácia sa však prudko zmení, keď dôjde na slová starej ženy a prídu zlé časy (síce nie vojnové), ale krízové. Dom, auto, peniaze a všetky veci, ktoré dcéra Radka považuje za hodnoty sa stratia pod vodou pri záplavách. Študovaná, hrdá, samostatná a moderná žena prepadá zúfalstvu a celú situáciu zachraňuje skúsená babička, ktorá stihne zachrániť tie najdôležitejšie veci a na dôvažok ešte aj predvída situáciu a nechá dom poistiť proti prírodným katastrofám, takže k ozajstnej strate vlastne nedôjde. Do kontrastu sa tu dostáva váha diplomu z vysokej školy, ktorý dokáže zabezpečiť blahobyt s váhou diplomu zo školy života, ktorý znamená životné skúsenosti a večnú pravdu: nikdy nehovor nikdy.

### III. Chlap je chlap a žena musí mať rozum aj za chlapa

Hrdinovia príbehov Melánie Hermanovej sú rôznorodí, avšak možno medzi nimi nájsť niekoľko podobností. Ženské postavy reprezentujú vo väčšine prípadov rozumnejšiu časť ľudstva, hoci stereotypne by sa dalo očakávať, že ženou vládne cit. Autorka ženám v jednotlivých príbehoch dáva charakteristiky ako múdrosť, skromnosť, sila, ale aj lakomstvo a pýcha (napr. Radka z príbehu o povodni, či Katrena z príbehu o zabíjačke). Zlé ženy sa objavujú ako protiváha tých dobrých, milých a spravodlivých (ako učiteľka z príbehu o kreslení, či česká učiteľka v príbehu o pobyte Melanky v Česku). Najvýraznejšou charakteristikou všetkých ženských postáv je sila vo viacerých podobách – sila emancipácie u Radky či vdo-

vy, ktorá odmieta všetkých nápadníkov, sila životnej múdrosti u Radkinej matky, sila slušnosti Hanky v *Príbehu bez názvu*, sila prefíkanosti Marky z rozprávania o rakvách, sila klebiet susedy Zuzky či chamtivosti šetrnej Katreny.

Mužský svet v tejto knihe autorka vykresľuje z iného pohľadu – chlapčenský hrdinovia z príbehov o potrebe vzdelania sú nezodpovední, nedajú si poradiť a tvrdohlavo si idú za svojim, až kým nedôjde ku krízovej situácii. Muži sú slabí, keď sa boja smrti (Rakvy), keď sa boja nedodržiavať pravidlá (Vasil' – Zabíjačka...), keď podliehajú závislosti na kartách či alkohole, keď kradnú, podvádzajú svoje ženy, chcú sa oženiť kvôli peniazom (vdovci). Niektorí hrdinovia sa dokážu poučiť (Michalko, ktorý kúpi namiesto prasaťa mačku vo vreci), Ivan (ktorý sa rozhodne byť zodpovedný a učiť sa), otec s kartárskou vášňou atď. Iní však doplatia na svoje činy – Andrej z príbehu o neukončenej maturite.

Mužsko-ženský svet M. Hermanovej má pevne určené pravidlá – ženy, či už dobré alebo zlé, mužmi vládnu. Ovplyvňujú ich konanie a len vo výnimočných prípadoch sú muži tými spravodlivými, ktorí usmernia konanie ženy alebo „zachráni“ situáciu ako v prípade Vasil'a a jeho kamaráta Ivana, ktorí po neúspešnom zabíjačkovom pláne Katreny vymyslia a zrealizujú plán, ktorý ich rodinám zabezpečí zásobu mäsa na celý rok. Pozitívne hodnotení sú zväčša synovia, resp. krstní synovia či ujovia (vzdialenejší príbuzní), ktorí nahrádzajú bezdetným párom ich deti a naopak otcovskú starostlivosť deťom.

### IV. Koľko Melánie Hermanovej je v príbehoch Melánie Hermanovej?

Odpoveď na túto otázku by bola pomerne jednoduchá: je v nich celá. V autorkiných príbehoch sa spája kreativita s racionalitou, fantázia s realitou, autobiografia s fikciou. Autobiograficky sú zamerané najmä poviedky *Radostné a smutné detstvo*, *Príbeh bez názvu* a *Mama, akej som národnosti?* Postava Melánie sa však objavuje vo viacerých polohách. Raz je to nenápadné dievča v rozhovore s matkou, inokedy hlavná hrdinka prežívajúca život plný peripetií. Biografické prvky však okrem priamo pomenovaných udalostí zo života autorky nesú aj ďalšie postavy či miesta, v ktorých sa príbehy odohrávajú. Vidíme a cítime rodnú dedinu, vidíme a cítime akí boli ľudia z jej najbližšieho okolia (a ako jej chýbajú). Spoznáваме tradície a dobovú situáciu (vojnové časy, maďarské školstvo, odchádzanie za prácou do Ameriky, sociálna situácia vdovcov, dedinský svet). Vnímame rebríček jej životných hodnôt, medzi ktoré patrí aj úcta k starším, aj skromnosť, aj odvaha, aj hrdosť na pôvod.

## V. Rozum a cit alebo ako si zachovať chladnú hlavu

Osobné vzťahy postáv v knihe *Deťom pre radosť a poučenie* sú zobrazované veľmi reálne. Dozvedáme sa o príjemných aj nepríjemných situáciách, ktoré ovplyvňujú život človeka v rôznych fázach vývinu. Od najmladších čias – dievčenského súperenia a závidí v príbehu *Modré lístočky* cez neúspech nezamestnaného Andreja u žien až po výnimočne šarmantného zvodcu z príbehu o bielych ponožkách. Avšak autorka naznačuje aj ďalšie ľúbostné peripetie postáv a krízy s nimi súvisiace – zaujímavou a z môjho pohľadu aj veľmi inovatívnou zložkou charakteristiky osobných vzťahov sú príbehy postáv, ktoré o lásku prichádzajú – stávajú sa z nich vdovy či vdovci. Motív vdovstva sa v literatúre často neobjavuje, pretože ešte stále je do istej miery spoločenským tabu hovoriť o ďalších vzťahoch vdov a vdovcov, o výmene či nahradení celoživotného partnera. Tu sa odzrkadľujú životné skúsenosti autorky a jej cit pre zobrazenie intímnych a citlivých tém. Samozrejme konanie niektorých postáv aj v tejto oblasti je veľmi neštandardné a individuálne, ale taký je predsa život. Každý sa so svojím trápením vyrovnáva po svojom.

V otázke medziludských vzťahov je prekvapivým najmä porovnávanie jednotlivých národností v príbehu o „bohatej“ vdove, ktorú si chcú získať muži z rôznych krajín (Čech, Poliak, Maďar, Ukrajinec...). Povedka pôsobí miestami až xenofóbne a postava vdovy sa posúva z roviny samostatnosti a sebestačnosti do roviny povýšenosti a namyslenosti, keďže žena hodnotí mamonársky prístup mužov na základe ich národnosti. Predpokladáme, že cieľom bolo dostať sa k záveru, že rovný rovného si hľadá, avšak spôsob tu nebol vybraný najšťastnejšie. Radšej sa bolo treba držať línie šľachetnosti, (ktokolvek si, ak sa zaujímaš len o peniaze, tak nie si pre mňa dobrý) ako zavádzať interkultúrnú fóbiu.

## VI. Staroba – chudoba? Nie!!!

Tematika sklonku života a prežívania staroby je v rusínskej literatúre na Slovensku pomerne dobre etablovaná. Najčastejšie sa však stretávame s memoárovou prózou plnou dobrých rád, resp. zobrazenia tradícií. Melánia Hermanová dáva starobe hneď niekoľko dimenzií: stretávame sa tu s problematikou chudoby (nízke dôchodky), ale aj s deklaráciou múdrosti a životných skúseností, udržiavania širších rodinných vzťahov – generačných presahov ako aj s pocitmi osamelosti, nepochopenia a opustenosti starých ľudí. Autorka tieto životné osudy zobrazuje veľmi reálne, bez prikrášlenia, no zároveň konaním jednotlivých postáv dáva nádej na zmenu tejto situácie, resp. na dôstojné prežitie sklonku života.

Zaujímavým a zdá sa aj veľmi originálnym prínosom v sledovanom kontexte sú tzv. euro vsuvky, ktoré sa objavujú na viacerých miestach knihy. Autorka veľmi citlivo a s porozumením zobrazuje strach starších ľudí zo zmeny meny, z nepochopenia konverzného kurzu a zo strachu, že euro ich oberie o všetky úspory a ožobráči dôchodcov. Dobrým príkladom je zobrazenie zmeny stokorunáčky na pár euro mincí a strach babičky, že si zato už nič nekúpi. Sedliacky rozum však nakoniec zvíťazí, keď po zaplatení v obchode starkí zistia, že hodnota peňazí zostáva viac-menej zachovaná.

Pre mladšieho čitateľa môžu byť prekvapivé časti príbehov, kde sa hovorí o očakávanej smrti a jej praktickom prijatí – zaplatenie hrobky, nákup rakvy, výber oblečenia do rakvy a pod., avšak sú to prirodzené problémy primerané veku postáv.

## VII. Rusín som a Rusín budem!?

Takmer každá publikácia rusínskej literatúry na Slovensku obsahuje tzv. povinnú jazdu – to jest časť textu je vždy zameraná apelatívne, s cieľom pozdvihnúť sebavedomie rusínskych čitateľov či deklarovat' pozíciu rusínskeho jazyka ako samostatného a najmä rovnocenného ostatným európskym jazykom. Výnimkou nie je ani knižka Melánie Hermanovej. Čo však chcem a musím zdôrazniť je, že autorka túto časť zvládla veľmi decentne. Príbeh *Mama, akej som národnosti?* vyznieva veľmi prirodzene a prihlásenie sa k rusínskej národnosti postavy mladej Melánie je nenúteným vyznaním dievčaťa. Je v ňom toľko prirodzenosti koľko len môže byť – dievčaťko detskou logikou spracúva situáciu, hľadá odpoveď na to kým je nie v múdrych knihách či veľkých tradíciách, ale k záveru dochádza nenútene – porovnaním sa s inými, osvojením si rodinného „pokladu“, prirodzeným výberom... Nie miesta, nie ľudia... – ale to ako žijeme, z nás robí toho, kým sme.

## VIII. Poučenie, tradícia, kliše...

Na záver možno povedať o knihe Melánie Hermanovej *Deťom pre radosť a poučenie*, že napriek pomerne jasne definovanému názvu jej charakteristika nie je taká jednoduchá. Nachádzame v nej niekoľko pre rusínsku literatúru na Slovensku tradičných bodov: zobrazenie tradícií, identifikácia sa s rodným krajom a rodným jazykom, národnostná otázka. Okrem toho ako vyplýva už z názvu knihy, príbehy v sebe nesú poučenie (ktoré je mimochodom tiež typickým znakom súčasnej rusínskej tvorby), ale aj kliše zobrazenie osobných vzťahov či generačných rozdielov, kde starí sú tí múdri a mladí sú tí, ktorí musia byť poučení... A napriek tomu, že tradične sa

učenie a vychovávanie spája s detským vekom, nie je to literatúra, ktorej cieľovou skupinou by mali byť deti.

Dielo je spestrením súčasného rusínskeho knižného trhu a čitateľ si v trpko smiešnych príbehoch nájde okrem poučenia, aj veľa životnej pravdy, skúseností a radosti.

#### LITERATÚRA

HERMANOVÁ, M. (2015). Deťom pre radosť a poučenie. Poviedky pre deti, mládež a dospelých. Prešov: Akadémia rusínskej kultúry v Slovenskej republike. ISBN 978-80-89798-01-8

**Mgr. Ivana Slivková, PhD.**

**Prešovská univerzita v Prešove**

**Filozofická fakulta**

**Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií**

**Ul. 17. novembra č. 1**

**080 01 Prešov**

**Slovakia**

**ivana.slivkova@unipo.sk**

## ПЕТРА СЕМАНЦЁВА І ЁЇ РОССЫПАНЫ РЯДКЫ

*Міхал ПАВЛІЧ*

#### **Abstract**

Our article is concerned with Petra Semancova's collection of short prose *The spilled lines*, which contains fictional and autobiographical short prose from the debutant author. In the first part of the text situation of current Rusyn literature scene is presented; second part of the text is interpretation of texts from *The spilled lines* collection.

**Keywords:** Petra Semancova, Rusyn literature, short prose, debut.

Перед двадцятьєден роками був кодифікований списовный русиньскый язык на Словакії. Може найліпшым доказом справности того рішіння є культура – матеріална і духовна, котра vznikала в наслідуючих роках. Русины мають своє телевізне висиланя в Русиньскім народностнім маґазині, добили ся таксамо розгласового народностного висиланя в рамках радія Патрія, самособов, ай на сцені Театра Александра Духновіча у Пряшові ся грає по русиньскы, недавно к медіам прибыло і русиньске інтернетове радіо про молодых Русинів. В літературній області ужываня русиньского языка на Словакії але мож спозороваи єден інтересный яв – скоро вшыткы белетристичны тексты суть писаны старшов генераціов Русинів. Споміджі них спомяньме напр. Юрка Харитуна (нар. 1948), Штефана Сухого (нар. 1946) ці Марію Мальцовску (1951 – 2010). Тоты писателі на розділ од молодшой генерації зачінаючих авторів діспонують вдяка десятирочам літературной активіты векшым чіслом умелецькых текстів, богатым скушеностным комплексом, выясненым авотрьскым ідіолектом і в непосліднім ряді і высшов квалітатівнов уровнєв своєї творчости, што доказує і факт, же каждый із спомянутых був оцінений престижнов Преміов Александра Духновіча, котра ся каждорічно уділює за найліпшый оригінальний твір писаний русиньскым літературным языком.

Молодшу генерацію русиньскых писателів мож было спознати главні на сторінках першых пореволучных новинок *Народны новинкы*



– їх літературної прилогы *Поздравління Русинів*, в антологіях *Русиньскы солові* (2010) ці *Русалка* (2009), котра vznikла позберанём работ, што ся обявлёвали в рівноменній прилозі *Народных новинок* в роках 2000 – 2009. Їй обсяг творили найвеце штуденты Пряшівской універзیتی штудійного програму русиньскый язык і література, споміджі молодшых авторів але літературно чінны суть лем дакотры – **Яна Сташкова, Мірослава Лацова, Петро Ялч** ці **Петра Семанцёва**, котрой дебют несе назву **Россыпаны рядкы** (2013).

Кідь будеме брати до увагы скушеностный комплекс автора, ёго збірку знань, назорів і моралных якостей (*Žilka, 2006*), так жылот Петры Семанцёвой представляюе достаточны предположіння на то, жебы зачала творити праві в русиньскім языку. Молода авторка ся народила в року 1987 в Гуменнім, скоро цілый жылот пережыла в русиньскым селі Чертіжне. По штырех роках на гімназії в Міджілабірцях продовжовала штудії на Пряшівській універзиті в Пряшові, де выштудовала учітельство академічных предметів – географія в комбінації з русиньскым языком і літературов, нескорше собі нашла роботу як выхователька на основній школі в Братіславі.

Єдным із рішучих моментів каждого автора є то, яким способом ся попасує із своїм дебютом. Можности суть слідуючі – або надвзяти на традицію уж заведжених писателів і приспіти своєв частков „до млина“, або свої першы крокы зачати на надійній, но тыж рїскантній дразі орігінальности, експеріментів, а може і даякого попертя попередней творчости, як то было в припадї французьких авторів авангарды. Як уж назва збірки наповідать і авторчин вступ потверджує, дебют сі волить безпечнішу можність. Споїня слов „россыпаны рядкы“ є тыж назвов першой капіролы *Зеленой фатаморганы*, новелы Марії Мальцовской. Творчость прозаїчки ся вызначує міцным перепоїнём із властным жылотом, почливостёв і ласков к родині, а тоты слова мож поужыти і на книгу Петры Семанцёвой. *Россыпаны рядкы* суть збірок повідань і текстів, котры мож розложыти на цілый шкалі якости – од выдарених слоговых цвічїнь аж по повноцїнне повіданя.

Першый текст книги *Моя мама* належить до категорії автобіографічных повідань. Є то куртый опис мамы, котра про авторку представляюе найважнішу особу ей жывота: „Мено моёй мамы є вырыте і написане на каждїй сторінці моёго жывота.“ (Семанцёва, 2013, с.8). Авторчина мама є характерізована як особа скромна, робітна і добросердечна, є то стїлеснений ідеал, без хыб ці зловыків, прічїм озна-

чїня мама є поважоване за честь і посланя. Текст не захоплює даяку конкретну капітолу маминого жывота, описує скорше ей фізичну, але і душевну красу, прічїм вывжываний є веце статічний опис, як дінамічний. Авторка підчаркує місто матери в ей жылоті, прирівнує ю к вілі, ці к ангелови. „Яке є то прекрасне повісти дакому: „...мамо, мамко, мамочко...“. Тото слово скривать в собі штось надгерне, любезне, чаровне, дашто неописательне, што выходить прямо зо сердця, як сонечный луч, котрый ся передерать через хмары. Стати ся мамов, то є пожегнаня, є то дар од пана Бога.“ (Семанцёва, 2013, с. 8). Моя мама є ідеалізованным, некрітічным описом, котрого тяжиско не є основане на перевазі традичного повіданя, як є тому в творчости Марії Мальцовской, але в прямих описах.

В подобнім дусі авторка продовжує двома куртшыма текстами – **З облака моёй ізбы** і **Великдень очами моёй бабкы**. В обидвох звучить міцным тоном носталгія, ці уж за дітинством, або святочныма традиціями, котры были в минулости міцніше пережываны і были неоддїлов частёв жывота Русинів.

Послідній із біографічных текстів, **Братіслава – мале, велике місто**, захоплює поштудійну добу авторкы, котра вымінює істоту і безпечность знамого середовиска за обіцянку новой работы і осамостатніня у великім місті. В повіданю доходить к порівнанию і оцінці опозітных двоїць село – місто, істота родины – самостатность. Сердце протагоністкы але і наперек рішіню зістати в Братіславі, оставать в ріднім краю.

Другов категоріов повідань, котры мож в книзі одокремити, суть тексты без зъявных автобіографічных елементів, в котрых має головне слово авторчина фантазія, мотивы любви і віры. Куртше повіданя **Марек, не одходь**, нараблять із темов першой любви, котра ся не мусила наповнити, но аж в моменті Марековой автогаварії собі героїня усвідомлює свої чутя к нёму. Неменше сентіменталный, але далеко амбіціозніший текст **Зазрак мого жывота** нараблять тыж з ласков, в тім припадї ся на загорїлы чутя позераме оптіков мужа. Головно поставов і сучасно розповідачом повіданя є Матеї, котрый походить із фінанчні добрі забезпеченой родины, веде успішний жылот правника, но і так мать чутя, же ёго жылот нигде не веде. То выштыкко ся мінить, кідь в облюбеній кавярни стрітить Гану, дівку, котра го такой очарить. Над надійно ся розвивавшов ласков молодого мужа і жены ся але закурто обявить тїнь Ганиной важной хвороты.

Заплітку *Зазраку* не мож поважовати за обявну ці оригіналну, іде о любовне повідання двох молодых людей, котрым доля не хоче дожычті щастный сполочный живот, но воля і енергія Матея дават Гані силу боєвати із раковинов. Форма прямого розповідача уможнює подробно выкреслити головну поставу Матея, ёго думаня, чутя, назоры і одношіня, на котре міцно впливала абсенція любви в дітинстві, довіры і порозуміня, котре в родині нігда не чув. Важнов інформаціов є і то, же Бог не був в родині вітаний, віра была родічами внимана як страта часу і енергії, котры бы мав Матея радше присвятити штудію і карьері. Наперек сназі родічів формовати і смеровати Матеїв живот подля своїх представ то молодого мужа інштінктивно тягать ід Богу: „*Потихы ем ся помолив, подяковав і перехрестив лем так, жебы нашы не віділи...*“ (Семанцёва, 2013, с. 29).

Матея терезво годнотить своє дітинство і доростаня як духовно порожене і не розвиваюче, лемже і так по властнім осамостатнію жив живот подля взору своїх родічів: штудіом і роботом наслідовав отцёве желаня – стати ся добрым правником, вікенды перебував в барох, жебы позад того терпів понедільковы рана з болестями і розкываным жалудком, не думаячі на заложія властной родини, в котру фактічно не вірив. Читателёви тыж признає, же істый час ся сексуално стыкав із трёми женами нараз, і же к другому поглавю ся не справовав з учтивостёв: „*Перевішены через постіль чіпкованы ці сатеновы шаты, або напівшаты, бо при облечіню веце одгалёвали як закрывали, ем взяв і шмарив, як од даякой протітуткы, котра за свою одроблену роботу чекала фінанчну одміну. Тым ем їх тоталні понижовав і така дама одходила все з мого біту не як вітязь, але як моя жертва.*“ (Semancová 2013, s. 36) Главна постава є выкреслена міцно і увірително, непочливе справованя одповідать на смуток в душі, читатель розуміє ёго мотивацію. Матея можеме поважовати за повноцінну, живу і дыхаючу поставу із м'яса і костей. Поужыта я-форма уможнює авторці легко здобыти читателёву позорность, приближыти Матея і ёго переживаня, на другім боці але і вдяка обмежіню, котре ей з выбору я-формы выплывать, о внутрішнім світі другых ся дізнаєме лем то, што Матея зістить сам, або му то іста постава в діалогу ці в іншій інтеракції прозрадить.

З вынятком міцной віры в Бога, чутя к Матеєви і інформації о смертелній хвороті, о другій поставі – Гані, не знаме скоро ніч. В читателёвій представі ся формує скорше доєм молгавого характеру, котрый ся одразу обявлює в Матеєвім животі, духовно го розвивать і

наповнять. Што але робить подля потреб авторкы і ей повіданя то є то, же глядять міста, де го хоче насмеровати. Штартером Матеєвой переміны і найджіня віры в Бога суть головно дотеперь непознаны емоції і інштінктивна тужба помочі другою чоловікови. Гана в повіданю пособить скорше як вгодні поужытый авторчин обект, а не як активный чинитель.

Петра Семанцёва але в тім тексті доказує, же на векшім россягу знать істіше нарабляти із композиціов, в повіданю можеме позоровати аж скоро драматічну выставбу – од експозиції, котру представляю Матеїв дотеперішній живот, через крізу, котру запрічінить Ганине інформованя о хвороті, аж по розузліня, котре зохабить головну поставу навсе змінену. Ганина хворота є міцным дієтворным елементом, котрый текст здінамізує і вытварять так напятя. Авторка наслідні того напятя вгодні уволнює або зміцнює. І зато можеме поважовати *Зазрак мого жывота* за найліпшыи текст уведженой прозовой збіркы.

В *Россыпанных рядках* ся находять і дві повіданя, котры суть вгодны про молодшого читателя. **Як ся розгадали великодны доброты** суть легкым повіданём о оживеных великодных ідлах, котры ся не можуть догоднути на тім, хто з них собі найвеце заслужить престіжну позицію наверху великодного кошика.

– *Гей, гало а ты ся де пхаш?* – *Споров на ню Яешник.*

(...)

– *Но та там, де і вы, – мудро одповіла Грудка сыра і дале ся пхала на верху, як кібы ніч.*

– *Про тебе там місце не є, чуєш?* – *Озвала ся офучана Шовдра.*

– *А чом бы ні? Ці я іншака як вы? Мене робили з того найсмачнішого коровячого молока. Попозерайте на мене, на мою прекрасну снігобілу фарбу, та я як молода невіста і прото я мушу быти на верху кошика, я ся там мушу кекешыти, не вы, смердюжници!*“ (Семанцёва, 2013, с. 55)

Їх сперечаня є спроваджане веселыма діалогами, котры суть повны выстатованя ся, наконець але перегварить старый мудрый Хрін, єднозначні укончіть конфлікт і наверне міджі вшыткых покуру і покій, котрый бы мав пановати через великы церьковны свята.

Неменше выдарена є і приповідка о роспуцненім **Рождественнім ангеликови**, котрый як бы мав робити, то радше вшыткы оріхы поїв і в нечеканій хвилі злетів з Неба на Землю. Про Петру Семанцёву суть повіданя з особнов выповідёв бесспорно важны, но тексты незвязованы реалітов ей уможнюють ослободити фантазію, нарабляти із

композицій повідань і проявити енергію і гравость авторки – зачаточнічки.

„В центрі інтересу сучасних русинських писателів суть каждоденні проблеми чоловіка, живота у селах, народної ідентифікації Русинів, природа, традиції, церковний живот і под.“ (Плішкова 2008, с. 102) – тото виядріня платить і про дебют Петры Семанцёвой. Єднотливы тексты мож розділити на фіктивны і автобіографічны, котры ся замірюють на важны особы ці моменти в ей животі. Вдяка ним собі можеме утворити назор і о авторці, о ей позитивнім одношіню к животу на селі, традиціям і к вірі. Семанцёва збыточні не підкреслює своє русинське коріння і важность народного усвідомління, свої назоры презентує без прямого натиску на читателя ці моралізованя, котре бы пособило умело і першопланово. Домінантов текстів *Россыпаных рядків*, котры ся рушають і в світі фікції, є любов ку другому чоловіку, як і к Богу, їх складба є комплікованіша, главні в припаді повіданя *Зазрак моего живота* мож говорити о функчній драматічній композиції.

Авторка сі в своїм дебюті выбрала драгу традиції і надвязаня на екзистуючу генерацію авторів, є але шкода, же безпечный способ традичного оповіданя не підкреслила експериментами, гров з формов ці высшым находжінём діалогів, котры бы тексты здінамізовали, і сучасно бы знижыли число прямих выповідей розповідача, котрый чителёви улегшує читаня і інформації му подавать прямо без можностей взнику розділных інтерпретацій. Проблемом є тыж слабше вывжыта бочных постав, котры фунгують главні як средство ку авторчиному замышляному цілю.

Невелику збірку прозы Петры Семанцёвой мож і наперек недостаткам оцінити як помірно выдареный дебют, в котрім ту веце, ту менше превказала свої схопности выставляти драматічне любовне повіданя, граву рождественну ці великодну приповідку про найменших і тыж дозволила читателям посмотрити до свого живота через автобіографічно ладжены тексты. *Россыпаны рядкы* суть точнов назвов про збірку текстів зачінаючой авторки, єдной із іскерок наступаючой генерації русинських писателів, котра ся з далшыма скушеностями і вдяка інтересу читателів може розгоріти ясным полонінём якости.

## ЛИТЕРАТУРА

HARPÁŇ, M. (2004). *Teória literatúry*. 3. vyd. Bratislava: Tigris. ISBN 80-88869-36-6, 288 s.

МАЛЬЦОВСКА, М. (2007). *100 významných Rusinův očima současníků: I. část*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. ISBN 978-80-88769-79-8.

МАЛЬЦОВСКА, М. (2009). *100 významných Rusinův očima současníků: II. část*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. ISBN 978-80-89441-01-3, 124 s.

PETERKA, J. (2009). *Teorie literatury pro učitele*. Dobříš: Petr Dvořák – tiskárna. ISBN 978-80-239-9284-7, 346 s.

PLIŠKOVÁ, A. (2007). *Rusínský jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove. 1. vyd. ISBN 978-80-8045-502-6, 116 s.

ПЛІШКОВА, А. (2008). *Русинський язык на Словеньску (Короткий нарис історії і сучасности)*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. ISBN 978-80-88769-86-6.

СЕМАНЦЁВА, П. (2013). *Россыпаны рядкы*. Пряшів: Сполок русинських писателів. ISBN 978-80-970185-6-6, 143 s.

ŽILKA, T. (2006). *Vademecum poetiky*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. ISBN 80-8050-965-4, 426 s.

**Mgr. Michal Pavlič**  
**Prešovská univerzita v Prešove**  
**Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín**  
**Ústav rusínskeho jazyka a kultúry**  
**Ul. 17. novembra č. 15**  
**080 01 Prešov**  
**Slovakia**

**michal.pavlic.urjk@gmail.com**

# ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ ТА НАСЛІДКИ МАЛОЇ (ЛОКАЛЬНОЇ) УКРАЇНСЬКО- УГОРСЬКОЇ ВІЙНИ У БЕРЕЗНІ 1939 РОКУ

*Ігор ШНИЦЕР*

## Abstract

The article highlights international preconditions, course and consequences of the small (local) Ukrainian-Hungarian war in March 1939. That's how the author interprets the events on March 14-18, 1939, which resulted in the liquidation of Carpatho-Ukraine and occupation of the region by Hungary. Given the specificity of international relations in Europe at this time, these events became a kind of Ukrainian starting point of World War II.

**Key words:** Subcarpathian Rus, Carpatho-Ukraine, Hungary, small (local) war, occupation.

Входження закарпатських земель під назвою Підкарпатська Русь до складу чехословацької держави стало без сумніву кроком вперед у їх історичному розвитку. У першій Чехословацькій республіці були створені переважно сприятливі умови для соціально-політичного та культурно-освітнього розвитку краю. Водночас молода держава не вирішувала усіх національно-визвольних завдань, що стояли перед місцевим населенням краю. Хоча згідно Сен-Жерменського мирного договору 1919 року Чехословаччина й брала на себе зобов'язання надати підкарпатським землям «найширше самоуправління», після ухвалення Конституції 1920 року автономія Підкарпатської Русі залишалася де-факто лише на папері. Тільки 8 жовтня 1938 р. край отримав реальну автономію, а 22 листопада 1938 р. Національні збори внесли до Конституції ЧСР поправку у формі «Конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі» (323/1938 Зб. Зак. і пост.). Після цього для чехословацької держави став характерним триалізм (автономію в 1938 році отримала і Словаччина – автор) з міцним конфедеративним зв'язком.<sup>1</sup>

1 RYCHLIK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava

Показово, що окремі політики на Підкарпатській Русі не планували задовольнятися автономією у складі чехословацької держави. Наприклад, А.Волошин на посаді прем'єр-міністра місцевого уряду виношував ідею утворення самостійної української держави під назвою Карпатська Україна. Ця назва була введена спеціальним розпорядженням уряду від 30 грудня 1938 р. Також усі існуючі в краї партії були об'єднані в Український національний союз, а офіційною мовою в краї стала українська. Подібні заходи уряду свідчили про те, що А. Волошин і його прибічники виношували грандіозні плани перетворення Підкарпатської Русі у свого роду «український П'ємонт».<sup>2</sup> Згідно їх задуму, Підкарпатська Русь повинна була стати центром об'єднання українців з Польщі, Румунії та Радянського Союзу. Передбачалося, що створення «Великої України» відбудеться при підтримці та під протекторатом нацистської Німеччини. Одним з прибічників якомога швидшого проголошення незалежності Карпатської України та зближення її з Третім Рейхом був міністр Ю. Рева. У грудні 1938 року він підписав у Берліні угоду, згідно якої Німеччина отримувала виключні права на проведення розвідки корисних копалин в краї. Угода відкривала шлях економічній експансії Рейху в Підкарпатській Русі та де-факто дозволяла проникати в край німецьким спецслужбам.<sup>3</sup> Відзначимо, що А. Гітлер у цей час не заперечував проти створення «Великої України», і це не на жарт налякало уряди Польщі, Угорщини та Румунії. Угорщина планувала повернути собі землі Підкарпатської Русі та намагалася заручитися у цьому питанні підтримкою Польщі. Саме спробою отримати таку підтримку, був продиктований візит до Варшави в червні 1938 року полковника Р.Андоркі, шефа II відділу Угорського королівського генерального штабу. Однак під час зустрічей та переговорів у Варшаві він не отримав чіткої відповіді щодо можливої польської військової акції проти Чехословаччини. Тому в середині вересня 1938 року відбувся другий візит Р. Андоркі до Польщі. За підсумками цього візиту він повідомляв, що польська сторона рішуче висловилася за спільний кордон з Угорщиною, але виключила свою участь у військовому конфлікті проти Чехословаччини. У той же час поляки ніби то вмовляли угорську сторону напасти на Чехосло-

– Praha: Academic Electronic Press a Ústav T.G.M., 1997, s.150.

2 МАРЬИНА, В. Закарпатье как объект международной политики. 1938-1943 годы. In: *Новая и новейшая история*. Москва: 2015, №5, с.33.

3 SUŠKO, L. Nemecká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembrové krízy 1938 do rozbitia Československa v marci 1939. In: *Československý časopis historický*, r. XXI, 1973, č. 2, s.187.

ваччину в Підкарпатті. У випадку якщо б справа дійшла до військових дій, Польща була готова укласти з Будапештом військовий договір.

Потенційний союз з Польщею додавав сміливості будапештським правлячим колам, і вони, заявляючи про свої претензії на Підкарпатську Русь, вдавалися до погроз здійснити аншлюс. І хоча у А. Гітлера були дещо інші плани стосовно Другої Чехословацької республіки, ігнорувати угорські територіальні вимоги він не міг, а тому змушений був піти на їх частково задоволення. Під час Мюнхенського зговору 1938 року питання про долю Підкарпатської Русі безпосередньо не розглядалося, але підтекст прийнятої там угоди неприкрито вказував на часткове потурання Німеччиною територіальних домагань Угорщини. За «Додатковою декларацією» до Мюнхенської угоди Чехословаччина була зобов'язана протягом трьох місяців врегулювати проблему «польської і угорської національних меншостей».<sup>4</sup> Правлячі кола Угорщини розцінили ці слова як заклик до прямої окупації територій, які вони вважали своїми. Недарма 1 жовтня 1938 року регент М.Горті в листі до А. Гітлера висловив своє задоволення рішенням у Мюнхені, а його посол у Варшаві заявив, що Угорщина в разі розпаду Чехословаччини претендує на «історичні межі», і що Будапешт вважає це питання вже вирішеною справою.<sup>5</sup>

1 жовтня 1938 року уряд Угорщини зажадав, щоб Прага розпочала переговори про задоволення її територіальних вимог. Паралельно чехословацькій владі було пред'явлено кілька додаткових вимог, серед яких, проведення «плебісциту» по питанню територіальної приналежності Підкарпатської Русі. Це робилося для того, щоб «довести» неможливість врегулювання угорсько-чехословацьких протиріч шляхом переговорів і, таким чином, підготувати світову громадськість до давно запланованої воєнної окупації Підкарпатської Русі.

Слідуючи цій меті, прем'єр-міністр Угорщини Б. Імреді на початку жовтня 1938 року доручив фанатичному реваншисту, колишньому міністру внутрішніх справ, керівнику угорського радіомовлення М.Козьмі сформулювати диверсійні загоны для підривної діяльності на Підкарпатській Русі. Разом з І.Хейяшем М.Козьма створив «Рондьошгардо» («Гвардія обірванців») у складі 600 диверсантів, яка пізніше

4 Соглашение, заключенное Германией, Великобританией, Францией и Италией в Мюнхене от 29 сентября 1938 г. In: *Новые документы по истории Мюнхена* / Под ред. И.Н.Земского. Москва: Госполитиздат, 1958, с.159.

5 *Венгрия и Вторая мировая война. Секретные дипломатические документы по истории кануна и периода войны*. Москва: Иностранная литература, 1962, с.108.

поповнювалась новими «добровольцями». Паралельно угорці активно вербували місцеве населення й в особливій формування «Собот-чопоток» («Вільні загоны»). При цьому вони використовували різні методи, нерідко примусові.<sup>6</sup>

Починаючи з 3 жовтня 1938 року, загоны угорських терористів регулярно перекидалися на територію Підкарпатської Русі та Словаччини. У цей же час на польському кордоні було створено т. зв. «Карпатський легіон» у кількості 2 тис. осіб. Угорщина та Польща координували між собою заслання на територію Підкарпатської Русі терористичних і диверсійних груп для здійснення актів саботажу, пошкодження ліній сполучень (мостів, пошти, телеграфу, залізниці, автошляхів), убивства представників місцевих органів влади, чеських жандармів, прикордонників, військових, поширення антиукраїнської пропаганди та підготовки ґрунту для приєднання території краю до Угорщини. Політичне керівництво угорською операцією з прилучення території Підкарпатської Русі до складу Угорщини здійснював М. Козьма, а військовими справами завідував підполковник Ш. Хомлок.

З 6 по 24 жовтня 1938 року невеликі угорські диверсійні групи по 10 осіб здійснили 11 рейдів на 8 км. углуб території Підкарпатської Русі, атакуючи підрозділи чехословацької армії та знищуючи об'єкти комунікації. Напади угорських терористичних груп особливо почастишали після проведення Віденського арбітражу. Він відбувся 2 листопада 1938 року та став результатом нової змови Німеччини та Італії з гортистською Угорщиною проти демократичної Чехословаччини. Згідно його рішень, Чехословаччина змушена була передати Угорщині південні райони автономних Словаччини та Підкарпатської Русі. За Першим Віденським арбітражем Підкарпатська Русь втратила понад 12% своєї території (1523 км<sup>2</sup>), на якій знаходилося 97 населених пунктів, в тому числі найбільші міста краю – Ужгород, Мукачево, Берегово, та проживало близько 175 тис. осіб, серед них – понад 33 тис. українців.<sup>7</sup>

Українська делегація у Відні на чолі з А.Волошиним, для якої відторгнення Ужгорода та Мукачева з околицями стало важким ударом,

6 ВЕГЕШ, М., ТОКАР, М. *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород: «Карпати», 2009, с.308.

7 БОЛДИЖАР, М. *Закарпаття між двома світовими війнами. Матеріали до історії суспільно-політичних відносин*. Ужгород: 1993, с.100-104. ВІДНЯНСЬКИЙ С. *Закарпаття – Підкарпатська Русь: від здобуття автономії до проголошення незалежної держави (до 70-річчя Карпатської України)*. In: *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009, №15, с.194.

уже 3 листопада розповсюдила декларацію, в якій говорилося: «Делегація Карпатської України з великою прикрістю дізналась про рішення роз'єднувальної комісії у справі кордонів Карпатської України у Відні від дня 2 листопада 1938 року Стверджуємо, що передача Угорщини Ужгорода та Мукачева з українськими околицями, як власне й інших українських сіл в інших округах, не відповідає етнографічним принципам, які лягли в основу політики, що була розпочата після Мюнхенської конференції. Делегація стверджує, що це рішення суперечить справедливим інтересам Карпатської України».<sup>8</sup> Тим не менше, влада Підкарпатської Русі підкорилася рішенням Віденського арбітражу та у терміновому порядку перенесла усі урядові установи в Хуст, який таким чином став новою столицею краю.

Однак Угорщину не задовольнили результати Віденського арбітражу, адже у її планах було захоплення усїєї території Підкарпатської Русі. Вже 6 листопада 1938 року на нараді з участю М.Горті були розроблені загальні директиви загарбання Підкарпатської Русі. 18 листопада 1938 року Рада міністрів Угорщини прийняла рішення про окупацію Підкарпатської Русі. План було розроблено у найдрібніших деталях. Сконцентровані в районах Ужгорода, Мукачева і Кошице п'ять дивізій (60 тис. чол.) при підтримці танків та літаків повинні були в ніч з 19 на 20 листопада вторгнутись на територію Підкарпатської Русі. Одночасно мали перейти в наступ і загони польських диверсантів та регулярні підрозділи. А вранці 20 листопада Руська національна Рада повинна була опублікувати наперед підготовлений А.Бродієм та С.Фенциком «заклик» про «запрошення» угорських військ.

Щоб схилити Німеччину до підтримки своїх планів, угорські спецслужби поширювали чутки про терор влади, важке становище місцевого населення і його бажання приєднати край до Угорщини. Для перевірки цих даних німецька розвідка вислала в край прес-аташе Празького посольства Г. Гофмана зі спеціальною місією. За результатами своєї поїздки на Підкарпатську Русь він підготував лист Й. Ріббентропу, в якому запевняв, що місцеве населення краю вбачає у Німеччині союзника, який допоможе розв'язати їхні проблеми. Також Г. Гофман інформував про те, що діяльність угорських терористичних

8 Детальніше про позицію української делегації у Відні див.: ГАЙ-НЫЖНЫК П. Карпатская Украина в 1939 г. как одна из «разменных монет» Мюнхенского договора. In: *Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011, с. 25-42.

угруповань перебуває у зародковому стані та страждає від нестачі зброї.

У листопаді 1938 року Німеччина стала на заваді агресивним задумам Угорщини. У цей час А. Гітлер все ще був зацікавлений у тимчасовому існуванні автономної Підкарпатської Русі та продовжував спекулювати ідеєю створення «Великої України». Вона давала йому можливість загравати з Англією, Францією та США і, спокушаючи їх обіцянкою побудувати на «базі» Підкарпатської Русі «Велику Україну» шляхом війни з СРСР, домагатися для себе нових поступок. Крім того, А. Гітлер розглядав діяльність «автономістів»-волошинців як один з важливих факторів, що послаблювали Чехословаччину. Ось чому, незважаючи на те, що угорські війська були приведені у стан бойової готовності, Угорщина змушена була у листопаді 1938 року тимчасово відмовитися від своїх загарбницьких планів стосовно Підкарпатської Русі.

На рубежі 1938 – 1939 років в західній пресі багато писалося про плани А. Гітлера в українському питанні. Зокрема зазначалося, що Німеччина готова допомогти українцям в Польщі та СРСР об'єднатися заради створення «Великої України». Реакція Москви на подібні розмови не забарилася. Й. Сталін у звітній доповіді партії на XVIII з'їзді ВКП (б) 10 березня 1939 року заявив, що визнає можливість існування в Німеччині «божевільних, які мріють приєднати слона, тобто Радянську Україну, до комахи, тобто до так званої Карпатської України».<sup>9</sup> Однак навіть говорити про це, згідно нього, було «смішно і нерозумно».<sup>10</sup>

На початку 1939 року позиція Німеччини щодо Підкарпатської Русі змінюється. Найближчою метою Берліна стає остаточна ліквідація чехословацької держави, і в цьому питанні йому потрібна була підтримка Угорщини та Польщі. 16 січня 1939 року А. Гітлер під час зустрічі з угорським міністром закордонних справ І.Чакі наголосив, що ліквідація Чехословаччини повинна стати результатом спільних зусиль Німеччини, Угорщини та Польщі. За це кожна зі сторін мала отримати винагороду. Зокрема Угорщина повинна була отримати омріяну Підкарпатську Русь. 12 березня 1939 року А.Гітлер дав згоду на окупацію Підкарпатської Русі Угорщиною. Він запросив до себе угорського посла Д. Стояї та наполіг, аби Угорщина негайно перейшла в наступ. «Дійте, - радив А. Гітлер, - не ставлячи про це до відома інші уряди. Дійте швидко, оскільки є й інші претенденти на Підкарпатську

9 СТАЛИН, Й. В. *Вопросы ленинизма*. Москва, 1947, с.571-572.

10 Там само.

Русь... Обмежтеся Підкарпатською Руссю і не нападайте на Словаччину. Словацьке питання буде вирішене згодом. Час для окупації Підкарпатської Русі сприятливий».<sup>11</sup> Таким чином, Німеччина у березні 1939 року дала свою згоду гортистській Угорщині на окупацію Підкарпатської Русі.<sup>12</sup>

У відповідь М. Горті 13 березня 1939 року направив А.Гітлеру листа, у якому писав наступне: «Ваша величність! Щиро дякую. Я не можу висловити, який я щасливий, тому що ця багата на ресурси провінція – я неохоче користуюся пишномовними словами – дійсно має для Угорщини життєво важливе значення. Незважаючи на те, що наші рекрути прослужили лише п'ять тижнів, ми беремося до справи з великим ентузіазмом. У четвер, 16 числа цього місяця, станеться прикордонний інцидент, за яким у суботу буде завдано могутнього удару. Я ніколи не забуду цього доказу дружби і ваша величність завжди може твердо розраховувати на мою вдячність. По-дружньому відданий – Горті».<sup>13</sup>

14 березня 1939 року чехословацькому послу в Будапешті було вручено ультиматум угорського уряду, щоб на території Підкарпатської Русі негайно було звільнено всіх інтернованих угорців, припинено переслідування таких осіб, видано зброю угорським організаціям самооборони, розпочато евакуацію чехословацьких військ та збережено цілковиту недоторканість майна угорських підданих і осіб угорської національності.<sup>14</sup>

Хоч чехословацький уряд погодився з усіма вимогами, крім передачі зброї угорським організаціям, того ж дня, а не 16 березня, як йшлося в листі М. Горті, в районі Мукачева і Ужгорода, які згідно з рішенням Віденського арбітражу уже перебували у складі Угорщини, відбулися інциденти на демаркаційній лінії.<sup>15</sup> Це підтверджують й слова зі звіту головного зв'язкового офіцера чехословацької армії в Підкарпатській

11 МАРЬИНА, В. Закарпатье как объект международной политики. 1938-1943 годы. In: *Новая и новейшая история*. Москва: 2015, №5, с.34.

12 СТЕРЧО, П. *Карпато-Українська держава*. Львів: 1994, с.208.

13 *Венгрия и Вторая мировая война. Секретные дипломатические документы по истории кануна и периода войны*. Москва: Иностранная литература, 1962, с.158.

14 АДАМ, М. Загарбання Закарпаття гортистською Угорщиною в 1938–1939 рр. In: *Українсько-угорські історичні зв'язки*. Київ: Наукова думка, 1964, с.105.

15 ДОВГАНИЧ, О. *Карпатські січовики – оборонці Карпатської України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1939.in.ua/bio/omelyan-dovganich-karpatski-sichoviki/#more-81>. ДОВГАНИЧ, О. *Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її оборонців та керівників* / Післямова М. Вегеша. Ужгород: Гражда, 2007, 140 с.

Русі, полковника генерального штабу Я. Гержмана: «14 березня вранці, – сказано тут, – о 7 год. був я покликаний у комендатуру 12 дивізії, де мені було сказано, що мадяри почали атаку вздовж цілої демаркаційної лінії в напрямках: Ужгород – Перечин, Мукачево – Свалява і Берегово – Севлюш (...), але чехословацькі військові частини розміщені в тих околицях, відбили атаку і зайняли оборонні позиції».<sup>16</sup>

Для окупації Підкарпатської Русі Угорщина створила Карпатську військову групу на базі 6 угорської армії з 8 корпусів, яку очолював полковник генштабу Л. Белді. Згідно з розробленим планом нападу, наступ угорських військ на Підкарпатську Русь планувався у трьох напрямках. Група військ «Схід» мала наступати на Королево – Хуст – Рахів – Ясіня, група військ «Центр» – на Іршаву – Білки – Довге – Нересниця – Свалява – Нижні Верецькі, група «Захід» – на Перечин – Великий Березний – Ужок. Частину сил планувалося перекинути в Турянську долину – Тур'я Ремети – Порошково. Завдяки оперативності угорської розвідки офіційний Будапешт мав досить чітку уяву про розташування чехословацьких військових частин на Підкарпатській Русі та їх озброєння.

Варто відзначити, що чехословацька армія на Підкарпатській Русі у цей час була добре вишколена, озброєна і оснащена за останнім словом науки і техніки. Вона просто не мала права на поразку, однак березневі події 1939 року на Підкарпатській Русі спростували тезу про те, що перемагає найсильніший.<sup>17</sup>

Однією з причин успішного наступу угорських військ стала наявність конфлікту між чехословацькою армією на Підкарпатській Русі та організацією народної оборони «Карпатська січ». У ніч з 13 на 14 березня 1939 р. він переріс у Хусті в збройний конфлікт, який коштував життя 120-150 січовикам.<sup>18</sup> Зі спогадів О. Гренджі-Донського, все розпочалося зі звістки про те, що угорці напали на кордони краю біля Мукачева і вже зайняли одне село. Старшина «Карпатської січі» звернувся до прем'єра А. Волошина з проханням наказати крайовій жан-

16 ШАНДОР, В. *Спомини*. Т. I. *Карпатська Україна, 1938–1939*. Ужгород: Гражда; Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1996, с.336.

17 ПОПОВИЧ, Т. Структура та озброєння чехословацької армії на території Підкарпатської Русі станом на 1938 р. In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни*: матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород: Видавництво «Шарк», 2015, с.51.

18 *Зі статті Івана Сарвадія про оцінку подій у Хусті з 13 на 14 березня 1939 року* In: Аржевітін С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.299.

дармерії видати зброю січовикам. Нібито прем'єр видав подібний наказ, але комендант жандармерії відмовився його виконувати.<sup>19</sup> Те, що відбулося після цього, очевидці описували наступним чином: *вночі близько першої години опівночі озброєні січовики облягли Головну управу жандармерії, що містилася в старовинній будові «Раковці». Речник озброєних січовиків запропонував службовим жандармам негайно передати січовикам службу і ключі від складів зброї. Жандарми...старалися переконати старшину Січі, що вони цього вчинити не можуть... Постріли уможливили службовому старшині чеського війська видати наказ тривоги, ви слідом чого в короткому часі панцерні війська оточили місце сутички, штаб Січі, кіш і Січову гостинницю всередині міста. Бої тривали цілу ніч аж до наступного дня до пів одинадцятої до обіду, коли українські і чеські парламентарі зустрілися для припинення боїв.*<sup>20</sup> Після цього збройний конфлікт у Хусті завершився, але недовіра між чехословацькою армією та Карпатською організацією народної оборони лише зроста.

14 березня 1939 року бойові дії угорських військ ще не мали характеру загального наступу, а скоріше були прикордонними сутичками, певною пробою сил. Так, наступ полку окупантів із Мукачєва на Сваляву енергійними заходами командира третьої роти поручика Я.Елінка і перехресним вогнем станкових кулеметів було не тільки зупинено, але й відкинуто назад. На цій демаркаційній лінії діяли роти і взводи «STOS» (сторожа охорони держави) «Кольчино», «Ракошино», «Підмонастир-Монастир», «Лалово», «Залуж», «Макарєво».<sup>21</sup>

Того ж дня угорці спробували захопити сусідні села довкола Ужгорода – Дравці, Баранинці, Коритняни, Часлівці, але чеські підрозділи разом із січовиками відвернули атаки. У районі Великої Доброні і Чомонина теж були спровоковані сутички, але й ці села угорці взяти тоді не змогли.<sup>22</sup> Подібні зіткнення були і в околицях населених пунктів

19 АРЖЕВІТІН, С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.315.

20 *Зі статті Івана Сарвадія про оцінку подій у Хусті з 13 на 14 березня 1939 року* Іп: Аржевітін С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.299.

21 *Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення*. Збірник документів. Ужгород: Закарп. обласне книжково-газетне видавництво, 1967. Т.В: (1938-1944), с.69.

22 *Нариси історії Закарпаття: У 3-х т. Ужгород: Закарпаття, 1995, Т.2. (1918-*

Виноградівщини – Шаланок, Чорнотисова, Фанчикова та Королева.

Довідавшись про початок угорського наступу, з вимогою про негайне призупинення просування угорських військ до Підкарпатської Русі звернувся в Будапешт генерал 12-ої чехословацької дивізії Л. Прхала. На це уряд Угорщини відповів, що виконати цю вимогу технічно неможливо.<sup>23</sup>

Перші сутички з агресором свідчили про те, що чехословацькі війська на Підкарпатській Русі є цілком боєздатними і готові до відбиття ворожого нападу. Такий стан справ тривав до оголошення наказу генерала Л. Прхала про «евакуацію чехословацьких військових частин і державних службовців з Підкарпатської Русі». З цього часу чехословацькі війська, фактично, припинили опір агресору. 16 березня генерал Л. Прхала отримав наказ покинути Карпатську Україну. Його ж було призначено головою Евакуаційної комісії, на котру лягла відповідальність за евакуацію війська і державних службовців. Як відзначає ужгородський історик Р. Офіцинський, разом із чехословацьким військом в еміграцію з Карпатської України відправилось не менше 40 тисяч людей, зокрема чеська та українська інтелігенція та середньошкільна молодь.<sup>24</sup>

Цікаво, що після відходу чехословацької дивізії угорцям дісталися чималі транспортні засоби (8 автомобілів, 130 коней і 3100 велосипедів), важке озброєння (2 танкетки, 62 гармати різного калібру, 38 мінометів, 322 важких і 850 легких кулеметів), інша стрількова зброя (22,5 тисячі гвинтівок і 8,6 тисячі пістолетів).<sup>25</sup> Звісно, що все це підсилювало угорські війська та зіграло не останню роль в їх подальшому успішному наступі.

15 березня 1939 року 40-тисячне угорське військо перейшло до активних військових дій на усіх напрямках фронту. За таких обставин у краї було оголошено загальну мобілізацію, а організація народної оборони «Карпатська січ» фактично перетворилася на регулярну армію. І це при тому, що січовики не мали належного командуван-

1945), с.331.

23 ВЕГЕШ М., ТОКАР М. *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009, с.316.

24 ОФІЦИНСЬКИЙ, Р. *Окупація та анексія Карпатської України Іп: Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М.Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапєць, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010, с.194.*

25 Там само, с.193.



ня, зброї, не вистачало їм і елементарних бойових знань.<sup>26</sup> Кількість вишколених і озброєних січовиків, або так званих дійсних членів Січі, ледь перевищувала дві тисячі осіб.<sup>27</sup>

15 березня 1939 року одним із найважливіших був східний напрям Берегівської військової групи, оскільки угорські війська одержали завдання захопити Хуст, де в цей час відбувалося історичне засідання Сойму, на якому було проголошено незалежність Карпатської України. Намагаючись протидіяти планам окупантів, січовики разом із місцевими добровольцями та старшинами чехословацької армії організували оборону підступів до столиці краю.

15 березня 1939 року під керівництвом поручика І. Чучки та професора вчительської семінарії Я. Голоти січовики тримали оборону Севлюша (нині Виноградів) на шляху до Хуста. До 14-ї години оборонці відбили кілька наступів угорських військ, а згодом під натиском противника, сили якого значно переважали і який використовував для наступу танки, бронетехніку, літаки, гармати та важкі кулемети, були змушені відступити до Великої Копані.

Обороною Великої Копані керував районний командант Карпатської Січі І. Ковач. Він озброїв прибулі із Севлюша відділи семінаристів, січовиків та пластунів (разом близько 200 осіб) і відправив до Королева. Ці сили тримали лінію оборони вздовж залізничного шляху та річки Тиси цілу ніч з 15 на 16 березня 1939 року і тільки о 10-й годині ранку відступили з боями до Великої Копані, втративши 43 осіб. Під час відступу біля залізничного мосту на Тисі в оточення потрапила розвідувальна група семінаристів під керівництвом М. Козичара, яку відразу ж угорські військові розстріляли.

На допомогу командування Національної оборони відправило одну сотню січовиків. На відрізку шляху, що сполучав Хуст із Великою Копанею, було організовано лінію оборони, яка тягнулася вздовж залізничного шляху Рокосово – Веряця – Велика Копаня та вздовж Тиси на 3-4 км. і складалася з двох сотень вояків, озброєних легкими кулеметами, гвинтівками, ручними гранатами та пістолетами. Проти них виступала регулярна добре озброєна угорська армія. Найбільша битва у війні гортистської Угорщини проти Карпатської України відбула-

26 ГРАНЧАК, І. Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 року In: *Carpatica – Карпатика*. Вип.3. Ужгород: 1995, с.74.

27 БУКОВСЬКИЙ, І. Карпатська Січ: від парамілітарного формування – до національної армії In: *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013, с.164.

ся на Красному полі. Угорським агресорам тут протистояло близько двох тисяч січовиків і стільки ж вояків чехословацьких частин. Серед оборонців було багато учнів гімназії, яких привів учитель Я. Голота.<sup>28</sup> Угорські нападники мали чисельну перевагу та кращі позиції – наступали з гір, були добре озброєні, вишколені.

У битві на Красному полі загинуло 230 оборонців, 450 чоловік потрапило в полон<sup>29</sup>, багатьох було поранено, серед них – тяжкопоранені командир січовиків М. Колодзінський (Гузар) та його заступник З. Косак. Обоє схопили угорські військові й через кілька днів вбили поблизу Солотвина. Є відомості про те, що угорські військові на місці розстріляли більшість полонених, у тому числі й учнів гімназії та студентів семінарії. Смертю героїв на Красному полі від рук угорських агресорів полягли січовики І. Кость, І. Рак, І. Галас, О. Блистов, В. Небола, учні Хустської гімназії І. Біловар, В. Вайда, студенти вчительської семінарії І. Попович, Ю. Пекар, Й. Шкіряк, І. Андрейчик, Е. Юда, М. Козичар та багато інших.<sup>30</sup>

Втрати угорських військ у битві на Красному полі складали 160 чоловік убитими та майже 400 пораненими. Внаслідок бою на Красному полі угорське військово командування відправило в Будапешт повідомлення про те, що Берегівська група наближається до Хуста.<sup>31</sup> Бої за місто зав'язалися під вечір 15 березня та тривали усю ніч. 16 березня угорська армія зайняла Хуст, а звідти пішла на Вишково, Буштино, Солотвино. 16 березня 1939 року тут тривали досить тяжкі бої, але зупинити наступ угорських військ захисникам не вдалося. Протягом наступних двох днів війська з боями пройшли аж до Рахова та Ясіня.

Наступ угорської армії на Підкарпатській Русі супроводжувався масовими вбивствами. Опубліковані й усні спогади очевидців аргументовано доводять жорстокість гортистів під час війни. За свідченнями В. Бірчака, угорські офіцери в Хусті говорили, що між Севлюшом та Великою Копанею вбили 70 січовиків і пластунів. На повір'ї суду в Хусті розстріляли 23 січовиків, а на повір'ї магістрату до 30. Трупів тут і там знаходили люди в лісах. В Ясіні бачили могили 103 жертв

28 ВЕГЕШ, М. Карпатська Україна (1938 – 1939) In: *Календар «Просвіти» на 1994 рік*. Ужгород: 1994, с.56.

29 ГРАНЧАК, І. Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 року In: *Carpatica – Карпатика*. Вип.3. Ужгород: 1995, с.76.

30 ПАП, С. Красне поле In: *Срібна земля*, 1994, 19 березня.

31 *Книга пам'яті України: Закарпатська область*. Т.2. Ужгород: Карпати, 1998, с.291.

мадярського терору. Селяни, що працювали на Тисі, на запитання про жертви, тільки хрестилися, кажучи: «*Один Бог знає, скільки тут трупів попливло долі Тисою*».<sup>32</sup> Під час дводенного бою 16 і 17 березня 1939 року в районі сіл Білки і Довге січовики втратили близько 200 осіб убитими і майже 400 було поранених. Угорці втратили 37 убитими і 134 чоловік було поранено.<sup>33</sup>

Угорські війська з успіхом просувалися й на Сваляву та Верхні Верецькі. У цьому напрямку серйозний опір угорці зустріли 15 березня в Чинадієві, а тому до Сваляви вони змогли добратися лише увечері 15 березня. І тільки під вечір 18 березня 1939 року угорська армія підійшла до польського кордону, де мало місце братання з польськими солдатами.<sup>34</sup>

Водночас частина угорських військ, що базувалася в Ужгороді наступала на Перечин, Великий Березний та Ужок. Перші гострі бої на цьому напрямку відбулися 15 березня опівдні в районі села Кам'яниця. Захопивши Кам'яницю в результаті двогодинного бою, угорські війська рушили на Перечин, куди дісталися лише 16 березня.

Наступного дня, 17 березня 1939 року частина військ вирушила в напрямку долини р. Тур'ї, на села Тур'я Ремети, Тур'я Пасіка, Порошково, Поляна, щоб там зеднатися із Свалявською групою військ. Пройти ці 40 км дороги виявилось нелегкою справою. В Турянській долині угорці зустріли великий збройний опір. Тут, в районах сіл Перечин – Порошково зібралось багато січовиків, які добре укріпились по горах і вели шквальний вогонь проти угорців. Січовикам активно допомагало місцеве населення.<sup>35</sup>

Угорське командування запропонувало січовикам капітулювати і здатися в полон. Однак ті відмовилися і вели боротьбу поки вистачило зброї. Потім відступили в напрямку польського кордону.

Друга група військ з Перечина вирушила в напрямку Вел. Березний – Ужок. В районі селища Великий Березний зав'язався великий бій між угорською армією і січовиками. У результаті угорська армія була змушена відступити до Малого Березного і Мирчі. Лише після одержання підмоги угорська армія прорвала оборону і під вечір 18

32 БІРЧАК, В. *Карпатська Україна. Спомини й переживання*. Прага, 1940, с.81-86.

33 ХИМИНЕЦЬ, Ю. *Закарпаття – земля української держави. Нотатки з історії Закарпаття*. Ужгород: Карпати, 1992, с.104.

34 ГРАНЧАК, І. Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 року. In: *Carpatica – Карпатика*, Вип.3, Ужгород: 1995, с.78.

35 Там само, с.79.

березня 1939 року вийшла на Ужоцький перевал.<sup>36</sup>

Таким чином, під вечір 18 березня 1939 року вся територія Підкарпатської Русі – Карпатської України була окупована угорськими військами, які на всіх перевалах дійшли до польського кордону. Але це не означало, що бойові дії з січовиками повністю припинилися. В Карпатах партизанськими методами продовжили боротьбу окремі групи січовиків. Про це, зокрема, йдеться майже в кожній телеграмі в Будапешт угорського військового командування на території окупованого краю. Так, 17 березня в одній із таких зазначалося: «*З партизанською боротьбою нам і надалі треба рахуватися*». Там само також було сказано, що, хоч значні сили січовиків стиснуті в районі Іршава – Білки – Довге, але з навколишніх гір вони можуть організовувати напади. Наступного дня угорські військові не без тривоги повідомляли, що в районі села Ужка на Великоберезнянщині озброєні січовики «*своїми нападами ставили під загрозу спокій наших частин*».<sup>37</sup> У горах між Великим Бичковом, Кобилецькою і Квасівською Полями та Раховом діяли партизани, яких очолювали С.Росоха, М.Крупа, О.Ворохта. Угорська влада кілька разів оголошувала амністію всім тим, хто припинить боротьбу, але марно.

Як не дивно, але до сьогоднішнього дня залишається відкритим питання про людські втрати в ході війни у березні 1939 року. Більшість дослідників українсько-угорської війни 1939 року оперують цифрами, наведеними в мемуарах ученого і письменника В.Бірчака. Він писав про наступні втрати захисників краю: близько 70 осіб загинуло в боях січовиків з чехословацьким військом та щонайменше 1 000 – 1 500 осіб в боях з угорцями.<sup>38</sup> Орієнтовні оцінки загальних людських втрат з української сторони під час війни 1939 року становлять приблизно 3 – 4 тисяч осіб.<sup>39</sup> У той же час, дослідники Г.Божук і В.Зілгалов вважають, що загальні втрати захисників краю в березні 1939 року

36 Там само.

37 *Книга пам'яті України: Закарпатська область*. Т.2. Ужгород: Карпати, 1998, с.299.

38 БІРЧАК, В. *Карпатська Україна: Спогади й переживання* // Аржевітін С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.329.

39 ОФІЦІНСЬКИЙ, Р. Окупація та анексія Карпатської України In: *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура* / Під ред. М.Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010, с.194.

обчислюються в межах від 3 до 5 тисяч осіб.<sup>40</sup> Звісно, що ці дані не є остаточними, оскільки детальні обчислення з цього приводу до цього часу не проводилися.

Документи свідчать, що під час угорської окупації Підкарпатської Русі – Карпатської України особливою жорстокістю відзначився жандармський загін капітана М. Зелді. Протягом трьох днів його підлеглі тільки у Тячеві стратили 200 осіб.<sup>41</sup> У Хусті окружний військовий начальник полковник Голлоді дав дозвіл на виконання 170 смертних вироків. У ряді місць, наприклад, 16 березня 1939 року біля села Кам'яниця Ужгородського району, перед камерами телевізійників угорські солдати розстріляли полонених українців – десять членів «Карпатської Січі».<sup>42</sup> Загальна кількість січовиків, розстріляних на Верецькому перевалі, за підрахунками вчених, може становити від 500 до 600 осіб.

З перших днів окупації на території Карпатської України було організовано мережу тюрем, в'язнями яких стали переважно січовики, національно свідомі інтелігенція, колишні державні і партійні службовці Карпатської України, представники греко-католицького духовенства. Велика кількість ув'язнених стала причиною того, що під в'язниці переобладнували навіть приміщення шкіл, урядових будинків, лікарень чи інших установ.<sup>43</sup> Тюрми та концентраційні табори для полонених січовиків були створені по всій території краю: у Тячеві, Великому Бичкові, Хусті, Чинадієві, Мукачеві, Рахові, Сваляві, Воловому (сучасне смт. Міжгір'я), Великому Березному<sup>44</sup>. Проте найбільшими місцями утримування «небезпечних» чи підозрілих українців були новостворені концентраційні табори у Кривій, біля Хуста та Вор'юлопош, неподалік Ніредьгази, де вони зазнавали різних фізичних та моральних тортур. Часто до згаданих тюрем й таборів потрапляли люди, які були арештовані військовими властями не на підста-

40 ВЕГЕШ, М. – ТОКАР, М. *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009, с.319.

41 ОФІЦІНСЬКИЙ, Р. *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939 – 1944)*. Київ: 1997, с.25.

42 Там само.

43 СЛАВІК, Ю. Угорські концентраційні табори Крива та Вор'юлопош (березень – липень 1939 р.). In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни*: матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород: Видавництво «Шарк», 2015, с.91.

44 ПАГІРЯ, О. *Угорський терор в Карпатській Україні*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=312>.

ві конкретних звинувачень, а за доносами чи особистою помстою<sup>45</sup>. За офіційними даними МВС Угорщини, з березня по грудень 1939 р. кількість жертв гортистських репресій у краї становила 4,5 тис. осіб.<sup>46</sup> Крім того впродовж 1939 – 1940 рр. проводилася офіційна державно перевірка щодо лояльності до святостефанської корони колишніх службовців, вчителів, лікарів, інженерів та студентів. Внаслідок перевірки з посад було звільнено понад 2 тис. осіб, місця яких зайняли угорці, що прибули з центральної частини королівства.<sup>47</sup>

Протягом трьох місяців після окупації Карпатська Україна перебувала в режимі військової окупації Королівством Угорщина. Окупованою територією управляла Військова адміністрація Підкарпаття (Kárpátaljai katonai közigazgatás).<sup>48</sup> І тільки влітку 1939 р. офіційний Будапешт зважився перейти від військово-адміністративних методів управління до цивільних політико-правових засад. Замість військової адміністрації на Підкарпатті було створено регентський комісаріат Підкарпатської території.<sup>49</sup>

Отже, Підкарпатська Русь на зламі 1938 – 1939 рр. опинилася в епіцентрі загострення міжнародної обстановки в Центральній Європі. Непевне становище чехословацької держави, територіальні домагання Угорщини стали причиною того, що уряд А.Волошина, не маючи альтернативи, став орієнтуватися на гітлерівську Німеччину. Берлін спочатку навіть підтримав ідею утворення на базі Карпатської України так званої «Великої України». Однак згодом, виходячи з власних інтересів А.Гітлер дав згоду на угорську окупацію краю, яка відбулася 14 – 18 березня 1939 року. Ці події можна трактувати як малу (локальну) війну, оскільки дійсно мав місце військовий конфлікт між Угорщиною та Карпатською Україною, що зачіпав їх національні, політичні,

45 ОФІЦІНСЬКИЙ, Р. Окупація та анексія Карпатської України In: *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура* / Під ред. М.Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010, с.195.

46 ПАГІРЯ, О. *Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939 – 1945)*. Торонто-Львів: 2014, с.29.

47 Там само.

48 ОФІЦІНСЬКИЙ, Р. Окупація та анексія Карпатської України In: *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура* / Під ред. М.Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010, с.191.

49 ОФІЦІНСЬКИЙ, Р. *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939 – 1944)*. Київ: 1997, с.29.

територіальні, економічні та інші інтереси. У результаті військового конфлікту відбулася ліквідація Карпатської України та окупація краю гортистською Угорщиною. Зважаючи на специфіку міжнародних відносин в Європі в цей час, березневі події 1939 року на Підкарпатській Русі – Карпатській Україні стали також своєрідною українською точкою відліку Другої світової війни.

## ЛІТЕРАТУРА

- RYCHLIK, J. (1997). *Češi a Slovaci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava – Praha: Academic Electronic Press a Ústav T.G.M., 360 s.
- SUŠKO, L. (1973). Nemecká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembrovej krízy 1938 do rozbitia Československa v marci 1939. In: *Československý časopis historický*, r. XXI, 1973, č. 2, s.161-191.
- АДАМ, М. (1964). Загарбання Закарпаття гортистською Угорщиною в 1938–1939 рр. In: *Українсько-угорські історичні зв'язки*. Київ: Наукова думка, 1964, с.78-109.
- АРЖЕВІТІН, С. (2013). *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, 868 с.
- БІРЧАК, В. (1940). *Карпатська Україна. Спомини й переживання*. Прага, 1940, 91 с.
- БІРЧАК, В. *Карпатська Україна: Спогади й переживання* In: Аржевітін С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.327-329.
- БОЛДИЖАР, М. (1993). *Закарпаття між двома світовими війнами. Матеріали до історії суспільно-політичних відносин*. Ужгород: 1993, 160 с.
- БУКОВСЬКИЙ, І. (2013). Карпатська Січ: від парамілітарного формування – до національної армії In: *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013, с.160-166.
- ВЕГЕШ, М. (1994). Карпатська Україна (1938 – 1939) In: *Календар «Просвіти» на 1994 рік*. Ужгород: 1994, с.56.
- ВЕГЕШ, М. – ТОКАР, М. (2009). *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород: «Карпати», 2009, 448 с.

*Венгрия и вторая мировая война. Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны*. Москва: Иностранная литература, 1962, 367 с.

- ВІДНЯНСЬКИЙ, С. (2009). Закарпаття – Підкарпатська Русь: від здобуття автономії до проголошення незалежної держави (до 70-річчя Карпатської України). In: *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009, №15, с.184-207.
- ГАЙ-НЫЖНЫК, П. (2011). Карпатская Украина в 1939 г. как одна из «разменных монет» Мюнхенского договора. In: *Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011, с.25-42.
- ГРАНЧАК, І. (2007). Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 року In: *Carpatica – Карпатика*. Вип.3. Ужгород: 1995, с.70-81.
- ДОВГАНІЧ, О. (2007). *Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її оборонців та керівників / Післямова М.Вегеша*. Ужгород: Гражда, 2007, 140 с.
- ДОВГАНІЧ, О. *Карпатські січовики – оборонці Карпатської України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1939.in.ua/bio/otelyan-dovganich-karpatiski-sichoviki/#more-81>.
- Зі статті Івана Сарвадія про оцінку подій у Хусті з 13 на 14 березня 1939 року* In: Аржевітін С. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи*. Книга 6. Вінниця: Видавництво «Тезис», 2013, с.299.
- Книга пам'яті України: Закарпатська область*. Т. 2. Ужгород: Карпати, 1998, 426 с.
- МАРЬИНА, В. (2015). Закарпатье как объект международной политики. 1938-1943 годы. In: *Новая и новейшая история*. Москва: 2015, №5, с.31-46.
- Нариси історії Закарпаття: У 3-х т.* Ужгород: Закарпаття, 1995, Т.2. (1918–1945), 663 с.
- ОФІЦИНСЬКИЙ, Р. (1997). *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939 – 1944)*. Київ: 1997, 244 с.
- ОФІЦИНСЬКИЙ, Р. (2010). Окупація та анексія Карпатської України In: *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М.Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]*. Ужгород: Полі-

графцентр «Ліра», 2010, с.191-198.

ПАГІРЯ, О. (2014). *Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939 – 1945)*. Торонто-Львів: 2014, 581 с.

ПАГІРЯ О. *Угорський терор в Карпатській Україні*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=312>.

ПАП, С. (1994). Красне поле In: *Срібна земля*, 1994, 19 березня.

ПОПОВИЧ, Т. (2015). Структура та озброєння чехословацької армії на території Підкарпатської Русі станом на 1938 р. In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали міжнародної наукової конференції*. Ужгород: Видавництво «Шарк», 2015, с.43-51.

СЛАВІК, Ю. (2015). Угорські концентраційні табори Крива та Вор'юлопош (березень – липень 1939 р.). In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали міжнародної наукової конференції*. Ужгород: Видавництво «Шарк», 2015, с.89-101.

Соглашение, заключенное Германией, Великобританией, Францией и Италией в Мюнхене от 29 сентября 1938 г. In: *Новые документы по истории Мюнхена / Под ред. И.Н.Земского*. Москва: Госполитиздат, 1958, с.159.

СТАЛИН, Й. В. (1947). *Вопросы ленинизма*. Москва, 1947, 612 с.

СТЕРЧО, П. (1994). *Карпато-Українська держава*. Львів: 1994, 288 с.

ХИМИНЕЦЬ, Ю. (1992). *Закарпаття – земля української держави. Нотатки з історії Закарпаття*. Ужгород: Карпати, 1992, 144 с.

ШАНДОР, В. (1996). *Спомини. Т. I. Карпатська Україна, 1938-1939*. Ужгород: Гражда; Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1996, 388 с.

*Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення*. Збірник документів. Ужгород: Закарп. обласне книжково-газетне видавництво, 1967. Т.V: (1938-1944), 520 с.

**Doc. PhDr. Igor Šnicer, CSc.,**  
**Užhorodská národná univerzita**  
**Fakulta histórie**  
**Užhorod**  
**Ukrajina**

**IgorSnicer@mail.ru**

## З ЛІНГВОКУЛТУРОЛОГІЇ РУСИНІВ

*Осиф СІПКО*

### Абстракт

Автор обращает внимание на отдельные лингвокультурные показатели в русинском языке. В центре его внимания находятся в первую очередь тексты русинских песен, в которых изображаются некоторые основные этнокультурные данные русинов, главным образом, это относится к русинам словацкого региона Спиш. Как показывает данное исследование, в указанных текстах представляет определенную базис триада: человек - природа - любовь. В статье приводятся иллюстрации текстов тех песен, которые связаны с полянами. Кроме того автор анализирует тексты из других тематических областей. В первую очередь это относится к истории русинов.

**Ключевые слова:** Русины. Культура. Карпаты. История. Менталитет.

### ВСТУП

В процесі глядання народної самоідентифікації ся приводять одлишны указователі народної характерістики, котры бы демонштровали окремішность, як наприклад, вызначны народны діятелі, властны міста, конкретна історія, своя природа, фолклор, властны крої, но главным **ідентифікачным знаком** народа є ёго **язык**. В языку находиме найвеце указователів народных характерістик, язык можеме поважовати за **код етнокультуры**. В сучаснім світі шпеціалісты находять коло 7 000 языків, а в тім контексті і народных сполоченств. Но лем низке проценто з того числа народів мать свою штатность. К таким народам, яки суть без свого штату, односять ся ай Русины, історічно знамы тыж як Карпатороссы.

Уж самотный етнонім *русс, росс* ся в науці інтерпретує розділным способом, найчастіше ся одводжує од назвы северных Германів, котры іщі в 9. сторочу пришли до Новгорода, де были позваны северными Словенами. Подля «*Повести временных лет*» новгородці писали: «*Земля у нас богата и обильна, да порядка в ней нет. Приходите к нам княжить*».

Так подля той легенды і традиції северны Германе, называны тыж *Варягами, Роутами* зо своїм воджатаєм Рюриком пришли до Новгороду, потім обсадили Київ і так створили державу *Київську Русь*. А ей обывателі ся зачали называти *Русы, Русичі*, далшы выходославянськы племена были *Малоросы, Білороссы* і споминаны *Карпатороссы*. То є основа **германьской теорії** о походжіню етноніму *Рус*. В російській патріотичній історіографії слово *Рус* ся одводжує од рікы *Руса*, притоку Дніпра, де жыло славянське племя той істой назвы. Но єднозначне высвітліня слова *Рус* в науці не маме. Інтересне є і то, же Фінове называють Шведів *Роуты*.

В штудії ся зосередиме на дакотры базовы **лінгвокултурны** указователі Русинів.

### ПОЛЯНЫ – МАЙДАНЫ

Хоць слово *Рус, Рос* не має ясне высвітліня, маме другы русиньскы слова, котры нам можуть повісти о нас много інтересных фактів. Єдним з великых жрідел суть языковы єдиніці і короткы тексты з народного жывота. Русиньска култура ся творила главні в Карпатах, де приходили нашы предкове передовшыткым з виходу. К єдному з главных способів їх жывота належало вівчарство. Ку тому треба-ло вырубати лісы, а на місцю вырубаних лісів остали великы вольны просторы – луку. У векшыны Славян ся они называли *поляны*, од слова *поле*. На місцю днешнёго Києва і ёго околиці жыли *Поляне*, як єдно зо славянських племен. На *полянах* проводили нашы предкове велику часть рока. На них ся уж на ярь управлєвали луку, копали ся *копці* (копы), чістили ся луку, вшытко ся приправлєвало на то, жебы ту выросла добра трава – *сіно*. Тото ся: *косило, сушыло, перевертало, грабало, складало до коп, накладало до драбин, павузовало, возило, зошмарєвало до стодолы, до пйичылка, на пентро*.

Зо *шиными роботами* суть споєны другы слова, котры днесь уж забываеме. Но ціла атмосфера споїна чоловіка і природы – *полян* зостала в **русиньскых співанках**. То є пересвідчива історія наших предків в слові і в мелодіях. Дакотры з них співають ай нашы піддуклянци (професіоналны русиньскый фолклорный колектів ПУЛІЗ). В тих співанках ся творить природна сімбіоза **чоловік – любовь – природа**. Тота **тріада** ся находить в народных співанках і у других народів. В співанках о *полянах* найдеме богаты образы зо жывота наших предків. І хоць робота на *полянах* была тяжка, люде нашли можливість як ся повеселити, поспівати, посміяти ся. Може найзнамішы суть слова о кра-

соті *поляны*, яку *намалєвав* валикый майстер. Красота той *поляны* ся перекрывать з красотов *хлопців*, по котрых так тужыли нашы дівчата:

- |   |  |
|---|--|
| 1. <i>Поляна, поляна,<br/>Вершком малєвана<br/>Хто же ей малєвав,<br/>Фарбы не жаловав.</i> | 2. <i>Поляна, поляна,<br/>На поляні копці,<br/>Якы то прекрасны,<br/>Тоты нашы хлопці.</i> |
|---|--|

*Красні покошена поляна* была візитков доброго газды. При кошіню треба-ло луку *выголоти*. Нераз ся на луках близкы люде секіровали, сміяли ся еден з другого, выдумовали вшеліякы пригоды, образы, котры vznikали в їх фантазії. Найвеце тот веселый сміх ся творив в бісідях міджі хлопами і женами:

- |  |   |
|--|---|
| 3. <i>Чья то поляна,<br/>Ей то нашого няня,<br/>Крашні покошена,<br/>Ей, брыдко пограбана.</i> | 4. <i>На нашый поляні<br/>Ей, там ша вташок пасе,<br/>Ідь го, дівче, зожень,<br/>Ей, бо то вшытко наше.</i> |
|--|---|

Роботы на *полянах* были од рана до вечера, на горячім сонцю, де жывот без воды собі не было може представити. На *полянах* собі нашы предкове зробили *студенки*, дакотры были з *кадлобами*. *Студенка*, як і сама вода, была на *полянах* сімболом жывота, ласкы, покоя, істоты. При *студенках* ся стрічали хлопці і дівчата, ту ся могла зачинати ласка, котра ся могла продовжовати і в *копі сіна*. Дівчата, ці молоды жены, ходили по воду до *студенки*. Воду приносили свому милому. *Ходжіня по воду* было на *полянах* певнов сучастєв *полянowych (шінных) работ*:

- |  |   |
|--|---|
| 5. <i>На нашый поляні<br/>Ей, студена водичка,<br/>Хто през ню там преїде,<br/>Ей, напоїт коничка.</i> | 6. <i>На нашый поляні,<br/>Ей, з кадлом студенка,<br/>Там сі я наберу,<br/>Ей, воды до відерка.</i> |
| 7. <i>Воды до відерка,<br/>Ей милому занесу<br/>Жебы вын ша напив,<br/>Ей, і побрусив косу.</i>        | 8. <i>Кед вын ша напие,<br/>Ей, на мня ша ушьміе,<br/>Вечыр ку мні приде,<br/>Ей, і мя поцілые.</i> |

9. *Поцілые вын мя,  
Ей, там за копком шіна,  
Буде мя ціловав,  
Ей, аж до розвидніня.*
10. *Та наша поляна  
Ей, така невеличка,  
Кым я на ню выйду,  
Ей, Та выйде зорнічка.*

Но не каждая дівка мала свого мілого, не мала кому носити воду із *дзбаночком*. В такім припаді зазвучав смуток, жаль і велика тужба *мати кому носити воду*. Ласка є в таких співанках указана як тото найприродніше чувство, без котрого ся барз тяжко жые і на *поляні*:

11. *Хлопи луку кошат  
Ей, дівкы воду ношат,  
І я бы носила,  
Ей, кед немам фраїра.*
12. *Травічко зелена,  
Ей, і поле зелене,  
Смутне я сердце мам,  
Ей, нигда не веселе.*

О ласці на *поляні* думали і хлопці. Косили од скорого рана, іщі ани сонце не вышло, іщі ся лем *розбрыджжало*, но і при тій тяжкій роботі, кідь їх тіло боліло, думали о своїй *милой*. А найліпше было, кідь пришов дожд, тогды ся не дало косити, мож было «оддыховати» зо своєв мілов:

13. *Так мі коса косит,  
Ей, аж мя в боку болит,  
Приде мила моя,  
Ей, та мі го загоїт.*
14. *Уж шя похмарило,  
Ей, буде в ночі ляло,  
Буде шя дівчатко,  
Ей, ку мні притуляло.*

Щастні залюблене дівча свою радість выядрює в прекраснім співі. Образ молодого дівчати, облеченого в крою з довгыма волосами-косами, яке собі ходить по *поляні* і співать, то є образ, котрый представляє єдну з вершин красы на нашій землі:

15. *З вершка високого  
Ей, віділа-м мілого.  
Крашні вын там косит,  
Ей, нова коса ёго.*
16. *З вершка високого,  
Ей, наньго закрічала,  
Вын шя на мня ушьмяв,  
Ей, коса, заблищала.*

17. *Боже ті дай здравя,  
Ей, Боже ті помагай,  
Кед вечыр докосиш,  
Ей, ку мні шя понагляй.*

Тот способ жывота наших предків, ідеална подоба якого ся одражать в наших співанках, був по цілх Карпатах і не є нагода, же о них, о наших горах і животі в них ся захоvalo може найвеце текстів співанок. Слово *поляна* є розшырене тыж в других славянських языках. Познаме го в словацькім языку (*Stojí vysoká divá Poľana...*, *Podpoľanie*), в російскім языку (*Ясная Поляна* – родиско Л. Н. Толстого) а є перепоене зо словом *поле*, што ідентифікує наших предків як людей, котры ся векшынов веновали роботі на *полю*, на розділ од дакотрых степных народів.

Праві ту находиме слово *майдан*, котре ся стало так знамым за послідні рокы по удалостях на Україні, кідь по великих протестах на *Майдані* в Києві скончіла влада президента Януковіча. Но слово *майдан* є знаме тыж в русиньскім світї. В знамім русиньській селі Литманова мать слово *майдан* тото саме значіня, што і слово *поляна* в других русиньських селах, котры сусідять з Литмановов. Но тото слово не є русиньского походжіня. Як ся попозераєме до «Фразеологического словаря русского языка» Фасмера, так слово *майдан* є высвітлёване так: 18. МАЙДАН: *площадь, место сходок, просека в лесу на высоком месте, базарная площадь, из тат., кыпч., казах., туркм., крым.-тат. maidan – ровное, свободное место.*

Значіть, же є то слово кримско-татарьского походжіня, котре означовало рівне, вольне поле і выкликує асоціації зо словом *слобода*. Тото поле – *майдан* – ся вытворило так, як і нашы *поляны*. Од Татарів і других степных народів тото слово подля вшыткого перевзяли Славяне, котры ся з нима контактовали и были їх сусідами. Во своїй основі мать тото істе значіня, як і в языках, одкаль го нашы предкове перевзяли.

Недалеко Сабінова уж при Черговских горах ся находить село *Майдан*. Дакотры ёго жителі тото слово высвітлюють як *рынок*, тыж вольный простор, на котрім ся главні торговало. Значіть, то саме, што ай у высше названім етімологічнім словнику *базарная площадь*. В селі Майдан, на вопрос:

- *Вы съте Русины?* – ем дістав одповідь:
- *Мы съме грекокатолици.*

То є далшый інтересный феномен лінгвокультуры нашого краю. Много бывалых русиньських, ці карпаторусских сел, ся уж асіміловало, а ідентифікачным знаком їх поводной етнокультуры є часто грекокатолицька церьков. Так як і в селі *Майдан*. Во вшытких припадах іде о перепоїня слова *майдан* зо значінём *вольности і слободы*, но в те-

перішній політичній ситуації слово *майдан* має протикладні значіння, но то уж є судьба політичного контексту.

### БАЧОВАНЯ-ЮГАСОВАНЯ

Таки приклады, окрім іншого говорять о тім, же Русини мають єдну зо своїх етнокультурных основ в **карпатській природі**. Є то єден з їх главных **ідентіфікачных знаків**. На фоні наших Карпат ся найчастіше асоціюють тоты найкрасшы людьскы цінности – споїня красоты природы, чоловіка і єго любви. Тяжко бы сьме нашли тексты наших співанок, в котрых бы ся описовало копаня груль (бандурок). І тотя робота была в наших краях барз важна, но уж не выкликовала тілько споминаных асоціацій з красами природы і чоловіка в ній, якый глядять і находить ласку серед прекрасных розквітнутых *полян-лук*, котры окружають буковы і іншы лісы.

То потверджають і другы подобны фолклорны тексты, в яких находиме даяке покращованя вышше названой тріады **чоловік – ласка – природа**. Уж як ся *поляны* покосили, так ся на них *бачовало*. *Хов овець* був далшов важнов сучастёв жывота наших предків. Дакотры *поляны-луки* ся ани не косили, бо ся на них пасли главні вівці од скорой яри до нескорой осени. О вівці ся старали главні молоды хлопці-*югаси*, котры ся заучали у *бачу*. Слово *югас* ся пренесло тыж до офіціальных антропонімів, або до ідентіфікачных мен. На наших селах скоро каждый мав офіціалне мено (Дуйчак, 2003), но познали го главні подля другого ідентіфікачного мена. Мено *Югас* патрило тыж ку ним, так істо, як і мено *Бача*. Ку способу жывота хователів овець патрило много форм. Окрем іншого нашы хователі *овець* в нескорую осінь гнали свої стада (*банды, кырділі*) на *мадяры*, на долну землю, де їх продавали.

Интересне є, же в нашім фолклорі находиме не лем слово *бачовати*, але і слово *югасовати*. В найновшім реперуарі ПУЛС-у зазвучала і співанка, в якій молодый хлопець хоче *югасовати*, бо то уж было про нёго даяке вызнаменаня, єго высшый соціалный статус:

19. *Ей, кебы я югасив,  
А нянько бачовав,  
Та бы я зелены,  
Бучкы прескаковав.*

Хлопці, но тыж і дакотры дівчата, *бачовали і югасовали* 6-7 місяців,

до *дедины* приходили мало, *хыжкы на поляні* была їх домовина. І ту ся часто глядали мотівы ласкы:

20. *Ей, пониже кошара,  
Кукучка кукала,  
Дай мі, бачо, сыра,  
Буду з тобом спала.*

Даяке ехо, дозвукы давного *бачованя і югасованя* находиме іщі на польскім боці наших Карпат, наприклад, під Трёма корунами на Пенінах. Оно є заміряне веце на výroбу і продай розлічных продуктів з вівчого молока. Но в каждом припаді є то про нас барз интересне.

### ДРЫТАРЕ, ДРЫТАРЕ...

З русиньскых сел тема *дротарів* є знама лем у Русинів на Спішу главні в пятёх єго селах (Камюнка, Орябина, Литманова, Страняны, Великий Липник). В остатніх русиньскых селах ся тотя ремесло не розшырило, оно было знаме главні на Кісуцях і дакотрых регіонах Поважъя. О наших дротарях написав книжку М. Ксеняк (Коли біда Русинів з дому выганяла) і в ній найдемe основны історічны і соціалны факты о походжіню того ремесла. Нас в данім контексті буде интересовати образ *дрытаря*, якый зістав в народній памяти і вдяка фолклорным текстам. В дакотрых з названых сел *дрытарька* была главнов професіов хлопів і тяжко собі было представити, жебы даякий хлоп не був *дрытарём*, главні в Камюнці і в Орябині. Нашы *дрытаре* ходили по многих областях Австро-Угорьска і Европы, зато добрі познали світ, зажыли много вшеліяких пригод, котры ся нераз стали предметом богатых приповідок і співанок. Хоць днеська ся *дрытарька* може здати романтична, в реалнім животі то був барз тяжкый способ заробку.

Найсмутнішы были минуты розлучкы, кідь *муж* одходив на *дрытарьку* а жена і діти ся з ним лучили. Были слызы, смуток, жаль. *Дрытарь* одходив нераз до далекого світа на цілы місяці, дома зістала єго жена і діти, і мусили *газдовати* без нёго. *Дрытарь* мусив заробити *грайцарі*, бо мало уродна карпатська земля не могла забезпечити родину. *Дрытаре вандровали* з єдной *дедины* до другой, крічали:

21. *Горнці латать, дротовать...*

І чекали, ці їх дахто позве днука і дасть їм заробити. Покоління наших дідів і няньків ходили і до Югославії. За короткый час ся научі-



ли бісідовати по-сербскы, а кідь пришли домів, та співали сербскы співанкы. Сербы їм давали дость велику почливість, кедь на них закрічали:

22. *Оди вамо, масторе – Подь ту, майстре.*

Не всягды їх так учтиво называли. Дагде їм не дали ани переночовати. Было добрі, кедь їм понукли ночованя в стайни меджі худобов, в гіршім припадї мусили в морозны ночі ити до другого села... І того є обсягнуте в словах *швітом вандровати*.

Кедь приходили свята, главні Рожество, то в кождїй родині чекали на свого *дрытара*. Жены выходили перед хыжу на *бережок*, вызирали своїх мужів і єдна другой ся звїдовали:

23. - *Та твый уж пришов?*

- *Та мый іщы не пришов, а твый?*

Першый бод, котрый відїли з найвысшого місця в селї, была *каплиця* пониже села, коло котрой напішо приходили *дрытаре* домів. Іщі їх не мож было розознати, но каждая жена чекала того свого. Не каждая ся го дочекала, бо были і вшеліякы недобры удалости. Дакотры *дрытаре* приходили домів нескоро, іншы ся ай співали, што приносило смуток до їх родин:

24. *Пышов милый з дрытом,*      26. *Уж дрытаре ідут,*  
*Швітом вандровати.*                      *Уж сут при каплиці.*  
*А мі лем приказав*                      *А мого милого*  
*Добрї газдовати.*                      *Лишыли в Быстриці.*

25. *Газдый, мила, газдый,*              27. *Дрытаре, дрытаре,*  
*Бы-с пригазовала,*                      *Што по вас остане,*  
*Жебы-с старый овес*                      *По вершках шляпаї,*  
*З новым присыпала.*                      *По корчмах грайцарї.*

Но хоць *дрытаре* собі не раз і выпили, а дакотры приходили домів напитки, но потім слубовали, же ся поліпшають. Важне было, же велика часть *дрытарів* приносила своїм женам і своїм родинам так потребны *грайцарї*. То був барз важный мотив цілой *дрытарькы*. Грайцарї ся зышли нелем при забезпечіню обжывы, але ай при будованю дому, при купованю новой землі. Много наших *дрытарів* ходило до *Пешту і Будина*, тогды то іщі были дві міста. А знали ся договорити по мадярскы і по німецькы.

28. *Кед повандрыєме*                      29. *А тото винечко*  
*З Пешту до Будина,*                      *По погарї скаче,*  
*Даме сі наляти*                      *Не єдна дівчіна*  
*До погара вина.*                      *За дрытарём плаче.*

30. *Не плачте дівчата,*  
*Не плачте за нами,*  
*Бо мы шя вернеме*  
*З Пешту з грайцарями.*

23-го апрїла 2016 в Камюнци были славы 700-го вырочя першой писомной споминкы і в програмї тоту співанку співали молоды Камюнчанкы і Камюнчане. Про старшых жителїв нашого села то было барз доїмаве.

В сканзенї під Любовняньскым градом є Музей дротарьства. Є то интересный объект про спознаваня нашой культуры і нашой історії.

### ЛЮБОВ Є ВСЯГДЫ

Як є споминане высше, любов была главным мотивом при співі наших предків. І ту мож привести іщі пару прикладів:

31. *Од бучка до бучка,*                      32. *Так мі коса косит,*  
*Ей, трава зеленучка,*                      *Ей, аж мя в бочку болит,*  
*Іщы я шугайку*                      *Приде мила моя,*  
*Ей, пре тебе малючка.*                      *Ей, та мі го загоїт.*

33. *Познам я тя Ваню*  
*Ей, по бічу пуканю,*  
*Кед поженеш волкы,*  
*Ей, през нашу поляну.*

Щастні залюблене дівча свою радость выядрює в прекраснім співі. Образ молодого дівчати, облеченого в крою з довгыма волосами, яке собі ходить по *поляні* і співать, то є образ, котрый представляює єдну з вершин красы на нашій землі:

34. *На поляні при ярочку,*                      35. *Гора, гора, дьві долины,*  
*Пасло дівча коровочку.*                      *Красше дівча як малины.*

*Пасло, пасло, попасало,  
І так собі зашпівало.*

*На малины слонко швітит,  
А на дівча краса летит.*

Ласка мала много подоб. Найчастіше ся зображувала в подобі залюбленого дівчати, котре чекать на свого милого, вірить, же даякий хлопець ей буде хотіти за жену. За тоту свою тужбу ся дівчата і молили:

- |   |  |
|---|--|
| <p>36. <i>В тім камюньскым полю,<br/>Дівчатко ся модлит,<br/>Червене як ружа,<br/>За доброго мужа.</i></p>        | <p>37. <i>З вершка високого<br/>Ей, віділа-м милого.<br/>Крашні вын там косит,<br/>Ей, нова коса ёго.</i></p>      |
| <p>38. <i>З вершка високого,<br/>Ей, наньго закрічала,<br/>Вын шыа на мяя ушмяв,<br/>Ей, коса, заблицала.</i></p> | <p>39. <i>Боже ті дай здравя,<br/>Ей, Боже ті помагай,<br/>Кед вечыр докосиш,<br/>Ей, ку мні шыа понагляй.</i></p> |

В подобных текстах народных співанок переважає, як указане выше, **тріада: природа – ласка – спів**. Інтрес выкликують подобны народны співанкы і у других народів, де тота тема єднозначні переважає. То тыж говорить о факті, же люде окружены природов найчастіше говорять і співають о любви і красі природы, котры ся взаємно переплітають.

### З НАШОЙ ІСТОРІЇ

Наш **етнонім Карпатороссы** нас єднозначні ідентифікує як первічных жытелів Карпат. Кібы наша судьба не была к нам твердов, могли Русины жыти в сполочнім політичнім пространстві, єдній державі, а може были в минулости условія на вытворіня даякой формы **русиньской автономії**. Но найгірше, што ся нам могло стати, было розділїня Русинів до єднотливых країн карпатського регіону, главні по Першій світовій войні. На міровых рокованях в 1918-20 роках главні в Паріжy было розгоднута без нас, же границя меджі Польском і Чеськословенском буде проходити по гребенях Карпат. Часть Русинів так зістала в Польску, а часть на Словенську, далшы на Україні і т. д. То мало за наслідок, же дакілько поколінь Русинів ся не мало можность стрічати і спознавати. Тота умела ізолація нам барз пошкодила.

Но найвекша трагедія ся скривать в історичнім терміні – *Акція Вісла*. О ній є уж написано дость книг, був зроблений і фільм (Кохановский),

но Акція Вісла є мало знама міджі жытелями Словенська, Польска і других країн. Як є знаме, в 1946/47 роках польскы уряды зачали выселёвати Русинів-Лемків з Карпат до других регіонів Польска, причім ціла акція была миморядні насилна. Часто до русиньских сел пришли вояцы і поліція і людем, які ту жыли цілы стороча, приказали взяти батожину і зохабити навсе свою домовину. Дакоторы ішли до незнамого краю на своїх возах. Другых везли на воєньских автах. Пан Кохановський о тім говорив при презентації фільму о *Акції Вісла*:

*40. Я в тім часі був під мамкиным сердечком. Мій старшый братик, якому было 5-6 років, уж не владав іти пішо. Єден польскый вояк го взяв на руки, но як то увідів польскый офіцір, зачав на вояка кричати: «Дай на землю того з курвы сына!»*

Тоты слова ся в мі силно закорінили, бо говорять о чоловіку добрім і о чоловіку планім. Як єм ходив по дакотрых русиньских селах в Польску, так іщі і днесь находиме сліды той трагедії, як Славяне ублизовали Славянам. В селі *Явырки* зістало уж лем пару старых Лемків. Пан *Іконяк* мі говорив свою тяжку долю, як го вывезли і з родинів і як 16-річний утік з влаку і довгы рокы собі глядав кусок хліба. Лем в 1970-ых роках ся міг вернути до родного села. Поводив ня по містнім теметові і говорив:

*41. Вшыткы крижы, які мали написы в азбуці, обвязали ланом і тракторы їх вытягли.*

Теперь сьме нашли лем три крижы з азбуков. Ішло о членів ёго родини. На містній церькви є написане, же то была церьков грекокатолицька, яка по *Акції Вісла* перешла до маєтку римокатолицькой церькви. Ніч веце. Днесь село *Явырки* є туристичным центром, і до оч бють таки написы як *Мек-Доналд*, *Кока-кола*, і под. Сімбол ліквідації єдної прекрасной **карпатославянської культури**.

В далшім русиньскім селі *Верхомла*, одкаль тыж выселили Русинів-Лемків, єдна старша обывателька говорила о тім, як їх выселили до Побалтя, а до їх села перешли Поляцы зо сусідніх польских сел. Кедь ся дакотры мали можность вернути, то в їх домах уж жыли чуджі люде. Тоты выселены Лемкове дотеперь не дістали нияку фінанчну ани другу награду од польского штату за свої маєткы, бо не можуть доложыти, же то вшытко было їх. Тых мало Лемків, які іщі жыють во своїм поводнім краю, мають велику тяжобу на своїх душах.

В бардеївскім окресі є русиньске село *Перетівка*, з якого веде лісна дорога дас 8 кілометрів до села *Перетов* на польскім боці. І тото село было русиньске, но в році 1947 выселили з нёго коло 580 містных жы-

телів. Говорить о тім памятна табла і обновлена деревяна церьков з років 1990-ых. А то є може вшытко, што ту остало по Русинах-Лемках. Теперь ту тримають гуцульскы коні. Є ту великий туристичный центр, но русиньска култура і ту была здіквідована.

Як єм недавно був з групов історіків в Ужгороді, звідовав єм ся містных людей, в якім языку говорять. Найчастіше мі одповідали:

42. *Мы говоримо по-закарпатьскы.*

Слову Русин ся дость выгыбали. Єдного високого містного функціонаря єм ся позвідовав:

43. *Як жыют вашы Русины?*

Одповідав мі не барз мило:

– *Це політичне питання. Якщо люди хотятъ, можуть розмовляти по-гуцульски, або по-бойківски. У нас немає проблемів...*

Русинів не спомянув. І в тім припаді єм ся пересвідчив, же етнонім Русин не є милый главні у дакотрых наших братів-Славян.

Можеме шкодовати, же карпатьскы Русины не зістали в єдній державі. До наших днів суть дость взаємно ізолованы, часто ся продовжує в їх асіміляції. О їх судьбі в смутній подобі говорить Миколай Коңевал в своїй поезії:

#### 44. Плач Лемка

<i>Плаче Лемко в чужый земли, Кедь никто не видитъ.</i>	<i>Плаче Лемко на чужыні, Є без своего дому,</i>
<i>Плаче Лемко в чужым краю, На лавочки сидить.</i>	<i>Бо свый лишыв у Карпатах А сам не знает кому.</i>

*Плаче Лемко за своїм краём,  
Слызы по лицу стікають,  
Плаче Лемко за лісом, гаём,  
Слызы до рік ся вливають.*

Кідь говориме о лінгвокултурології Русинів, то находиме языковы коды, знакы русиньского характеру, менталіты, історічної судьбы културы Русинів главні в репрезентативных текстах. В характері Русинів находиме високу міру **дружности**, яку они проявляють к другим людём. Тіпичнов в тім змыслі є поезія А. Павловіча, в котрій ся поет обертає ку Мадьярам силныма словами в часі, коли зосилнєвала мадяризація:

#### 45. МАДЬЯРАМ

- |   |  |
|---|--|
| 1. <i>Судьбой брошенные к Дунаю,<br/>В Панонии вселились вы, –<br/>По <b>кочующему</b> обычаю<br/>Кушали хлеб нашей жатвы.</i>                | 2. <b>Братья!</b> <i>Мы не требуем от вас,<br/>Чтоб не были <b>мадьярами</b>,<br/>Чтоб вы жертвовали ради нас<br/>Вашей природы свойствами.</i>              |
| 3. <i>Вам велит самосохраненье<br/>Умножать семью <b>мадьяров</b>,<br/>Искать в болезни исцеленье,<br/>Присосать <b>славянскую</b> кровь.</i> | 4. <i>И мы считаем долгом святым<br/>Народную жизнь сохранять.<br/>Но мы не можем и не хотим<br/>Себя погубить, продавать.</i>                               |
| 5. <i>Братья! Вы пережили с нами<br/>Уже почти <b>тысяч годов</b>,<br/>Но вы остались <b>мадьярами</b>,<br/>Орудием <b>злых соседев</b>.</i>  | 6. <i>Повода не давали <b>славяне</b><br/>К ненависти к вам, <b>мадьярам</b>,<br/>Но вас подуцали <b>римляне</b>,<br/><b>Немцы</b>, чтоб вы вредили нам.</i> |
| 7. <i>И вы, веденные <b>немцами</b>,<br/>Решили славян <b>истреблять</b>,<br/>Преторгнув всякий союз с нами,<br/>Стали свирепо ратовать.</i>  | 8. <i>Мы не станемся <b>мадьярами</b>,<br/>Нас <b>Немция</b> не поглотит, –<br/>Мы останемся <b>славянами</b>,<br/>Дух <b>славы</b> это говорит. (1871)</i>  |

Кідь говориме о языковых кодах нашой історії, то мож приводити і другы приклады. Як є знаме, Стара Любовня і єй околіця была выше три стороча залогована Польску. На Старолюбовнянськім граді мали своє сідло польскы містодержителі. Люде з русиньских сел з бізантських православнов віров были не раз понижованы і биты, были невольниками градных панів. О їх судьбі говорить і така поговорка, в якій ся одражать осуд єдного камюньского рыхтаря, котрого сурово збили на дерешу прямо на граді:

46. *Миколай на замку, похлилав варянку.*

#### РУСИНЬСКА СПІВАНКА

Нашы **співанкы** суть етнокультурным феноменом, котрый нас найвеце репрезентує. Камюньскый колектів Барвінок за выше 60 років свого єствованя обробив веце як 700 співанок. Часто суть то співанкы, котры нашы люде принесли з других країн. Наприклад, знама співанка, яку часто слухаме на наших фестівалах, святах, забавах, на награвках:

47. *Ой ішла я горі грынём,  
Де мый мильй оре з плугом...*  
є білоруськов народнов піснєв.

Співанка:

48. *Розпрягайте, хлопці, коні...*

ся поважує за пісню кубаньских козаків, но за свою ей поважують ай Українці, Русини і др. Знама словацька народна співанка

49. *Копала студнічку, позерала до ней...*

на мелодію якої vznikла словацька гімна, ся співають в дакотрых наших селах по-русиньскы уж оддавна. Нашы люде, як ходили по світі, приносили із собов співанкы, якы ся їм полюбили. Камюньскы дротарі дома часто співали сербскы народны співанкы.

### ЗАКЛЮЧІНЯ

При аналізі і при гіпотезах о взнику языка ся часто говорить, же першыма формами людської комунікації были мелодічны напівы. І лем поступні ся зачала розвивати артікулована реч. Співанков чоловік выядрює вшиткы формы своїх емоцій, і як видиме з наших ілюстрацій, найчастіше ся описує найкрасше чувство, яким є ласка. Співанка наших предків спроваджала цілый жывот, при кожній роботі. Камюнчане собі барз облюбили співанку, яка ся стала камюньсков гімнов і котру співають постоякы при вшиткых праздниках. Най тота пісня буде нашим сполочным жычливым вінчованём нам і вшиткым Русинам:

50. 1. *Дай же, Боже, добрый час,*

*Як у людей так у нас.*

*І в щастливу годину*

*Розвеселю родину (Ой, нуну, ой нуну, розвеселю родину 2х).*

2. *Вы дівчата з хлопцями,*

*Поставайте в ряд з нами*

*І в щастливу годину*

*Розвеселю родину (Ой...).*

3. *Няй журиць ся богатый,*

*Де подіє дукаты,*

*А я бідный не згину,*

*Розвеселю родину (Ой...).*

### ЛІТЕРАТУРА

ДУЙЧАК, М. (2003). *Антропонімія прямишвицини*. Пряшів: PRIVATPRESS s.r.o. 349 с. ISBN 80-968608-4-4.

КОНЕВАЛ, М. (2012). *З русиньского сердца. Мої стишки*. Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску. 144 с. ISBN 978-80-89540-20-4.

КСЕНЯК, М. (2009). *Жмені родной землі*. Пряшів: Сполук русиньских писателів Словеньска. 137 с. ISBN 978-80-970185-1-1.

КСЕНЯК, М. (2013). *Споминкы и очекованя*. Пряшів: Сполук русиньских писателів Словеньска. 144 с. ISBN 978-80-970185-7-3.

МАЛЬЦОВСКА, М. (1998). *Під русиньским небом*. Bratislava: PIP-ART s.r.o. 136 с. ISBN 80-9673-74-2-2.

ПАДЯК, В. (2015). *Історія карпаторусиньской літературы і культуры*. Пряшів: 185 с. PU Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. ISBN 978-80-555-1298-3.

ЧИЖМАР, І. (2006). *Народне весіля Русинів выходной Словакії*. Свидник: 320 с. ISBN 80-89244-14-9.

KONEČNÝ, S. (2015). *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov: PU Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 225 s. ISBN 978-80-555-1297-6.

POP, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava: Združenie inteligencie Slovenska. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0.

SIPKO, J. (2011). *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokultúrológie*. Prešov: PU FF. 320 s. ISBN 978-80-555-0371-4.

**Prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.**

**Prešovská univerzita v Prešove**

**Filozofická fakulta**

**Inštitút rusistiky**

**Ul. 17. novembra č. 1**

**080 01 Prešov**

**Slovakia**

**sipko.jozef@unipo.sk**

# НАУКА И ИДЕОЛОГИЯ В КНИГЕ ЮРИЯ ВЕНЕЛИНА «ДРЕВНИЕ И НЫНЕШНИЕ БОЛГАРЕ...»

*Страшимир ЦАНОВ*

## Abstract

The article is devoted to Yuriy Venelin's first book "The old and today's Bulgarians in their political, ethnographic, historical and religious relations to the Russians". The article's object of study are the projections of the Slavophile ideas upon the scientific observations and conclusions of Yuriy Venelin. Venelin's first book has been analysed as a scientific text of enormous ideological significance for the Bulgarian national revival.

**Key words:** Bulgarians, Russians, Slavs, ideology, science, history.

Идеология влияет на научное познание либо непосредственно, либо через философию или мировоззрение отдельных ученых или научных школ. Как правило, влияние внешней идеологии на науку является негативным и деструктивным (Мамчур 2010: 58). Она мешает свободному развитию научного знания, навязывая ему тот или иной путь решения научных проблем. Идеологическое воздействие может оказаться и конструктивным. Это происходит тогда, когда вектор идеологических требований случайно совпадет с вектором внутренней логики развития самого научного познания. Хрестоматийный пример деструктивного воздействия идеологии на науку – феномен «лысенковщины» в биологии (Мамчур 2010: 58).

Пример конструктивного воздействия можно найти в работе П. Формана (Forman 1971). Рассматривая вопрос о влиянии социокультурного контекста на становление квантовой теории, Форман продемонстрировал, как крушение старых идеологических ценностей, которое произошло в результате поражения Германии в Первой мировой войне, повлияло на принятие научным сообществом квантовой теории (Мамчур 2010: 58). В классической науке царил строгий детерминизм. Разочарование в существующих ценностях, которые

для ученых ассоциировались с детерминизмом и другими идеалами классической науки, привело к тому, что большая часть физического научного сообщества весьма благосклонно отнеслась к квантовой теории, индетерминистической по своей природе. В данном случае идеологические соображения повлияли на принятие квантовой теории, **в идеологии оказались «схваченными» некоторые особенности, действительно присущие микромиру** (Мамчур 2010: 58).

Предметом нашего исследования являются отношения между наукой и идеологией в труде Юрия Венелина «*Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам*».

В данной работе рассматривается вопрос о характере отражения славянофильских воззрений автора в его научных взглядах. Кроме того, обсуждается факт, что его вышеупомянутая книга, воспринимаемая главным образом как научное исследование, оказала существенное влияние на болгарское национальное Возрождение, на его идеологию.

Опережая доказательственную часть исследования, мы утверждаем, что книга выдающегося русина является именно примером того, о чем писал Форман в «Веймарской культуре, причинности и квантовой теории» («*Weimar Culture, Causality and Quantum Theory*»), – хотя редко, но все-таки идеологическое воздействие на науку может оказаться и конструктивным. Дополним его – наука тоже иногда может положительно влиять на идеологию. Это бывает, когда у последней несословная и нерасовая подоплёка, когда она основывается на национальной идее, но не злоупотребляет ею в направлении ксенофобии и шовинизма.

Начнем наше изложение с некоторых фактов из биографии Ю. Венелина, которые могут быть полезны для объяснения особенностей его научных исследований, а также и отношения *идеологичность – научность*.

Настоящее имя Венелина – Георгий Гуца. Он появился на свет 22 апреля 1802 года в селе Тибава, которое сейчас находится в Свалявском районе Закарпатской области Украины, а тогда принадлежало Габсбургской империи. Сын священника русинско-румынского происхождения. Всегда осознает себя как русин, в тогдашней терминологии – **карпаторос**. Самих карпаторосов Венелин воспринимает как часть огромного русского народа. Эта двойная самоидентификация Венелина имеет важное значение для понимания его научного подхо-

да к генезису и истории славянства. Он предположительно признаёт приоритет общего над частным, **идея славянского единства в настоящем аргументируется им существованием такого единства в прошлом**, а подчеркивание всеславянской роли России ведет к русификации в его научных трудах других народов и идентифицированию их по принципу *часть целого*. Сама идентичность *карпаторос* = *русский* может быть неосознанной предпосылкой для поиска в научных исследованиях аргументов, что болгары IV–V веков и русские имели одинаковую этническую идентичность, что болгары были региональной составляющей русского (русского) суперэтноса.

Другие важные биографические факты, имеющие отношение к теме нашего исследования:

а) отсутствие академического систематического филологического и исторического образования (окончил медицинский факультет в Москве), что, несомненно, чувствуется в его научных исследованиях;

б) прямой контакт с болгарскими колонистами в Бессарабии в 1823 году, что имеет большое и, возможно, решающее значение для ориентации его к болгарской исторической и филологической проблематике.

Один из основателей славистики, Венелин является своего рода славянофилом, поскольку его мировоззрение сформировалось прежде, чем славянофильство оформляется как идейное движение с конкретными целями. Символическое значение имеет тот факт, что после окончания учёбы в университете Венелин некоторое время работал домашним учителем; среди его учеников были Константин и Иван Аксаковы, будущие идеологи славянофильства. Как своеобразный манифест славянофильства воспринимается и его книга *«Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам»*. Не следует игнорировать тот факт, что это в большой степени следствие ее жанровой сути как научного исследования. Вопреки множеству спорных моментов, а также бесспорно неверных утверждений, книга является научной. Значение ее определяется тем, как конкретные детали, различные историко-филологические идеи относятся к обобщающим суждениям, концепциям. Для того, чтобы понять творчество Венелина, нужно вникнуть в специфику отношений *частное – целое*. Это пытаемся сделать в настоящем исследовании.

Вопреки тому, что в названии книги (*«Древние и нынешние болгары...»*) прошлое имеет приоритет над настоящим, изложение начи-

нается с представления современных болгар. Венелин, без сомнения, определяет их славянами. Несмотря на ограниченность круга используемых источников, но благодаря сочетанию хорошей логики и научной интуиции, он дает принципиально точную информацию о территориях, которые заселены болгарами. Правильно и его утверждение о многочисленности народа. С пафосом первооткрывателя болгар для науки Венелин доходит и до крайностей: к несомненно верному утверждению, что болгары в конце первой четверти XIX века являются более многочисленным народом, чем сербы, хорваты и чехи, он неубедительно добавляет, что их больше, чем поляков. Со свойственным ему стремлением к преувеличению и гиперболизации, к тому же **делая заключения на основании толкования проекции исторического прошлого на настоящее**, Венелин приходит и к некоторым определенно недоказуемым утверждениям: *«Если бы сей народ не понес значительных потерь от долговременного железного ига и убийственной политики Порты, от чумы и если бы сей народ во всех странах, им обитаемых, донныне оставался господствующим, то за верное можно предположить, что ныне мог бы быть столь массивным, столь же колоссальным, как и россияне. Сието понятие должно предохранять нас от дурных предположений касательно бытия сего народа в давно прошедшие времена»* (Венелин 2011: 69).

Для карпатороса и славянофила Венелина было особенно важно подчеркнуть славянский характер болгар. Исходя из того факта, что современные ему болгары являются славянами, он, однако, проявляет своего рода **расизм** в интерпретации этногенеза народа. (Под расизмом мы не имеем в виду классическое значение этого термина). Венелин не имеет ничего общего с идеей цивилизационной неполноценности и, соответственно, неполноценности определенных рас и этнических групп. **Он, однако, не принимает, что в истории человечества один народ может ассимилировать другой, даже когда ему подчинен, когда два отдельных народа в результате совместного исторического существования могут объединиться в один и получится новый народ.** Принимая как безусловный факт, что болгары – славяне не только в XIX веке, но всегда были славянами, Венелин оппонирует теории Энгеля, актуальной и для сегодняшней исторической науки, согласно которой современный болгарский народ является продуктом славянизирования древнего народа, который носил имя «болгары», господствовал над славянами на Балкан-

ском полуострове и был тюркского происхождения<sup>1</sup> (по терминологии Венелина, – татарского).

Фактически славянофильская идейность автора становится аксиомой, на основе которой рассматривается древняя история болгар и славян в целом. В своем стремлении акцентировать внимание на славянской идентичности болгар XIX века Юрий Венелин часто использует свои огромные, но неакадемические знания в области многих языков, не самым научным способом славянизируя древнюю и средневековую европейскую историю и, с особым акцентом, историю болгар. Он отрицает родство между дунайскими (Аспаруховыми) болгарами и волжскими болгарами (Котраговыми), утверждая без особых доказательств, что волжские болгары были названы болгарами, потому что они заняли землю, которую истинные болгары оставили, когда отправились к Дунаю. «Славянизируя» Аспаруховых болгар, автор правильно дает отчет об использовании понятия «*словене*» в Средневековье и как видового, и как родового, но на основании этого наблюдения делает странный вывод, что если большинство славянских народов в VII – X веках не названы славянами, следовательно, болгары (т.е. праболгары) также славяне. С его точки зрения, этимология названия «болгары» согласно географической логике доказывает славянский характер народа. Но эта этимология несерьезная, опирается на обыкновенное звуковое родство. Венелин считает, что *българин* / *болгарин* происходит от названия реки Волги. Но это почти такое же необубедительное утверждение, как и тезис болгарского просветителя Йордана Хаджиконстантинов-Джинота, что этноним «*болгарин*» *происходит от «Бог»*. В появлении в трудах видного карпатороса произвольных этимологий, безусловно, свою роль сыграло его несистемное лингвистическое образование, фактически самообразование. Но Венелин делает серьезный логический анализ и вывод о том, что византийские и латинские хронисты дают названия народам во время Великого переселения в Европе без учета самоназваний

1 Тюркская гипотеза о происхождении праболгар и сегодня является одной из основных в исторической науке, но в последние двадцать лет серьезную конкуренцию ей составляют две другие теории – теория об индоевропейском (но не славянском) происхождении народа и теория о смешанном индоевропейско-тюркском происхождении праболгар. Последняя теория хорошо аргументирована археологическими данными Рашо Рашева, который убедительно доказывает, что аристократическая верхушка праболгар была преимущественно тюркского происхождения, а подавляющее большинство народа – индоиранского происхождения.

самых этих народов. Он очень убедителен, когда аргументирует свое мнение о том, что «*Византийцы именем Гунновъ и прочими видовыми названиями онаго означали Болгарскій народъ, в разныхъ частяхъ занимаемаго имъ пространства*» (Венелин 1829: 89).

Эту его позицию во многом разделяет современная историческая наука. Отличие заключается в том, что Венелин в присущем ему стиле абсолютизирует свои наблюдения. Он не различает периода, когда византийские и западноримские авторы используют правильное название «гуны» относительно народа, который создал фундамент Атилового государства (IV–V века, от более позднего (VI–VII века)), когда по традиционалистской инерции ромейские хронисты называют болгар гуннами и скифами, используя эти этнонимы параллельно с этнонимом «болгарин». Именно это синонимизирование названия гуннов и болгар в некоторых византийских источниках для Венелина является основанием для определения империи гуннов как болгарской, болгаро-русской, или просто русской с точки зрения его теории, согласно которой до VII века болгары (волгороссы), великороссы (предшественники современных русских) и малороссы (предшественники современных украинцев) были частью одного народа – русского. Он цитирует почти полностью рассказ восточноримского дипломата Приска о его миссии посланника ко двору Аттилы, чтобы использовать описание быта гуннов (болгар) в качестве доказательства их не татарского и не монгольского, а славянского происхождения. Интересно отметить, что основным аргументом является наблюдение о гуннской земледельческой культуре. Для Венелина особенно важно подчеркнуть могущество империи Аттилы, которая, по его мнению, является болгарской. В качестве возможного самого объективного доказательства он приводит мнения византийских патрициев, участвовавших в дипломатической миссии. Обобщает их с присущей ему категоричностью: «*Суждение о сей державе римского политика-дипломата и вместе современника-очевидца драгоценно и лучше всего изображает перевес Болгарии над Римскою империей, а посему, по-видимому, и над всеми царствами мира*» (Венелин 2011: 169–170).

Изложение Венелина определенно претендует на полноту раскрытия обсуждаемой проблемы, в нём присутствует стремление к объединению в одном контексте фактов-доказательств различного порядка – языковых данных, политической информации, бытовых реалий. Это делает его не особенно системным и целенаправленным. От

рассуждения о военной мощи Аттилы Венелин переходит к комментариям относительно бытовой культуры гуннов и, соответственно, к доказательствам их славянского характера. Не может не вызывать улыбку рассуждение о винопитии у гуннов в качестве аргумента, свидетельствующего об их славянской идентичности:

*«Это обыкновение выпить чарку пред обедом велось, и ведется поныне, исключительно у одних россославянских племен в России, в Чермной России (в Галиции) и у карпато-россов (в Венгрии). О прочих славянских племенах этого не могу сказать. Для осведомления надлежало бы съездить к ним по очереди в гости. Иноплеменные европейцы не имеют сего обычая; татаре также, если не переняли от русских в России, а от болгар в Турции. Итак, вино у гуннов пред обедом указывает явно на их происхождение из русской стороны, их родство с россиянами, точно как остриженные в кружок головы, и бани, и мед, и квас и проч. Монголы ли гунны? О, историки!»* (Венелин 2011: 171).

Для Венелина болгары являются русским племенем, отделившимся от других русских племен, которое приобрело этноним по территории обитания – поречью Волги. «Доказательства» этой теории являются неясными и неубедительными. Практически ни один серьезный ученый их не разделяет – как тогда, так и сейчас. В числе тех, кто не воспринимает карпатороса-славянофила как ученого, – Павел Шафарик, придерживающийся строгих научных методов в своих исследованиях. Венелин пытается аргументировать свои тезисы через наблюдения за близостью языков русских и болгар, а обнаруживаемые различия объясняет посредством «продължительной, так сказать разлуки» (Венелин 2011: 209). Необоснованно он пренебрегает различиями между болгарскими, русскими и украинцами во имя принятой априори идеи, что они являются частью одного народа – россов, который существовал в период раннего Средневековья и был близок другим славянским народам, но не тождественен им: «Русский язык, известно, распался на великороссийское и малороссийское наречия. Теперь взвесьте разницу между обоими!... Она велика и не меньше та, которую найдете между малорусским и болгарским. Сия ощутительная разница однако, ни малороссам, ни великороссам ничуть не мешает быть россами же, следовательно, и болгарам волгороссами же» (Венелин 2011: 210).

«Русификация» болгарского народа, однако, не обижает самих болгар и болгарскую интеллигенцию на тот исторический момент, потому что идея Венелина не в том, что болгары должны отказаться от

своей народностной идентичности и принять русскую, а в том, что они являются частью одной мегаэтнической общности – славянской. При этом вклад болгар в общий русский суперэтнос, по мнению автора, чрезвычайно велик: болгарам (*волгороссам*) великороссы и малороссы обязаны христианским крещением и своей письменностью: «Пусть иностранцы, по неведению ли или по нерадению, мало о них заботятся, но тем непрощительнее нам забыть болгар, из рук коих мы получили крещение, которые нас научили писать, читать, на коих природном языке совершается наше богослужение, на коих языке большею частью писали мы почти до времен Ломоносова, коих колыбель сопряжена неразрывными узами с колыбелью русского народа и проч. *Quod erat demonstrandum*».

Научный подход Венелина можно определить как своеобразно **цинекдотичный**: общие для разных народов характеристики называются как присущие только русским и болгарам и, следовательно, как доказательства, что оба народа имеют единую идентичность в древности. Для ученого-славянофила в контексте славянской общности самой многочисленной и исторически значимой является русская (русская) этническая общность, которая включает великороссов, карпатороссов, малороссов (Венелин избегает понятия «*украинец*», хотя и знает о его существовании) и болгар. Так, «Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам» **утверждает идею, что, по сравнению со всеми другими западнославянскими и южнославянскими народами, болгары отличаются большей степенью близости к русским**. Если с точки зрения генотипа эта идея недоказуема (определенно можем иметь резервы к популяционной генетике, впрочем профили ДНК не так важны, поскольку нации не биологические, а духовные общности), то с точки зрения культурной истории она бесспорна, и Венелин был первым, кто четко на это указывает.

Эта особенная культурная близость имеет корни в X–XII веках, когда именно староболгарский язык был первым литературным языком древней Руси. Она и сегодня напоминает о себе через церковнославянский язык, звучащий на богослужениях в русских и болгарских церквях. Это научное утверждение Венелина имеет огромное значение для болгарского народа, лишенного прав в Османской империи. Он, болгарский народ, понимает, и это из науки, обоготворенной в период Возрождения, что он является братским народом самому большому и самому могучему в военном отношении тогда народу – рус-



скому. И более того, понимает, что когда-то болгары и в духовном, и в политическом аспектах помогли великому русскому народу. Это повышает самооценку народа/нации и стимулирует просветительское движение, а в последствии и борьбу за церковную и государственную независимость. Есть болгары, которые стыдятся своей принадлежности к болгарскому народу, а в результате чтения трудов Венелина возвращаются к своему болгарскому самосознанию. Самый известный пример – Васил Априлов.

Объявляя русских автохтонным населением земли, на которой они живут в XIX веке, Венелин строит занимательный эпический исторический нарратив. Готы покоряют россов, громят Римскую империю, но волгороссы, т.е. болгары, поднимают восстание и ведут великоросских и малоросских своих братьев к свободе. Объединенные россы побеждают и создают самое могучее в тогдашнем мире государство, ошибочно названное, с точки зрения Венелина, в латинских и греческих источниках Гуннской империей Атиллы:

*«В сем политическом положении Русь не могла ожидать ничего, кроме вечных цепей. Могла ли она оглядываться за помощью тогда, когда поседевшие под лаврами побед стройные римские войска не выдержали борьбы, ослабли и не дерзали более поднять наступательного оружия? Или разве могли чем-либо обнадежить ее внутреннеазиатские татаро-монгольские кочевые, пастушеские Орды? Нет, Провидение оставило ей одну только надежду, надежду на собственных ея сыновей, привыкших искони к независимости своей отчизны. Да; волжане, отважные волжане первые дали сигнал к ея освобождению и, держа меч в правой руке, левую подали родным своим братьям северным и южным и, соединенными силами вырвав окровавленную родину из рук врага, исцелили ея раны. <...>*

*Уже в исходе IV века почти вся Русь была освобождена; но воинственным порывам ея сыновей уже не стало конца; они преследовали готов до самого Дуная и принудили их искать убежища в пределах Империи. Итак, Дакия, со времен Траяна отнятая у Руси, теперь ей возвращена. Упрочив свою безопасность, собравшись с силами, Русь скоро вознеслась на степень могущества и славы, которой может только достичь многочисленный, первостепенный и хорошо устроенный народ» (Венелин 2011: 218).*

Этот эмоционально рассказанный сюжет внушает по модели аналогии следующее: когда-то болгары инициировали освобождение своих великорусских и малорусских братьев от готского ига, не время

ли сейчас последним отблагодарить своих южных братьев, помогая им освободиться от турецкого ига. Исторический рассказ как форма научного исследования в книге «Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам» превращается в **идеологическое славянофильское послание, смысл которого прост и понятен – славяне должны быть свободными и объединенными**. Осознание кровного родства и чувства исторического долга является нравственным фундаментом этого эмоционального идеологического послания.

В заключение попытаемся ответить на вопрос, почему книга «Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам», автор которой не является профессиональным историком и филологом, имеет такое большое значение для болгарского национального Возрождения. **Основная причина заключается в том, что посредством связывания прошлого с настоящим сочинение Венелина отвечает историческим потребностям формирующейся болгарской нации**. Рассказывая о славном прошлом, когда Болгария была мощной военной и культурной силой, с независимой патриаршей церковью, книга «Древние и нынешние болгары...» воспринимается патриотичными болгарскими читателями как программа повышения идеологической активности. Логика проста – у нас были свобода и величие, следовательно снова нужно стремиться их получить. Идеологическая функция аналогична той, что выполняет «История славяноболгарская» Паисия Хилендарского. Книга указывает посредством исторических аргументов и самого большого союзника – Россию. А русским читателям-славянофилам вменяет в качестве долга необходимость отблагодарить – получили от болгар веру и книги в Средние века, в настоящее время они находятся в беде – помогите им.

Но только ли актуальность идеологических посланий, которые вплетены в научное исследование, определяет популярность произведения? Несомненное значение имеет и факт, что **книга – именно научное исследование**, а для болгарина эпохи Возрождения наука имеет гипнотическое значение безусловного авторитета (показательно, что в самом популярном болгарском романе «Под игмом» Ивана Вазова о чорбаджи Марко сказано: «Он верил в науку, как он верил в Бога, без рассуждений»). Всем известна и мысль Франца Баадера: «Человек не чувствует, как мыслит, а мыслит, как чувствует».

**Со всеми спорными и даже бесспорно неверными своими ут-**

*верждениями первая книга карпатороса из Тибавы соответствует жанру научного исследования и, следовательно, выполняет минимальное условие, чтобы убедить в истинности своих идей тех, кому необходимо принять как истинные именно такие идеи.* И еще кое-что очень важное. Действительно, многие из утверждений и идей Венелина отвергнуты не только современной, но и тогдашней исторической наукой. Нет и не было ни одного серьезного историка, который согласился бы с тем, что древние скифы – славяне, что Аспаруховы болгары – также славяне, что вандалы и франки – один и тот же народ, а Меровинги – фактически Мировичи... Но при всем обилии неверных утверждений Юрий Венелин приходит к некоторым очень важным идеям об истории славянских народов, которые были приняты академической историографией и которые являются его вкладом в науку. В отношении книги, которую мы рассматриваем, особенно важна **идея огромной роли староболгарской культуры в развитии христианской культуры Древней Руси.** Получается что-то очень интересное: **совокупность частных неточных наблюдений и неправильные интерпретации исторических источников не мешают в работе «Древние и нынешние болгаре...» присутствовать серьезным научным идеям, представляющим сущность исторического процесса. Соответствуя духу болгарского Возрождения эти идеи обращаются национальной идеологией. Наука становится идеологией, и это во имя определенно справедливой каузы** – возобновить нормальное, свободное историческое существование одного древнего европейского народа, болгарского. Этим объясняется огромный авторитет, который имеет Венелин среди болгар. На могиле Венелина, похороненного на кладбище Данилова монастыря, представители болгарской эмиграции в России поставили надгробный памятник с посвящением: «Он первый напомнил свету о забытом, но некогда славном и могущественном племени Болгар и пламенно желал его возрождения. Господи, услышь молитву раба Твоего». В болгарских городах есть улицы, которые носят имя автора «Древние и нынешние болгаре...», – в Бургасе, Варне, Видине, Габрово, Пловдиве, Хасково, Русе, Силистре, Сливене, Софии и Старой Загоре. Венелин – это и популярное личное имя в Болгарии. Может быть, именно это и является самым большим выражением болгарской благодарности видному карпаторосу и слависту.

## ЛИТЕРАТУРА

- ВЕНЕЛИН, Ю. И. (1829) *Древние и нынешние болгаре въ политическомъ, религиозномъ ихъ отношеніи къ россиянамъ. Историко-Критическія изысканія Юрія Венелина. Томъ 1.* Москва: Въ Университетской Типографіи, 270 с.
- ВЕНЕЛИН, Ю. И. (2011) *Истоки руси и славянства.* Москва: Институт русской цивилизации, ISBN 978-5-902725-91-6, 864 с.
- МАМЧУР, Е. А. (2010) *Наука, метафизика, идеология.* In: *Ориентирьы. Вып.6.* М.: ИФ РАН, 2010, с. 58–76.
- FORMAN P. (1971) *Weimar Culture, Causality and Quantum Theory, 1918–1927. Adaptation by German physicists and Mathematicians to a Hostile Intellectual Environment* In: *Historical Studies in the Physical Sciences.* Philadelphia, 1971, № 3.

Доц. Д-р Страшимир Митков Цанов  
Associate Professor Strashimir Tsanov, Ph.D  
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”  
България  
Prešovská univerzita v Prešove  
Slovakia

strashimir9@gmail.com

# RUSÍNSKE PROFESIONÁLNE DIVADLO A JEHO DILÉMY

*Miron PUKAN*

## Abstract

Theatre of Alexander Duchnovič in Prešov (labelled as Ukrainian national theatre since 1946 until 1990) represents an individual chapter in the culture of the town, region and whole Slovakia. It has reached the extraordinary position within the Slovak theatrical context because of several outstanding artistic outcomes from the 80-ties of the 20<sup>th</sup> century. The change of state and cultural politics after 1989 brought about the new possibilities in the development also for minority formations. Nevertheless, theatrical life in the previous decade cannot be only described as idyllic one, it could rather be characterised as the period of dramaturgical turbulences, partial production achievements, but especially artistic losses and failures, i.e. theatrical productions with relative or ambivalent aesthetic value.

**Key words:** drama orientation, production difficulties, Ruthenian language, theatrical poetics, artistic value.

1 Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove – DAD (označované od roku 1946 do roku 1990 ako Ukrajinské národné divadlo, UND) reprezentuje osobitú kapitolu v mestskej, regionálnej i celoslovenskej kultúre a vyslúžilo si v slovenskom divadelnom kontexte – vďaka niektorým pozoruhodným umeleckým činom konca osemdesiatych rokov minulého storočia zhruba do prvej polovice prvého decénia nového milénia – výnimočné postavenie predovšetkým vďaka trom faktorom: ide o trilingválnu kultúrnu inštitúciu, v ktorej sa spočiatku hrávalo po rusky, ukrajinsky a v osemdesiatych rokoch 20. storočia pozvoľna začalo vedenie i členovia tohto činoherného súboru presadzovať rusínsku jazykovú normu, keďže je to jedno z mála divadiel na Slovensku, ktoré dosiaľ plní aj zájazdovú funkciu, čím rozvíja kultúrno-osvetovú činnosť predovšetkým vo svojom regióne.<sup>1</sup> Definitívne presadenie rusínskeho jazyka ako komunikátu etnickej society Rusínov

1 Táto štúdia je jedným z grantových výstupov VEGA 1/0570/15.

v roku 1995<sup>2</sup> má svoj význam aj pre osobitosť umeleckej profilácie telesa. Podľa responzií jeho jednotlivých členov sa stabilným používaním rusínčiny zhodnovernil dialóg na osi herec – divák, zohľadňujúc tak diváka na periférii divadelného diania, tzv. regionálneho recipienta. Druhým dôležitým faktorom bola od polovice osemdesiatych rokov koncepcne artikulovaná dramaturgia a zreteľne vytýčený umelecký program najmä vďaka súdobému dramaturgovi Vasilovi Turokovi a riaditeľovi Jaroslavovi Sisákovi a tretím – rovnako závažným faktorom – bol nezvyčajne interpretačne vyrovnaný herecký súbor, čo súviselo s pedagogickou podporou ako výsledku vtedajších medzištátnych dohôd od roku 1966 vysielat' adeptov hereckého umenia a réžie na štúdium do kyjevského Štátneho inštitútu Karpenka – Karého.<sup>3</sup>

1. 1 Pri dôkladnejšom poznaní divadelnej kultúry Prešova si možno uvedomiť, že toto divadlo koncom osemdesiatych, počas deväťdesiatych rokov minulého storočia i na prelome nového milénia, žiaľ, poskromne v ostatnom desaťročí, vstupovalo svojráznym, ba neraz i polemickým spôsobom vlastnou činohernou a spevohernou tvorbou do kontaktu nielen s prešovským Divadlom Jonáša Záborského, ale aj s profesionálnymi divadelnými scénami celého Slovenska. Z umeleckého hľadiska neraz hralo v uplynulých desaťročiach i niekoľko rokov pred historicko-spoločenským medzníkom v prešovskej divadelnej kultúre svoj prím.<sup>4</sup>

1. 2 Najmä dve ostatné tretiny osemdesiatych rokov signalizovali nástup prestavby v spoločensko-kultúrnom živote i v živote divadla, vrátane etnickej kultúry Rusínov a Ukrajincov, čo sa markantne odrazilo aj v oživení dramaturgického plánu divadla zhruba od roku 1984, teda od počiatkovej externej a neskôr i internej spolupráce Vasiľa Turoka s vtedajšou činohrou UND. Okrem inšpiratívnych titulov (J. B. P. – Molière, J. Markasius, V. Kondratiev) je badateľným umelecké oživenie činohry tak na postoch réžie (Natália Mihal'ovová, Jozef Pražmári), ako aj v scénografickom priestore

2 Prvá inscenácia hry Vasiľa Zozuláka v úprave a réžii Jaroslava Sisáka *Nie je to smiešne* bola uvedená v ukrajínčine a rusínčine 5. decembra 1981.

3 Dokumentuje to nasledovný fragment zo štúdie Olgy Rudlovčákovej: „... za významný moment v činnosti UND rovnako možno považovať, že medzi kyjevským inštitútom, VŠMU a prešovským UND vzniká zmluvná dohoda, na základe ktorej by pravidelne každoročne odchádzali na vysokoškolské štvorročné (herci) a päťročné štúdium (réžiséri) tí divadelníci, ktorí úspešne ukončili stredoškolské vzdelanie s maturitou.“ Pozri bližšie RUDLOVČÁKOVÁ, O. (1971). Do veršyn... In: *25 rokov UNT*. Bratislava : Slovenské pedagogické vydavateľstvo, s. 34.

4 Pozri bližšie PUKAN, M. (2007). *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov : Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN 978-80-88987-80-2, 179 s.

(Štefan Hudák, Ján Zavarský, Miroslav Matejka). V. Turok prichádza s odlišnou predstavou divadla, ako reprezentovali Fel'babove a do istej miery aj Ivančove réžie. Presadzuje okrem iného dramaturgiu ako tvorivú zložku, aktívne participujúcu na celom procese zrodu javiskového diela. V týchto súvislostiach stačí spomenúť pozoruhodné inscenačné projekty Blaha Uhlára v tandeme so scénografom Milošom Karáskom, realizované experimentálnou metódou kolektívnej improvizácie: *Sens nonsens* (1987), *Ocot* (1988), *Záha* (1990), *NoNo!* (1991), *Skrat* (1993) v réžii Miloša Karáska, ako aj inscenácie Jozefa Prázmáriho *Saška* (1985), *Vypláva na more čln* (1986), Valentína Kozmenka-Delindeho do i po roku 1989 (*Pokušenie Chomu Bruta*, 1988; *Mandragora*, 1990; *Ženba*, 1993; *Nervózni ľudia*, 1995 a i.). Popri už nebohom V. Turokovi treba priznať veľký podiel na umeleckých a mimoumeleckých úspechoch divadla Jaroslavovi Sisákovi, ktorý nastúpil do funkcie riaditeľa v spomínaných neľahkých osemdesiatych rokoch (1982). Bol prvý, kto začal prelamovať hranice národnostnej uzavretosti prešovského UND. Tejto skutočnosti sa v jednej zo svojich recenzii dotkol aj Oleg Dlouhý, konštatujúc: „(J. Sisák – pozn. autora) systematicky otváral divadlo ostatnej slovenskej divadelnej kultúre, prizýval vtedy mladých divadelníkov a postupne menil profil pôvodne klasicky realistickej divadelnej estetiky na novátorské divadelné postupy (Jeho nie celkom prirodzený odchod z divadla by si zaslúžil ešte aj dnes hlbšiu a najmä otvorenú analýzu).“<sup>5</sup>

1. 2. 1 Na sklonku osemdesiatych rokov nám tak do popredia vystupujú nasledovné umelecké prúdenia: a) „doznievanie Ivančových klasických psychologicko-realistických réžií a do istej miery ním už anachronického „klasicistického videnia“ dramatického textu; b) Sisákov jemne modernizovaný psychologicko-realistický divadelný výraz; c) moderný nadčasový jazyk Jozefa Prázmáriho s prvkami naturalizmu a expresívnej scénografie; d) magicko-poetické, metaforizujúce „inscenačné obrazy“ Valentína Kozmenka-Delindeho a napokon e) dekomponované projekty vyvierajúce z kolektívnej improvizáčnej bázy dvojice tvorcov Blaha Uhlára a Miloša Karáska.“<sup>6</sup> Viaceré postupy či koncepcie uplatňované v inscenačných projektoch spomínaných tvorcov presiahli danú etapu vývinu UND a podnietili ďalších režisérov pôsobiacich v nasledujúcom desaťročí v tomto divadle

5 DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://www.monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/> 19. 12. 2008

6 PUKAN, M. (2007). Osobitá podoba normalizačného obdobia v tvorbe divadla a smerovanie k umeleckej pluralite. In: PUKAN, M.: *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov : Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN 978-80-88987-80-2, s. 37.

k mnohým tvorivým a inšpiračným javiskovým činom (napr. Matúš Ol'ha, Rastislav Ballek).

1. 2. 2 Za všetky Ol'hove inscenácie spomeňme napr. *Neprebudeného* (1996), *Dedinu Stepančikovo* (1998), *Dejiny jedného mesta* (1999), *Oblomova* (2000), *Princove halušky alebo Uhorského Simplissima* (2002) a pod., ďalej divadelné diela Rastislava Balleka *La Musica*, 2001; *Hamlet*, 2004 a i.), teda inscenácie s plnohodnotnými hereckými výkonmi, s odlišnými nekonvenčnými inscenačnými i hereckými poetikami, ktoré potvrdili skryté umelecké dispozície súboru. Okrem viackrát sa opakujúcich režijných konkretizácií spomínaných tvorcov aj jednorazové kontakty domácich a zahraničných režisérov so súborom priniesli rad neodškriepiteľných umeleckých výsledkov: napr. scénická realizácia absurdnej drámy Eugèna Ionesca *Plešivá speváčka* (1996) naštudovaná rumunským režisérom Christianom Ioanom, *Lorcova Krvavá svadba* (1995) a *Bojčevov Okresný špitál alebo Plukovníkova žena* (2003), obe naštudované Jozefom Pražmárim či inscenácia Savičovej trpkéj frašky *Počuješ, mama* (2000) realizovaná slovensko-srbským režisérom Ľuboslavom Majerom, ktorá tvorí „živý“ repertoár činohry divadla dodnes.

1. 2. 3 V umeleckej profilácii súboru predstavuje sklonok osemdesiatych rokov a následne deväťdesiate roky minulého storočia vývinovú etapu, keď súbor prekročil rámec divadla hrajúceho iba pre ukrajinské, neskôr rusínske etnikum a prezentoval sa svojou divadelnou tvorbou aj za rámcom regiónu Šariša. Presadil sa inscenáciami tak v celoslovenskom, ako aj československom a onedlho i medzinárodnom kontexte. Súbor sa aktívne zúčastňoval a zúčastňuje (hoci dnes už ojedinelo) rozličných prehliadok, festivalov doma i v zahraničí: povedzme Divadlo vzájomnosti – Ostrava, MDF Na hranici – Český Těšín, MDF Setkání – Stretnutie – Zlín, Stredoeurópsky festival v Cividale – Mittelfest, Divadelná Nitra, festivaly v Hradci Králové, Brne a i.), rovnako hosťoval s Uhlárovými, Ol'hovými a Kozmenkovými inscenáciami v Anglicku, Holandsku, Švédsku a Taliansku.

2 Zmenou štátnej a tým aj kultúrnej politiky, ktorá nastala po roku 1989 sa otvárajú nové možnosti rozvoja a profilácie i menšinovým zoskupeniam. Rusínske etnikum nadobudlo šancu perspektívneho rastu, nanovo sa začlenilo do spoločensko-kultúrnych súvislostí a tie si vyžiadali aj od tejto kultúrnej inštitúcie, aby dôsledne prehodnotila svoju primárnu funkciu – umelecké smerovanie súboru, divácka adresnosť, dramaturgická orientácia a pod.

2. 1 Už letný pohľad na dramaturgiu divadla, uvádzanie dramatických titulov v rozpätí rokov 1989 – 2005, signalizoval zmenu dramaturgicko-re-

žijnej orientácie divadelného organizmu. Vzhľadom na skutočnosť, že divadlo od roku 1995 nemá interného režiséra, ťažisko režírijnej práce sa presunulo na externých režisérov, ktorí s divadlom spolupracovali už v minulosti alebo na interných zamestnancov, ktorí svojou profesiou neboli či nie sú režisérmi (Ivan Stropkovský, Svetlana Škovranová, Vasil' Turok).

2. 1 Prvá tretina deväťdesiatych rokov minulého storočia sa nesie ešte v znamení doznievania umeleckých tendencií divadelných koncepcií z osemdesiatych rokov. Na jednej strane možno spomenúť réžie napájajúce sa na prúd psychologicko-realistickej línie inscenačnej poetiky Jaroslava Sísáka (A. a V. Mrštíkovi: *Maryša*, 1990; J. Paparhaji: *Ahafija – popova dcéra*, 1993) či Ivana Ivanča (J. Švarc – H. Ch. Andersen: *Putovanie do kráľovstva ľadu*, 1989; M. Staryckij: *Za dvoma zajacmi*, 1992), na strane druhej už spomínané experimentálne „dekompozičné“ projekty Miloša Karáska a Blaha Uhlára, ktoré neraz ostro polemizovali s predchádzajúcim divadelným typom. M. Karásek tu po desiatich rokoch uvedie, paradoxne, text s uzavretou štruktúrou *Perón* (2003), o dva roky neskôr hru s analogickou skladbou *Toaletárka* (2005) a o ďalšie dva roky dva tituly – autorskú grotesku *Život na mieru* a tragikomickú monodrámu *Au revoir* (2007). B. Uhlár po dvanástich rokoch naštuduje eklektický projekt *Prelud* (2003), neskôr autorskú kolektívnu inscenáciu *Dobropis* (2008), bláznivú tragikomédiu *Čudné popoludnie Dr. Zvonka Burkeho* (2012) a napokon adaptáciu Kafkovho románu *Amerika* (2014). Zápas hľadania nových možností divadelnej výpovede sa odohráva prostredníctvom tvorivého dialógu s týmto súborom nástupom ďalších spomínaných režisérov, z ktorých pravdepodobne najprogresívnejšia sa ukázala Kozmenkova koncepcia vypracovaného inscenačného tvaru. Táto koncepcia vyrastá na jednej strane z mchatovskej realistickej inscenačnej línie (*Pokušenie Chomu Bruta*, 1988), avšak transponovanej do magickorealistickej poetiky a na druhej strane z hravého, imaginatívno-ludického princípu (zjavne ovplyvnená inscenačnými postupmi a poetikou talianskej commedia dell'arte), pričom ústi do spontánneho divadla hereckej improvizácie. Interpret sa v ňom výrazne vzdáľuje od ilustratívnosti či transparentnosti a prikláňa sa k metaforickému, mierne štylizovanému hereckému vyjadreniu, zvyrazňujúc ľahkosť i dramatickú účinnosť výrazu. Iný umelecký prúd, ktorý priniesol do divadelného života činohry DAD nový dych reprezentujú réžie Matúša Ol'hu, ktorý začal so súborom systematicky pracovať v roku 1996 na vlastnej dramaturgii poviedky Martina Kukučina *Neprebudený*. Inscenácie, ktoré tu režíroval predstavujú moderné javiskové adaptácie klasických epických textov využívajúce podnety Stanislavského koncepcie herectva i moderné divadelné postupy tendujúce

k civilnému výrazu a štylizovanej divadelnej výpovedi. K vyššie uvedeným Ol'hovým inscenáciám radíme aj jeho réžiu Cervantesovho románu *Don Quijote* (2004), ktorú režírne kreoval v intenciiach Turokom niekoľko rokov koncipovanej trilógie svetovej literárnej spisby (*Hamlet*, 2004; *Don Quijote*, 2004; *Idiot*, 2005), o rok neskôr komédiu budovanú na princípoch *commedie dell'arte Verná nevera* (2006), po roku folklórne pásmo využívajúce prvky ľudového divadla *Deň derešový* (2007), satirickú komédiu *Ťapákovci* (2010) a dosiaľ poslednú hru – drámu *Krčma pod zeleným stromom (Slovenská rapsódia po rusínsky)* (2016). Ďalším tvorcom reprezentujúcim „generačný“ typ divadla, ktorý výraznou mierou poznamenáva umelecké dianie činohry DAD-u, je režisér Rastislav Ballek. Ten po odchode z martinského Divadla SNP na odporúčanie Matúša Ol'hu a podnet dramaturga Vasilá Turoka začal aktívne spolupracovať s týmto telesom. V priebehu necelých dvoch rokov tu naštudoval tri inšpiratívne inscenácie, ktorými potvrdil inklináciu k postmodernistickým divadelným postupom. Je to projekt divadla vo variantoch, postavený na hereckej poetike, ktorá predstavuje protipól k realizmu (úsporné gesto i pohyb, sebaironizácia, parodizácia). R. Ballek pracuje s hercami na báze štylizovaného výrazu, navyše neraz „ornamentalizované“ herectvo strieda u neho vedome brzdený civilný výraz (bez exponovanej koloratúrnosti), postavu často vystavuje tzv. „scudzovaciemu“ efektu prostredníctvom prvkov tragikomédie či paródie. Jej manévrovací priestor je zvyčajne výrazne redukovaný. Uvedené inscenačné postupy nájdeme v jeho viacerých už spomínaných inscenáciách: v Schillerovej romantickej dráme *Paraziti* (2001), *La Musice* K. Horáka (2001), dramaturgii Steinbeckovho románu *Rovina Tortilla* (2002), Horákovskej *Arbitráži* (2002), Bodnárovej *Sobotnej noci* (2003), v Shakespearovom *Hamletovi* (2004) a Ionescovom *Nosorožcovi* (2008).

2. 2 Počas šiestnástich rokov divadelného života sa našli aj obdobia stagnácie či „vákua“, ktoré nepriali tvorcom v ich umeleckých ambíciách. Z tohto pohľadu za rozkolísanejšie, umelecky menej vyzreté považujeme divadelné sezóny 1998 – 1999 (na post riaditeľa je menovaný Štefan Hij) a 1999 – 2000 (funkciu riaditeľa preberá Marián Marko), hoci i tu nájdeme „vážnejšie“ či pozoruhodnejšie inscenačné činy. V každej z uvedených sezón boli premiérované tri tituly: dve rozprávky (Vasil' Turok *Strieborný potôčik* – sezóna 1998/99; Svetlana Škovranová *Vzbura hračiek* – sezóna 1999/2000), obe naštudované profesne nie režisérmi – prvá domácim dramaturgom a zároveň autorom scenára, druhá hercom činohry divadla Ivanom Stropkovským reprezentujúce predovšetkým konvenčný zájazdový repertoár zábavného charakteru; tri inscenačné projekty realizované reži-

sérmi z iných slovenských divadiel i zo zahraničia (v sezóne 1998/1999 Čechovove jednoaktovky *Svadba* naštudované Vladimírom Nadjom a *Pytačky* inscenované Vasilom Turokom či dramtizácia Saltykova-Ščedrina *Dejiny jedného mesta* v réžii Matúša Ol'hu; v nasledujúcej sezóne iba jeden nosný titul už spomínaného srbského dramatika Vojislava Saviča *Počuješ, mama* (2000) a znovuobnovená premiéra Gogolovej *Ženby* (sezóna 1999/2000). Žiada sa ešte poznamenať, že sa na riaditeľských postoch počas desiatich rokov v tomto divadle vystriedali traja adepti. Po šestnástich rokoch (1982 – 1998) – ako sme už uviedli – bol v dôsledku spoločensko-kultúrnych a politických zmien nútený odstúpiť z riaditeľského postu Jaroslav Sisák a jeho pozíciu na necelý rok preberá herec činohry Štefan Hij (1998 – 1999), ktorý je napokon kvôli finančným problémom divadla z funkcie odvolaný a na dvojmesačné obdobie je poverená riadením divadla jeho ekonomická námestníčka Viera Hajzušová (1. 7. 1999 – 5. 9. 1999). Od 6. septembra 1999 sa riaditeľom divadla stáva Marián Marko. V zložitej hospodársko-kultúrnej situácii divadiel na Slovensku sa od jeho nástupu divadlo začína oživovať a dospieva k istej stabilite. Opätovne dokazuje svoju umeleckú úroveň, čo dokumentuje aj solídna rezponzia zo strany kritiky a tiež sa čiastočne vyriešili či urovnali otázky spojené s majetko-právnymi vzťahmi divadla.

3. Ostatné desaťročie vývinu a umeleckej činnosti divadla sa však nenesie v znamení selaniek a idýl, skôr by sme ho mohli synekdochicky označiť za obdobie esteticko-umeleckých i organizačno-technických turbulencií. Súvisí to zrejme aj s odchodom a skonom profilujúcej osobnosti, dramaturga, dramtizátora, prekladateľa, režiséra a sporadicky i herca činohry tohto divadla Vasilu Turoka (7. 11. 2005), ktorý svojou všestrannou aktivitou dopomohol ku kvalitatívnemu umeleckému rastu súboru a prispel tak k jeho programovému smerovaniu s cieľom akcentovať estetické kritériá inscenačného tvaru, porovnateľné a neraz i prekračujúce trend vývinu ostatných divadiel na Slovensku.<sup>7</sup> Počas jeho umeleckého pôsobenia sa divadelné predstavenia programovo vzdalovali od dovtedy pretrvávajúceho inscenačného prístupu tvorcov ilustrácie dramatického textu, čoraz nástojčivejšie sa dostávali do polemiky s predošlou líniou divadelnej poetiky činohry kreovanej na báze ornamentálneho, rustikálneho „obrázku“. V. Turok podporoval koncepčnosť v práci divadelných zložiek a ich vzájomnú prepojenosť i pracovnú a tvorivú koncentráciu niekdajších interných režisérov, profesionalitu hereckého kolektívu. Takéto každodenné, systematické umelecké profilovanie súboru s jasnou a dlhodobou víziou drama-

<sup>7</sup> Pozri bližšie *Encyklopédia dramatických umení Slovenska M – Ž* (2) (1990). Bratislava : VEDA, s. 499.

turgickej orientácie divadla, čo považujeme za jeden z kľúčových princípov jeho umeleckej profilácie, sa po Turokovom odchode akoby postupne začalo vytrácať a pozvoľne čiastočne i atrofovalo.

3. 1 Vo vývine divadla (súvisí to s jeho podstatou) zaznamenávame vždy obdobia väčších či menších výkyvov, ktoré určujú tak vzostupnú, ako aj zostupnú tendenciu umeleckého zrenia divadla. Počas ostatných desiatich rokov vývoja činohry DAD-u sa teda, pochopiteľne, objavujú aj umelecky neprogresívne obdobia bez ambicióznějších inscenačných činov, ktorým by sme mohli priradiť atribút nadčasovej hodnoty. V roku 2007 na post externého dramaturga bol vedením divadla oslovený rusínsky básnik a literárny vedec pôsobiaci na Filozofickej fakulte PU Valerij Kupka, profesijne sa venujúci predovšetkým literatúre ruskej proveniencie, ktorý so zákonitostami divadelnej tvorby a praxe mal dovtedy len minimálne skúsenosti. Túto pozíciu zastával šesť rokov (do roku 2013), no ešte pred ňou sa venoval a naďalej venuje (tým začal aj kontinuálnu spoluprácu s divadlom) aj prekladateľskej činnosti z ruského, slovenského a českého jazyka do rusínčiny. Pre úplnosť však treba dodať, že ako externista – na rozdiel od svojho predchodcu, dlhodobého „demiurga“ súboru – mal obmedzené možnosti sa programovo zhostiť spomínanej umeleckej aktivity, naplno rozvíjať vlastnú dramaturgickú činnosť scénickej realizácie titulu – výber a úpravu textu, podiel dramaturga pri obsadzovaní titulu hercami, nemalý zástoj pri presadzovaní dramaturgickej vízie smerom k režisérovi a hercovi vo vlastnom procese štúdia textu (od prvej čítačky, cez absolvovanie tvorby mizanscén až po tzv. „generáلكový“ týždeň ukončený premiérou s korektorskými zásahmi režiséra), navyše, ak o tomto konštitutívnom segmente divadelnej syntézy rozhodovalo výlučne vedenie divadla. Dôsledkom týchto skutočností poniektoré inscenácie v divadelných sezónach 2006/2007 – 2012/2013 možno hodnotiť ako divadelne málo ambiciózne (často z hľadiska inscenačných postupov anachronické), esteticky nepriehľadné s neraz relatívnou umeleckou hodnotou, pričom na mnohých z nich Kupka ani dramaturgicky neparticipoval (v mnohých prípadoch bol si sám dramaturgom režisér danej inscenácie). V divadelnej sezóne 2006/2007 zo šiestich celovečerných uvedených titulov a jednej rozprávky za také možno považovať Mokošovu *Vernú neveru* (2006) v réžii M. Ol'hu, *Štyri ročné obdobia* (2006), v divadelnej sezóne 2007/2008 z troch celovečerných inscenácií možno sem zaradiť Lazoríkovo a Ol'hofo folklorne dramtizované pásmo v intenciách ľudového divadla *Deň derešový* (2007) v réžii M. Ol'hu a autor-skú inscenáciu B. Uhlára *Dobropis* (2008), v divadelnej sezóne 2008/2009 z troch celovečerných inscenácií a jednej rozprávky sú to Mykolajčukova

– Nyzovcova trpká komédia *Územie B* (2008) v réžii M. Škrkoňa, Dürrenmattova groteskná komédia *Anjel prichádza do Babylonu* (2009) v réžii J. Nvotu, v divadelnej sezóne 2009/2010 zo štyroch uvedených titulov ide o komédiu Karpenka – Karého *Stotisíc* (2009) v réžii V. Nadja, v divadelnej sezóne 2010/2011 z piatich celovečerných titulov a jednej rozprávky do tejto kategórie možno začleniť Suchého hru *Vtáčie mlieko* (2010), Krymovu komédiu *Odkaz cudného sukničkára* (2010) obe v réžii V. Nadja, Paparhajiho komédiu *Unavená kavaliéra* (2011) v réžii J. Sisáka, v divadelnej sezóne 2011/2012 z dvoch uvedených celovečerných titulov obe inscenácie – drámu I. Franka *Vochterňa č. 27* (2011) v réžii V. Nadja a Smočkovu bláznivú tragikomédiu *Čudné popoludnie Dr. Zvonka Burkeho* (2012) v réžii B. Uhlára, v divadelnej sezóne 2012/2013 z troch celovečerných titulov a jednej rozprávky uvedme Kociubynského baladickú hru *Tiene zabudnutých predkov* (2012) v réžii J. Truščinskej – Sivej.

3. 2 Ani mladá absolventka dramaturgie VŠMU a dramatička Michaela Zakuťanská, ktorá tu pred časom úspešne uviedla svoju hru *Havaj* (2011) v réžii Zoje Zupkovej a stala sa na dve sezóny internou dramaturgičkou činoherného súboru (2013 – 2015), nedokázala prelomiť pevne zovretý, v neproduktívnej zotrvačnosti ukotvený mechanizmus i „filozofiu“ vedenia divadla. Hoci sa usilovala naplniť úlohu realizátora dvoch základných línií dramaturgie (zájazdové predstavenia a oproti tomu intelektuálne náročnejší repertoár pre prešovské, skalné, umelecky vyzreté publikum), nepriamo nadväzujúc aj na Turokovu koncepciu voviesť do študijného procesu novátorské divadelné postupy inklinujúce k technikám alternatívneho či postdramatického typu. Toto jej úsilie sa pretavilo, žiaľ, len do niekoľkých inšpiratívnych či umelecky prierazných divadelných inscenácií, na ktorých dramaturgicky alebo ako dramatička participovala a iniciovala ich realizáciu: za také možno označiť v divadelnej sezóne 2013/2014 Mrožkovu absurdnú tragikomédiu *Letný deň* (2013) v réžii J. Nvotu a.h., dramatičku troch Tolstého noviel *Nescudzoložič* (2014) v réžii Júlie Rázusovej a.h., tragikomédiu E. Mality-Fraňovej *Krčeň nesmrteľný* (2014) v réžii A. Lelkovej a.h, v nasledujúcej sezóne 2014/2015 však znova prevládol pragmaticky nasmerovaný prevádzkový a marketingový koncept a umelecké ambície sa pritlmili (pravdepodobne aj v dôsledku oslabenia vitálnych aktivít dramaturgičky zo strany vedenia). Ani jedna z troch celovečerných inscenácií – Uvarovej hra *Podvodníčky* (2014) v réžii J. Truščinskej – Sivej a.h., adaptácia kultového románu F. Kafku *Amerika* (2014) v réžii B. Uhlára a.h., absurdná konverzačná komédia M. Nikolića *Kováči* (2015) nepotvrdila javiskové kvality či už z interpretačného alebo režijného hľadiska (azda iba autorská roz-

právka H. Bendovej a M. Chorváta *Pán Keby* (2015) v réžii M. Škrkoňa a.h.

3. 3 Spomínané obdobie života divadla je ešte spojené s niekoľkými organizačno-personálnymi, teda mimoumeleckými tematickými okruhmi: v januári 2008 z ekonomicko-politických dôvodov, akcentujúc predovšetkým pragmatické skutočnosti a nie umelecké zretele, došlo k „rozsobášu“ DAD-u s Poddukel'ským ukrajinským ľudovým súborom (PULS), ktorý bol viac ako polstoročie imanentnou súčasťou tohto divadelného organizmu a participoval na spoluformovaní jeho umeleckej tváre. Organizačne sa osamostatnil, jeho zriaďovateľom sa stal Prešovský samosprávny kraj a v súčasnosti pôsobí pod jednou strechou s Divadlom Jonáša Záborského<sup>8</sup>. Ďalšiu zmenu predstavuje personálna výmena vo funkcii umeleckého šéfa činohry. Dlhoročného herca súboru Jozefa Tkáča, ktorý túto pozíciu zastával od januára 2004, vystriedal po jedenástich rokoch (2015) o niečo mladší kolega Ľubomír Mindoš. Iným tematickým okruhom, hlbkovo zasahujúcim tak do štruktúry divadla, ako aj do jeho umeleckej profilácie, je od roku 2007 opätovný návrat k inscenovaniu titulov v ukrajinskom jazyku, čo vyplýva zo samotného štatútu divadla naštudovať v rámci sezóny jednu inscenáciu v ukrajinjine. Vedenie divadla, ako aj členovia činohry sa k danému nariadeniu Prešovského samosprávneho kraja z pochopiteľných dôvodov stavajú odmietavo, len formálne naplňajú politickú objednávku, čo má neblahý dosah na vlastný inscenačný proces i samotný umelecký výsledok. Možno to dokumentovať na takmer všetkých tituloch inscenovaných v ukrajinjine: Mykolajčukova – Nyzovcova trpká komédia *Územie B* (2008) v réžii M. Škrkoňa, komédia Karpenka – Karého *Stotisíc* (2009), Krymova konverzačná komédia *Odkaz cudného sukničkára* (2010), dráma I. Franka *Vochterňa č. 27* (2011) všetky v réžii V. Nadja, Kociubynského baladická hra *Tiene zabudnutých predkov* (2012) v réžii J. Truščinskej – Sivej, Viterova hra s prvkami nonsensu *Lovecká sezóna poľovníka* (2015) v réžii V. Nadja.

3. 3. 1 V začlenení takého typu textov len ťažko možno hľadať kontinuitu s dramaturgiou divadla ostatných dvoch desaťročí, pretože – ako v tejto súvislosti poznamenáva O. Dlouhý – „nepredstavuje objavovanie súčasnej či inej blízkej dramatiky, ako to bolo v prípade Savičovej krutej frašky *Čuješ*

8 V 50. rokoch minulého storočia sa prešovské UND začalo ekonomicko-personálne stabilizovať. Od heterogénneho, žánrovo nie ešte celkom vyprofilovaného súboru (opera, opereta, činohra, žánrové večery, programy komponované z poetického slova, tanca, spevu) tendovalo k jeho postupnému vyhraňovaniu sa smerom k dvom nosným telesám – k činohernému a hudobno-tanečnému divadlu, na pozadí ktorého vznikli spočiatku Spevohra UND a o necelé dva roky neskôr, v decembri 1955 PULS. Poslednou inscenáciou, na ktorej všetky zložky tohto tanečno-hudobno-speváckeho telesa participovali bol Gogolov *Revízor* (2006) v réžii S. Sprušanského a.h.

*mamo*. Nemá väzby na rusínsku kultúru u nás či v zahraničí, ako to bolo v prípade inscenovania hier Ďura Papparhaja.<sup>9</sup> Navyše, tieto tituly nereprezentujú ani moderné prúdy európskeho divadla. Skôr by sme ich mohli neraz kvalifikovať ako rutinné konverzačno-situačné hry s témou lokálnych problémov ukrajinskej prítomnosti nedisponujúce takou energiou ani remeselnou zručnosťou, ktorou by dokázali osloviť väčšinového diváka DAD, ani širšie slovenské publikum.

3. 1 2 Toto naše konštatovanie sa môže zdať byť banálnym, lenže v divadle, to repertoárové nevyvímajúc, všetko so sebou úzko súvisí. Jednotlivé javy či kroky majú svoju zákonitú zotrvačnosť. Preto takýto laxný prístup k umeleckej tvorbe – a nevzťahuje sa to iba na inscenácie naštudované v ukrajinskom jazyku – by sa mal stať imperatívom pre viaceré spoločensko-kultúrne skupiny či inštitúcie: pre vedenie divadla, že zodpovednosť za udržanie permanentne vysokej náročnosti je jednou z jeho bazálnych povinností, pre zriaďovateľa, že vtáhať divadlo do mimoumeleckých, politicky motivovaných zámerov je prinajmenšom neetické a v neposlednom rade pre herecký súbor, že voľakedajšie úspechy tak jeho starších členov, ako aj mladších kolegov zaväzujú k vyššej náročnosti smerujúcej k nadčasovej hodnote, ku kreovaniu plnohodnotného inscenačného sémantického gesta.

3. 3 Nenahraditeľným, ničím nezastupiteľným fenoménom a segmentom javiskového diela je v divadelnom umení, samozrejme, herecká zložka. S nesmierne zložitou a nezávideniahodnou situáciou existencie súboru sa niekdajšie i to nové vedenie divadla pasovalo dlhodobo a zápasí s ňou aj dodnes: z pôvodného 35-členného činoherného súboru zostalo na prelome milénia, presne v divadelnej sezóne 2004/2005 len 14 členov (Vladimíra Brehová, Zuzana Haľamová, dnes Kovalčíková, Sergej Hudák, Ludmila Lukačíková alias Kozmenko-Delinde, Alexander Kučerenco, Igor Latta, Daniela Rusinková, dnes Libezňuk, Eugen Libezňuk, Ľubomír Mindoš, Jozef Pantlíkaš, Vasil' Rusiňák, Jaroslava Sisáková, Svetlana Škovranová, Jozef Tkáč). V tomto období bol v responziách divadelnej kritiky hodnotený ako jeden z najkvalitnejších hereckých ansámblov spomedzi slovenských profesionálnych divadiel. Z kvantitatívneho hľadiska je v súčasnosti situácia o čosi pozitívnejšia – za desaťročie vývinu divadla sa jeho vedeniu podarilo oživiť činohru o päť ďalších členov (Vladimír Čema, Michal Il'kanin, Michal Kucer, Ladislav Lodomirjak a Miriama Gajdošová), hoci poniektorí sú elévami, bez múzického vzdelania. Je diskutabilné, či s takým interpretačným

9 DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://www.monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/> 19. 12. 2008

mobiliárom a výrazovým registrom ich možno začleniť do komparačných siločiar so „zlatou“ generáciou terajších šesťdesiatnikov. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že mnohí herci sa presadzujú rovnako v mediálnej oblasti (televízia, film) a čoraz častejšie aj v reklame, hoci jej tvarovanie a kompozičné radenie má svoje osobitné technologické princípy i vlastné interpretačno-výrazové „inštrumentárium“, primárne odlišné od toho umeleckého, nemainstreamového. To sa, pochopiteľne, negatívne odráža aj v neobjavnej, neraz až schematickej či povrchovej, rokmi zaužívanej hereckej práci interpreta.

3. 4 Za ostatných desať rokov sa situácia vo výbere režisérskych osobností významným spôsobom nezmenila (iba ojedinelo). Akoby sa vedenie divadla bránilo novým impulzom, novátorskejšími inscenačnými poetikám či invenčnejším divadelným postupom. Preto pokračuje v spolupráci s režisérmi z predošlých vývinových období divadla: zo staršej generácie tvorcov (Jozef Pražmári, Matúš Ol'ha, Blaho Uhlár, Vladimír Nadj, sporadicky Jaroslav Sisák, Miloš Karásek, Jana Truščínská – Sivá, Vladimír Sadílek, Ľuboslav Majera, jednorazovo Henryk Rozen, čo možno považovať za pozitívny „korektorský“ zástoj v odlišnom type režijnej tvorby inonárodného tvorca), zo strednej generácie (Rastislav Ballek, Svetozár Sprušanský), no napriek tomu tu možno postrehnúť aj jednorazové či viacnásobné kontakty režisérov mladšej i najmladšej generácie so súborom (Ján Šimko, Eduard Kudláč, Marcel Škrkoň, Zoja Zupková, Júlia Rázusová, Alena Lelková). Neraz však dochádza aj k tomu (a nevyhla sa tomu ani táto činohra), že inscenátori budúceho divadelného tvaru vymyslia síce literárne zaujímavý titul, ale počas naštudovania nedokážu invenčne, so zmyslom pre celok, transponovať literárne hodnoty väčšinou prozaického diela do esteticky účinnej javiskovej podoby (to je napr. prípad dramatizácie Sologubovho románu *Úbohý čert* (2012) v réžii E. Kudláča či prípad Kafkovej *Ameriky* (2014) inscenovaná B. Uhlárom a pod.). Mnohí režiséri tiež nedocenili skutočnosť, že inscenovanie titulu – a týka sa to predovšetkým „regionálneho divadla“ – nie je radovou fuškou, v dôsledku čoho dobre mienený, povedzme, dramaturgický zámer tvorcov úplne nevyjde, ba dokonca sa stane, že sa javiskový tvar obráti voči jeho zmyslu.

3. 4. 1 Pre komplexnosť treba ešte dodať, že celá budova už divadlu nepatrí, v dôsledku čoho tak umelecký súbor, ako aj jeho organizačno-technický personál boli pod tlakom staronového majiteľa nútení uskromniť sa, stiahnuť sa do zadných priestorov budovy. Vo vlastníctve im napokon zostala Malá scéna na poschodí, kde môžu realizovať komornejšie produkcie štúdiového typu, kým na Veľkej scéne hrajú za nájomné.



4. Ostatná divadelná sezóna (2015/2016) je výnimočná tým, že divadlo 2. marca 2016 oslávilo okrúhle jubileum – 70 rokov od uvedenia prvej premiéry, čo signalizuje, že toto umelecké teleso má svoje vývinové periódy, v ktorých viac alebo menej prevláda čas konsolidácie, umeleckej stabilizácie alebo stagnácie. Nepochybne si to bilanciu priam vynucuje. Už zo samotného faktu sedemdesiatročnej histórie telesa vyplýva, že na jeho profilovaní sa podieľali tri či štyri umelecké generácie tvorcov, pričom aj dejiny tejto kultúrnej inštitúcie sa vyvíjali v rozličných historicko-spoločenských obdobiach národných dejín Slovenska (v minulosti Československa) a národnej slovenskej kultúry, ktorej súčasťou tvorí aj umelecká kultúra Rusínov a Ukrajincov žijúcich na tomto území.

4. 1 Z tohto hľadiska je hodné zamyslenia, že vedenie divadla úplne rezignovalo na zorganizovanie osláv či zosnovanie internej prehliadky činoherného súboru, ako to bolo napr. v prípade 55. výročia od uvedenia prvej premiéry.<sup>10</sup> Azda aj preto, že spomínané inscenácie ostatnej divadelnej

10 „Jej dramaturgický plán tvorilo päť inscenácií. Dve z nich, ktoré možno s istou licenciou pokladať za konvenčné, zájazdové repertoárové čísla zábavného charakteru bez vyšších umeleckých ambícií (autorská rozprávka *Strieborný potôčik* a hra Hryhorijs Kvitka-Osnojanenka *Podivné pytačky*) režíroval vtedajší domáci dramaturg Vasil' Turok. To vysvetľuje aj rezervy a nepresnosti v režijných postupoch vtedajšieho dramaturga, ktorý bol predsa umelecky vitálnejší v intenciaciach svojej profesie než v úlohe režiséra. Na inscenovanie ďalších troch titulov, ktoré sa na prehliadke prezentovali, boli pozvaní režiséri z iných slovenských divadiel i zo zahraničia. Režirovať hru mladého srbského dramatika Vojislava Saviča *Počuješ, mama* sa podujal Slováč z Petrovca, absolvent VŠMU v Bratislave, Ľuboslav Majera, Turokovu dramaturgiu Gončarovovho *Obloмова* z martinského divadla Matúš Ol'ha a Schillerovho *Parazita*, režisér reprezentujúci mladšiu generáciu, Rastislav Ballek.

Savičova hra *Počuješ, mama* bola pre slovenské divadlo dramaturgickým objavom a zároveň i svetovou premiérou. Už prostredníctvom expresívneho jazyka v jeho substandardnej forme predstavuje kontrapunktickú pozíciu voči naoko harmonickej, čistej a uhladenej spoločnosti. Vzťahy a procesy vo vnútri zdanlivo obyčajnej rodiny vykreslila drsne až surovo prostredníctvom hyperbolizácie. Konvenčný hodnotový systém kresťanskej rodiny podroboval autor hry tvrdému výsmechu a irónii. Inscenátori (réžia Ľ. Majera, výprava V. Čáp) tejto morbidnej grotesky volili prostriedky antiiluzívneho divadla, no zároveň aktualizovali súčasné postupy štylizovaného divadla, pričom v syntéze inscenačných zložiek a v premyslenej režijno-scénografickej koncepcii vytvorili inscenačný tvar, ktorý má svoju umeleckú výpovednú hodnotu. Škoda len, že chvíľami trochu neadekvátnu. Herci až priveľmi vsadili na drsnosť jazyka, ktorý zaváňa explicitnou prvoplánovosťou.

Ol'hova (réžia) a Cillerova (scénografia) inscenácia *Oblomov* bola umne aktualizovanou dramaturgiou románovej predlohy ruského klasika Ivana Alexandroviča Gončarova. Možno ju nielen z dramaturgického hľadiska označiť za ďalší cenný čin činohry DAD. Román vypovedá o netypickom hrdinovi nielen svojej doby. Odkrýva zároveň nevšedný príbeh o nevšednej láske. Samotná postava *Obloмова* je dramaticky inšpiratívna.

sezóny (2015/2016) takisto nesignalizujú výraznejší kvalitatívny rast ani v dramaturgickej zložke ani v hereckej či režijnej interpretácii, a preto sa im nepodarilo prekročiť svoj už pomerne dlhotrvajúci štandardný umelecký priemer. Svedčia o tom nasledovné tituly: Viterova hra s prvkami nonsensu *Lovecká sezóna poľovníka* (2015) v réžii V. Nadja, Prutkovova vaudevillová komédia s piesňami *Fantázia* v réžii S. Sprušanského, Kováčikova dráma *Krčma pod zeleným stromom* (2016) naštudovaná M. Ol'hom. Výnimku tvorí snáď iba adaptácia Jerofejevovej prózy *Moskva – Petušky (biblia alkoholika)* (2016) v dramatizačnej úprave a réžii S. Sprušanského.

4. 1. 1 Z naznačených prehľadov mapujúcich ostatné desaťročie umeleckého vývinu, života divadla, ako aj z nášho výskumu vyplýva, že len zopár inscenačných projektov disponuje takými umeleckými kvalitami, ktoré by zásadnejšie zarezonovali tak v celoslovenských či medzinárodných súvislostiach, čo potvrdzujú rovnako teatrologické analýzy či responzie zo strany kritiky.<sup>11</sup> Uvedme ich v chronologickom slede: Gogolov *Revízor* (2006), Gorkého *Na dne* (2008) – obe v réžii S. Sprušanského, Horáková *Faidra/vertikálny rez* (2007) v réžii J. Šimka, Ionescov *Nosorožec* (2008) v réžii

Sloboda človeka sa zvyčajne definuje ako prejav slobodnej vôle zvoliť si cieľ. *Oblomov* si však žiadny cieľ nevolí. Žije pre okamih. Je hravý, obdarený predstavivosťou, ale tiež nezodpovedný a pohodlný. Vie byť plytký a hlboký súčasne. Inscenátori sa usilovali o dramaticky nosný tvar, ktorý by navyše zodpovedal vývinovým premenám dramatických postáv. Z tohto pohľadu bol fenomén *oblomovského* spôsobu života prijateľnejší nie v psychologizujúcej druhej časti predstavenia, ale najmä v hereckej poetike – precízne absurdno-groteskné dialógy medzi *Oblomovom* (E. Libezňuk) a záhaľčivým, no verným sluhom Zacharom (J. Tkáč) v jeho expozičnej časti. Cez pasívne konanie hercov, ukotvenom v úsporných gestách a pohybe, znásoboval Ol'ha apatiu nášho sveta. Výraznú súčasť inscenačnej zložky tvorila nenáročná až „chudobná“ scénografia (jedna posteľ, dve stoličky, dvojkrídlové dvere v kúte zadného horizontu, dobová lampa) a zdanlivo nenápadná atmosférotvorná hudba R. Mankoveckého.

Téma *parazita*, ktorú si režisér R. Ballek v spolupráci so scénografom V. Čápom zvolili, je neustále spoločensky aktuálna a vďačná na divadelné stvárnenie, bola výraznou ponukou pre herecky vyspelý, na realistickom repertoári odchovaný súbor. Už tým, že inscenácia niesla v názve plurálovú formu *Paraziti*, tvorcovia naznačovali, že je takmer nemožné hľadať medzi nami iba jedného. Jazykom komiky, paródie a groteskna modelovali inscenátori svojráznu, navonok uhladenú galériu typov, postáv, postavičiek, figur, ktoré v priebehu rozkrývania textovej reality naplno obnažovali svoj vnútorný (a) morálny svet. Tento postmoderný projekt s jednoduchou polkruhovou antiiluzívnou scénou bol postavený na hereckej poetike, ktorá bola protikladom realizmu (úsporné gesto i pohyb, expresívny výraz redukovaný na minimum). Navyše akési barokizované herectvo striedal vedome brzdený civilný výraz (bez exponovanej koloratúrnosti). Parodické motívy nezasahovali len klasické fabulačné prvky textu, ale aj hudobnú zložku a činohernú interpretáciu spievaných textov (Beethovenova *Óda na radosť*).“ – PUKAN, M. (2001). Kultúra v kultúre. In: *Javisko*, roč. 33, č. 7/8, ISSN 0323-2883, s. 56 – 57.

11 Pozri bližšie napr. [www.monitoringdivadiel.sk](http://www.monitoringdivadiel.sk)

R. Balleka, Horákovi *Buridanov osol* (2009) v réžii H. Rozena, Timravini *Ľapákovci* (2010) v réžii M. Ol'hu, Zakuťanskej *Havaj* (2011) naštudovaný Zojou Zupkovou, Čechovove jednoaktovky *Pytačky a Medveď* (2012) realizované M. Škrkoňom, Gorkého *Vassa* (2013) v réžii S. Sprušanského, dramtizácia Tolstého próz *Nescudzoložíš* (2014) v réžii J. Rázusovej, Maliti – Fraňovej *Krčeň nesmrteľný* (2014) inscenovaný A. Lelkovou, dramtizácia Jerofejevovej prózy *Moskva – Petušky (biblia alkoholika)* (2016) v úprave a réžii S. Sprušanského. Tieto profilové inscenácie možno považovať za to najkvalitnejšie, čo sa urodilo v tomto období, a preto im možno s istou licenciou pričleniť atribút ambicióznějších divadelných diel s osobitou, invenčnejšie kreovanou poetikou a estetickou rezonanciou. Mali by sa stať predmetom ďalšieho teatrologického výskumu, čo by si však vyžadovalo širší publikačný priestor.

4. 2 Možno teda konštatovať, že divadelný život v spomínanom období sa nenesie v znamení selaniek a idýl, skôr by sme ho mohli synekdochicky označiť za obdobie dramaturgických turbulencií, čiastočných inscenačných vzopätí, ako aj umeleckých pádov a prehier, teda divadelných predstavení s rozkolísanou či relatívnou estetickou hodnotou. Verme, že je to dočasný jav ocitajúci sa v hybernujúcom stave...

## LITERATÚRA

DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://www.monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/> 19. 12. 2008.

*Encyklopédia dramatických umení Slovenska M – Ž (2)* (1990). Bratislava : VEDA, s. 499.

PUKAN, M. (2001). Divadlo s otáznikom. In: *Javisko*, roč. 33, č. 4, ISSN 0323-2883, s. 24 – 25.

PUKAN, M. (2001). Kultúra v kultúre. In: *Javisko*, roč. 33, č. 7/8, ISSN 0323-2883, s. 56 – 57.

PUKAN, M. (2007). *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov : Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN 978-80-88987-80-2, 179 s.

PUKAN, M. (2007). Osobitá podoba normalizačného obdobia v tvorbe divadla a smerovanie k umeleckej pluralite. In: PUKAN, M.: *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov : Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN

978-80-88987-80-2, s. 37.

RUDLOVČÁKOVÁ, O. (1971). Do veršyn... In: *25 rokov UNT*. Bratislava : Slovenské pedagogické vydavateľstvo, s. 34.

[www.monitoringdivadiel.sk](http://www.monitoringdivadiel.sk)

**PhDr. Miron Pukan, PhD.**

**Prešovská univerzita v Prešove**

**Filozofická fakulta**

**Inštitút estetiky a umeleckej kultúry**

**Ul. 17. novembra č. 1**

**080 01 Prešov**

**Slovakia**

**[miron.pukan@gmail.com](mailto:miron.pukan@gmail.com)**

# МІФИ ТА СТЕРЕОТИПИ В ІСТОРІЇ КАРПАТСЬКОЇ РУСИ

*Павло Роберт МАГОЧІЙ*

## Abstract

This study focusses on the manner in which the history of Carpatho-Rus' and Carpatho-Rusyns has been written since the late eighteenth century. The author discusses several myths and stereotypes that still predominate in the existing historic literature. Following a discussion of three types of myths, the study looks at specific examples from the medieval period (Marchia Ruthenorum, Cyril and Methodian mission) and from the nineteenth and twentieth centuries (alleged Hungarian political and economic oppression, Carpatho-Ukraine, Soviet "re-unification") to show how myths and stereotypes still exist in much Carpatho-Rusyn historiography.

**Key words:** historical myths, Carpatho-Rusyns, Austria-Hungary, magyarization, Czechoslovakia, Carpatho-Ukraine, Soviet Union.

Мій інтерес до теми міфів та стереотипів був спровокований недавно завершеною мною масштабною історією Карпатської Русі і карпаторусинів в Європі та Північній Америці.<sup>1</sup> У процесі написання наративу, який починається з доісторичних часів і триває донині, я зіткнувся з багатьма описами минулих подій, які здалися мені, зонайменш, сумнівними. Виникло питання: чи повинен я просто переказувати для північноамериканського читача ці майже канонічні розповіді, що присутні в багатьох опублікованих працях про регіон? Або ж мені слід просто відкинути описи і тлумачення, які, на мою думку, відображають міфологічний або стереотипний підхід і подати версію подій, що, знову ж-таки, на ма мою думку, відображають більш збалансований і неупереджений підхід до історичного минулого. Як професійний історик двадцять першого століття, якого віддаляє велетенська відстань в плані часу та культури від предмету опису, я обрав неупередженість

1 Paul Robert Magocsi, *With Their Backs to the Mountains : A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (Budapest and New York: Central European University Press, 2015). Словацький переклад: Paul Robert Magocsi, *Chrbtom k horám: Dejiny Karpatскеj Rusi a Karpatských Rusínov* (Prešov: Universum, 2016).

пріоритетом своєї праці. Тут я хотів би поділитися деякими з потенційно нескінченних прикладів міфів і стереотипів карпаторусинської історіографії, які є досить відомими, проте не увійшли до моєї нової історії краю.

Спершу мені хотілось зупинитися на термінології. Термін «міф» вживається мною відповідно до його класичного словникового визначення, яке подає три значення слова: (1) «оповідь. . . зазвичай невідомого походження, . . . , котра начебто стосується історичних подій»; (2) «істота або предмет, що існують в людській уяві й існування (чи неіснування котрих неможливо довести); і (3) «оповідь, придуману навмисне, для завуалювання істини».<sup>2</sup>

Існує якісна різниця в цих значеннях. Перші два належать до традиційних знань, які передаються з покоління в покоління і вважаються майже безперечною істиною. Третє визначення, навпаки, тлумачить міф як свідомо чи навіть навмисно витворену оповідь, незалежно від того, чи базується вона на певних історичних реаліях, чи є повною вигадкою. Отже, як ми бачимо, існує два види міфів: (1) ті, що прийшли з традиції і пасивно розглядаються як історична правда; (2) активно створені з метою приховування або спотворення реальної історії. Стосовно терміну «стереотип», то словник визначає його як «стандартизована картина, яка існує в уявленні певної групи людей і представляє спримиітизовану думку. . . або некритичне судження.»<sup>3</sup> Базуючись на даному визначенні, я дозволю собі висловити (чи навіть підсумувати) своє власне розуміння стереотипа. Це, власне кажучи, той самий міф, який був повністю включений в культуру і менталітет даного суспільства, в даному випадку карпаторусинського.

Своє завдання я вбачаю у визначенні міфу і лише в другу чергу запропонувати свою точку зору, як деякі з них стали соціальними стереотипами. Існуюча історична література про Карпатську Русь та карпаторусинів включає в себе як пасивні, так і активні різновиди міфу. Мені хотілось би навести кілька прикладів таких оповідей, котрі можуть бути класифіковані як пасивні, змішані пасивно-активні та активні.

Пасивна різновидність міфу найчастіше з'являється в описах середньовічного періоду. Тут у традиційній карпаторусинській історіографії домінують три теми: титул *dux Ruizorum*; територіальне утво-

2 Webster's New International Dictionary of the English Language (Springfield, Mass.: G. and C. Merriam Co., 1971), p. 1497.

3 Ibid., p. 2238.

рення *Marchia Ruthenorum*; і християнська місія свв. Костянтина-Кирила і Мефодія. Усі три пов'язані з тим, що відомий ісламіст Бернард Льюїс назвав «фундаційним міфом»; тобто, потреба серед державних чи бездержавних народів продемонструвати собі та зовнішньому світові своє висококультурне та героїчне походження (в європейському контексті, особливо цінується прямий чи непрямий зв'язок із статодавньою Грецією чи Римом), і що вже в далекому минулому існувала політико-адміністративна структура, яка може розглядатися як перший етап існуючої в даний час незалежної держави або ж такої, яка повинна бути створена.<sup>4</sup> Очевидно, що старшою є дата заснування гіпотетичної політико-адміністративної одиниці, тим краще, оскільки вік додає авторитету, а також забезпечує юридичне обґрунтування територіальних претензій в сучасну епоху.

Отож, почнімо вивчати міфологію в хронологічному порядку. Кілька історій карпаторусинів стверджують, що на початку XI-ого століття перший король Угорщини Стефан I наділив свого сина Емеріха титулом *dux Ruizorum*, котрий в свою чергу походить від назви *Marchia Ruthenorum*, територіального утворення розташованого уздовж північно-східного кордону Угорського Королівства початку одинадцятого століття, тобто поруч, або на території пізніше відомої як Підкарпатська Русь (сьогоднішня Закарпатська область України). Австрійський вчений кінця XIX-ого століття Герман Бідерманн, припускав, що латинська назва *Marchia Ruthenorum* є еквівалентом слов'янської Руська Крайна.<sup>5</sup> Згодом кілька вчених-славістів, а також місцеві карпаторусинські автори підносили це як доказ існування на південних схилах Карпат руського князівства як до, так і після прибуття мадярів у IX-ому столітті.<sup>6</sup> А з цього логічно випливав висновок, що оскільки карпаторусини мали власне князівство, яке проіснувало аж до середини XIII-ого століття, то це є прямою вказівкою, що подібно до інших бездержавних народів, вони заслуговують мати власну дер-

4 Bernard Lewis, *History—Remembered, Rediscovered, Invented* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1975), p. 59.

5 Herman Biederman, *Die ungarischen Ruthenen*, Vol. II (Innsbruck: Vlg. der Wagnerschen Universitäts-Buchhandlung, 1867), pp. 59-60.

6 Серед авторитетних істориків, які визнавали існування князівства *Marchia Ruthenorum* (Руська Крайна) були чехи Любор Нідерле та Вацлав Халупецкі, українці Михайло Грушевський та Олександр Мицюк та карпаторусини Василь Гаджега та Іван Поп. Див. дискусію на цю тему в: Олександр Баран, *Карпатська Україна: шлях до державності* (Вінніпег: Українська вільна академія наук, 2003), С. 15-18.

жаву. Ця мета була близькою до реалізації наприкінці Першої світової війни, яка спричинила розпад центральноєвропейських імперій та реконфігурацію політичної карти Центральної Європи, здійсненої в результаті роботи Паризької мирної конференції 1919-1921 рр.

Тісно пов'язаною з фундаційним міфом та необхідністю підвищення свого нинішнього статусу за допомогою хронологічного віку і прецеденту, є оповідь про місію двох візантійських братів, Костянтина-Кирила і Мефодія, котрим, як правило, приписують поширення християнства і створення письма для слов'ян в XI-ому столітті. За це досягнення ці «Апостоли слов'ян» були, одинадцять століть по тому, проголошені папою Іоанном Павлом II святими покровителями слов'ян Європи. Найперші історії Карпатської Русі, написані у XVIII-ому та на початку XIX-ого століть (Франтішек Коллар, Іоаникій Базилович, Михайло Лучкай) стверджували, що русини вже були християнами до приходу мадярів.<sup>7</sup> Церковні історики останнього часу намагаються бути більш точними, стверджуючи, що карпаторусини, можливо, були інформовані про віру, але офіційно не прийняли християнство до місії Кирила і Мефодія, або безпосередньо від братів у 863 р., на шляху до їх кінцевого пункту призначення— Моравії, або від їхніх учнів.<sup>8</sup> В будь-якому випадку, карпаторусини, як православні, так і греко-католики, вважають гідними довіри заяви про те, що «їх руська християнська церква» була заснована більш, ніж за століття до офіційної дати хрещення Русі у 988 р., яка знаменувала собою християнізацію решти східних слов'ян – предків сучасних росіян, білорусів, і українців.

Насправді, міфи навколо середньовічної Карпатської Русі були розвінчані вченими різних національностей та історіографічних шкіл. Серед них історик з Російської імперії Олексій А. Петров, активний у міжвоєнний період філолог-карпаторусиніст проугорської орієнтації Олександр Бонкало та археолог з посткомуністичної України Йосип Кобаль. Усі вони стверджували, і як на мій погляд переконливо, що оповіді про *dux Ruizorum* і *Marchia Ruthenorum* засновані на неправильному прочитанні одного або двох термінів, крім того ці терміни

7 Це питання обговорюється у статті: Іван Поп, «Історіографія», в: *Енциклопедія історії та культури та карпатських русинів*, ред. Павло Роберт Магочій та Іван Поп (Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010), С. 258-260.

8 Теза про навершення карпаторусинів у 863 р. безпосередньо Кирилом і Мефодієм найбільш самовіддано відстоюється в праці: Степан Пап, *Початки християнства на Закарпатті* (Філадельфія: Української католицької церкви в у ЗСА, 1983), С. 25-48.

згадуються в середньовічних документах, що походять навіть не з Угорщини, а з німецької Священної Римської імперії.<sup>9</sup>

Щодо місії Кирила і Мефодія, фахівці, починаючи від чеського церковного історика Франтішка Дворніка і багатьох після нього, вже давно відзначили, що немає жодного способу з упевненістю визначити фактичний маршрут братів-місіонерів з Константинополя до Моравії, але є безсумнівним, що цей шлях не пролягав через територію Карпатської Русі.<sup>10</sup> Таким чином, вислідком місії аж ніяк не могло стати створення Мукачівської єпархії в IX-ому столітті, як це твердять багато авторів.<sup>11</sup> З іншого боку, багато фахівців вказали, на християнську присутність в Дунайському басейні вже в IX-ому столітті, чи серед слов'ян Паннонії, карпатських слов'ян (предки карпатських русинів і словаків) і серед деяких з найраніших мадярських воїнів присутніх в регіоні ще до головного мадярського завоювання, яке пов'язується з 896 роком.<sup>12</sup>

У той час як протягом майже століття історики за допомогою складних і переконливих методів підважували міфи про середньовічний період, засновані на дуже бідних письмових доказах або і за їх відсутності, набагато складнішими для розвінчання були міфи, пов'язані з новішими часами. Серед найпоширеніших з них є стереотипне зображення страждань карпатських русинів (а також словаків і румун) протягом тисячі років угорського панування. Згідно з цією ідеологією, угорські володарі азіатського походження послідовно, і протягом цілого тисячоліття, знищували державні структури пригноблених народів, що жили під їх владою, закріпачували та експлуатували селянські маси, переслідували їх церкву східного обряду, паплюжили культуру і мову немадярських народів, нічого (або майже нічого) не

9 Алексей Л. Петров, *Древнейшая грамоты по истории карпато-русской церкви и епархии 1391-1498* (Praha: Orbis/Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1930), pp. 26-47; Sándor Bonkáló, *A Rutének/Ruszinok* (Budapest: Franklin Társulat Kiadása, 1940), pp. 46-56; Йосип Кобаль, "Історія Закарпаття: спроба деміфологізації," ч. 2, *Екзиль*, No. 2 (Ужгород, 1998), С. 3-4 та ч. 3, в: *Суботній Ужгород* (Ужгород, 1998), С. 24-27.

10 Francis Dvornik, *Byzantine Missions among the Slavs: SS Constantine-Cyril and Methodius* (New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1970).

11 Офіційне видання греко-католицької єпархії Мукачево *Schematismus* в 1878 і 1908 роках, проголошує в першому реченні короткої історії («Brevis Historica Notitia»), що єпархія є однією з найстаріших в Паннонії і була заснований ще до приходу мадярів.

12 Gyula Moravcsik, "The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary," *The American Slavic and East European Review*, VI [18-19] (New York, 1947), pp. 134-151.

робили аби поліпшити економічні умови Карпатської Русі та інших периферійних областей Угорського королівства, чи то за допомогою впровадження прогресивних методів в сільському господарстві, чи даючи поштовх індустріалізації.

Чому значна частина цієї стандартної оповіді може бути класифікована як міф? По-перше, угорське правління не дійшло до північних Карпат аж до кінця XI-ого і початку XII-ого століття, а це значить, що на початок XX століття, коли міф про тисячоліття угорського іґа був остаточно сформульований, Угорське Королівство фактично правило Карпатською Руссю близько 800 років, а не 1000.

Стосовно економічних та національних утисків, то протягом більшої частини періоду свого існування до Першої світової війни, для більшості свого населення Угорщина була типовим європейським королівством, управлінська та соціальна структура котрого була створена в ранньомодерний період, тобто в XV-XVI-ому століттях. Основний правлячий стан королівства – дворянство, складався з осіб різного етнічного походження; державною мовою була латина (практично до кінця XVIII-ого століття, формально – до 1844 року), і державна політика, спрямована на асиміляцію карпатських русинів та інших немадярських народів, не відбувалася аж до другої половини XIX-ого століття, тобто до періоду від 1870-х років до 1918 р. Нетолерантна політика мадяризації, спрямована проти немадярів, тривала близько півстоліття (хоча, слід зазначити, це були останні півстоліття існування Австро-Угорщини), а не 800 або 1000 років.

Стосовно феодальної соціальної політики Угорщини, то вона була однаково дискримінаційною по відношенню до селянства як до, так і після формального скасування кріпацтва у 1848 році. Іншими словами, угорські державні органи, і особливо землевласники-аристократи, не робили відмінності у своєму зневажливому і часто репресивному ставленні до селян, незалежно від їх етнічного походження: чи вони були слов'янами, румунами, чи мадярами.

Нарешті, історичний досвід спростовує зображення Карпатської Русі в повному обсязі як злиденної землі дрібних землеробів, пастухів і лісорубів, що животіли в кращому випадку на рівні прожиткового мінімуму і без можливості працювати в промисловому секторі. Звичайно, існували райони Карпатської Русі, зокрема у високогірних долинах, де селяни і пастухи жили в страхітливих економічних умовах, не маючи змогу прогодувати свої сім'ї через обмежені врожаї вирощених на посередньої родючості ґрунтах, і несприятливому кліматі

в цілому (багато дощів при нестачі сонячного світла). З іншого боку, передгір'я і прилеглі низовини, з їх родючішою землею і сприятливішими кліматичними умовами, дозволили до кінця XIX-ого століття збільшити кількість господарств, що спеціалізувалися на городництві; а також садів і виноградників, чиї врожаї давали надлишки, які селяни могли продати і тим самим не лише забезпечити прожитковий мінімум, а й отримати прибуток.

На відміну від стереотипів щодо цього періоду, в регіоні існували фабрики, перші з яких було засновано ще у XVIII-ому столітті. Їх, однак, було недостатньо, аби працевлаштувати увесь надлишок робочої сили, який був результатом загального демографічного приросту населення, котрий, у свою чергу, не зміг забезпечити достатню зайнятність у сільськогосподарському секторі. Тим не менш міф про Карпатську Русь тих часів як землю знедолених жебраків, край повністю недоторканий індустріалізацією повторювався настільки часто, що перетворився майже на мантру. До ранніх підприємств заснованих ще у XVIII-ому столітті (виробництво полотна, металообробка, видобуток та переробка солі), у 1870-х роках додалися кілька лісопилок і хімічних спиртзаводів, які зробили ставку на використання основного природного ресурсу регіону – лісів. Отже, на початку XX століття, було кілька хімічних заводів по всій Підкарпатській Русі (в Перечині, Сваляві, Великому Бичкові та в інших населених пунктах), які були профінансовані та (або) експлуатовані з участю іноземного капіталу і власників. На деяких з цих підприємств працювало від 800 до 1000 робітників.

Стосовно стереотипної думки про те, що регіон був не тільки соціально і економічно занедбаним, але й культурно відірваним від зовнішнього «цивілізованого» світу, варто розглянути наступні приклади. Великий європейський композитор Ференц Ліст був в 1880-і роки частим гостем землевласника-орендодавця графа Нандора Плотені (Nándor Plotény), який мешкав у селі на схід від Ужгорода. Приблизно в той самий час (1888-1892 рр.) модерністський композитор Бела Барток відвідував середню школу в м. Севлюш (нині Виноградів), де він створив деякі з ранніх своїх композицій, натхненних, зокрема, карпаторусинськими і румунськими народними мотивами. Протягом десятиліття перед Першою світовою війною засновник угорської Надьбаньської школи імпресіоністичного живопису, Шимон Голлоші, запрошував художників з усієї Центральної та Східної Європи на щорічні пленери в район підкарпатського містечка Тячово, де пізні-

ше оселився сам і працював протягом останніх років свого життя. На більш прозаїчній ноті: ця «забута» земля, де убогі мешканці начебто не мали часу вгору глянути від важкої праці, не кажучи вже про якісь розваги, тим не менш, стала одним з п'ятдесяти місць гастролей американського шоумена Вільяма Ф. Коді (більш відомого як Буффало Білл) по Австро-Угорській імперії. У 1906 році, разом зі своїм «Wild West Show» у повному складі, що включав більш, ніж 800 ковбоїв та індіанців (разом з 350 кіньми), виконало грандіозну програму в Ужгороді та під Мукачівським замком.<sup>13</sup>

Дехто може твердити, що вищенаведені приклади про короткострокові гастролі закордонних артистів носять поверховий характер і мало говорять про освітній та культурний рівень мешканців карпаторусинських земель. Існують і більш істотні приклади. Неспростовним фактом є те, що протягом десятиліття перед Першою світовою війною карпаторусини-висококваліфіковані фахівці різноманітних спеціальностей потяглися до Будапешта, де на них чекала успішна кар'єра у найвищих сферах угорського суспільства як державних службовців, науковців та митців.<sup>14</sup> Серед карпаторусинів, що залишився на рідних теренах були адвокати, нотаріуси, викладачі, і, незважаючи на очевидну недемократичність угорського суспільства, депутати парламенту і громадські діячі. Таким чином, ми бачимо, що Карпатська Русь не була *tabula rasa*, а середовищем, в якому інтелектуальна і громадська еліта сформувалася до Першої світової війни, і багато з цих діячів будуть відігравати головну роль у нових політичних структурах Центральної Європи після 1918 р.<sup>15</sup>

Чому ж тоді міф про 1000 років угорського гноблення все ще настільки поширений? Значною мірою це пов'язано з доволі рідкісним явищем – збігом напрямів та інтересів у трьох історіографіях XX століття

13 Miroslav Čvančara, "Buffalo Bill na Podkarpatsku," *Podkarpatská Rus*, XVI, 2, (Praha, 2006), p. 9.

14 Серед діячів, яких варто згадати, є державний радник Jenő Szabó, судді Верховного суду János Pásztélyi і Jenő Illes, відомий лікар Emil Demjanovics, університетські професори Antal Hodinka/Антоній Годинка та József Illés-Illiassevits (Йосип Іллейш-Ілляшевич), художник Ignác Roskovics (Гнат Рошкович) і скульптор Ödön Szamovolszky (Едмунд Самовольський). Найвідоміший угорський художник XIX-ого століття, Міхай Мункачі (німець за походженням), був також родом з Карпатської Русі. Під ім'ям Міхаель Ліб він народився в Мукачеві.

15 Дозволимо собі назвати лише деякі: Орест Сабов, міністр уряду Руської Країни (1918-1919 рр.); Антоній Бескид, другий губернатор Підкарпатської Русі (1923-1933 рр.) і Августин Волошин, педагог та прем'єр-міністр Карпатської України (1938-1939 рр.).

або, точніше, у трьох політичних ідеологіях: американській, чеській, і радянській. Казка про карпаторусинську убогість наприкінці XIX-го століття добре вписується в американську ідеологію, яка в той час бачила – і продовжує бачити – Сполучені Штати як країну безмежних можливостей і порятунку для позбавлених коріння селянських мас південної та центральної Європи – використовуючи знаменитий образ нагородженої Пулітцерівською премією книги Оскара Генліна<sup>16</sup> на тему американської імміграції. З метою збереження міфу про Америку як країну можливостей і спасіння, більшість авторів, включаючи професійних істориків, закривають очі на факт (або, можливо, й не знають про нього), що майже 30 відсотків усіх іммігрантів з Європи, які приїхали в США за період з 1908 по 1923 роки назавжди повернулися до своєї європейської батьківщини ще до Першої світової війни.<sup>17</sup> Стосовно тих, що залишилися в Америці, то вони активно сприяли створенню образу США як місця повного задоволення всіх потреб і матеріального процвітання, на відміну від Європи, в даному випадку Австро-Угорщини – країни, з якої карпаторусини змушені були тікати через жахливі економічні умови.

З розпадом Австро-Угорщини та створенням Чехословаччини наприкінці 1918 року нові демократичні правителі карпатських русинів, чи то на Пряшівщині в східній Словаччині, чи начебто в автономній провінції Підкарпатській Русі, представляли себе як рятівників своїх братів, слов'ян-карпаторусинів від гніту Габсбургів та гноблення Угорщиною. Виступаючи перед новоствореним парламентом Чехословаччини, впливовий сенатор-чех Вацлав Клофач заявив, що карпатські русини «ніколи не мали ні школи, ні освіти, ні чого-небудь. Я ніколи не бачив у світі такої чорної Африки як на високогір'ї Підкарпатської Русі».<sup>18</sup> Коротко кажучи, аж поки чехи не прибули на місце події в 1919 році, тут панувала неписьменність, не існувало промисловості, населення жило в злиднях, а про культурні можливості годі було й говорити. Зовсім недавно, в 2012 році, чеські письменники все ще повторювали сумовиту літанію, що навіть в умовах попе-

16 Oscar Handlin, *The Uprooted: The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People* (Boston: Little Brown and Co., 1951).

17 Mark Wyman, *Round-Trip to America: The Immigrants Return to Europe, 1880-1930* (Ithaca, 1993), pp. 10-11.

18 Цю та низку інших заяв чеських спостерігачів щодо своєї новоприєднаної провінції можна знайти в: Павло-Роберт Маґочій, *Формування національної самосвідості: Підкарпатська Русь, 1848-1948* (Ужгород.: Карпатський край, 1994), С. 123-124.

редньої світової війни, підвладна в той час Угорщині «Підкарпатська Русь була землею хліборобів і лісорубів, котра була на рівні середньовіччя.»<sup>19</sup> І для закріплення точки зору про те, що чехи повинні продовжувати розглядатися як культуртрегери, у давні стереотипи вливають нове життя: не лише «[до 1919 року] там не існує будь-яка русинська інтелігенція або публікації русинів, угорська влада навіть несе відповідальність за розділення [русинської] розмовної мови на різні діалекти.»<sup>20</sup>

Стосовно радянських марксистських авторів, які завзято взялися за справу після 1945 року, то вони рішуче відкинули будь-який натяк на те, що «колоніальна політика буржуазної Чехословаччини могла здійснити кардинальні позитивні зміни» для покращення долі карпаторусинів. Проте марксистки, як не парадоксально, демонстрували одноставну згоду, як з американськими, так і з чеськими стереотипними уявленнями, а саме: що Угорське Королівство було феодальною державою, заснованою на безжалній експлуатації селянських мас, котрі відчайдушно чекали звільнення, яке могло прийти тільки зі Сходу на крилах революції в більшовицькому стилі. «Інсинуації» ворожих імперіалістичних сил спричинили, що революція потерпіла поразку у 1918-1919 роках, проте знайшла своє остаточне тріумфальне завершення в результаті «возз'єднання» краю з Радянським Союзом наприкінці Другої світової війни в 1945 році. З цієї нагоди, Микита Хрущов, перший секретар ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України, встановив ідеологічні принципи, яким повинні були слідувати історики. Відповідно до настанов радянського лідера «у другій половині IX-ого століття, угорські завойовники захопили землі Закарпатської Русі. З того часу цілі століття закарпато-українці [карпаторусини] були під ярмом угорських поміщиків і капіталістів. . . Угорські реакційні правителі зовсім не зважали на українську [карпаторусинську] націю, душили українське слово, закривали українські школи, переслідували українську культуру. Все робилося для того, щоб тримати українців Закарпаття в темряві і поневоленні».<sup>21</sup> В цій міфологічній тенденції і американські, і чеські, і радянські істори-

19 Antonín Hrbek, "Schopný manažer i úředník Antonín Rozsypal," *Podkarpatská Rus*, XXII, 4, (Praha, 2012), p. 9.

20 Radan Lášek, "Země kontrastů," *Živá historie*, No. 9 – окреме видання: "Nazavždy ztracená Podkarpatská Rus" (Brno, 2014), p. 39.

21 Промова у Верховній Раді Української РСР, 29.VI.1945, в: *Про Закарпатську Україну: збірник матеріалів* (Київ: Української державне видавництво, 1945), С. 17-18.

ки-марксистки стали мимовільними ідеологічними спільниками, які зберігали вірність стереотипові щодо Першої світової війни, а також постулатові про повну відсутність позитивних рис австрійського та угорського правління в Карпатській Русі.

Повними різних перекичень є міфи, пов'язані з подіями ХХ-ого століття. Два з них пропагувалися з особливою наполегливістю, оскільки вони відносяться до категорії активних міфів, що стали компонентом державної політики. Перший з них стосується шестимісячного періоду наприкінці 1938-початку 1939 рр., коли, в результаті Мюнхенської угоди, керівництво трансформованої Чехословаччини було зобов'язане надати автономію Підкарпатській Русі, відомій також як Карпатська Україна. У літературі на цю тему домінували дві, різко протилежні точки зору і відповідно сформувалися дві групи авторів, які їх представляли: з одного боку, це історики-марксистки з колишніх Радянського Союзу та комуністичної Чехословаччини, а з іншого – українські націоналістичні автори за кордоном і, починаючи з 1991 року також і в незалежній Україні.

З першого погляду, ці дві групи демонструють діаметрально протилежні переконання: марксистки характеризують Карпатську Україну як «буржуазно-націоналістичний режим», «фашистську маріонетку» в руках гітлерівської Німеччини.<sup>22</sup> На противагу цим радянським кліше, націоналістичні вважають автономне утворення на Підкарпатській Русі виявом героїчних зусиль, спрямованих на створення незалежної української держави у час масштабних політичних змін у Центральній Європі. У той же час, автори обох груп виявляють повну згоду в питанні визнання місцевих мешканців східнослов'янського походження етнічними українцями. Для націоналістичних зокрема, короткий період карпато-української державності має особливу цінність, оскільки тлумачиться як кульмінація процесу повного прийняття української ідентичності місцевими мешканцями ще напередодні Другої світової війни. Остання точка зору є вирішальним аргументом у боротьбі з твердженнями про українську ідентичність як нав'язану підкарпатському населенню вже після приєднання цього краю Радянським Союзом в 1945 році. Тезу про природну еволюцію русинів в українців, уособленням якої стало існування карпатоукраїнської держави були

22 Серед марксистських авторів слід назвати таких, як Борис Співак, Юрій Сливка та Андрій Ковач, чії праці обговорюються у Paul Robert Magosci, "The Nationality Problem in Subcarpathian Rus', 1938-1939: A Reappraisal," in idem, *Of the Making of Nationalities There is No End* (New York: Columbia University Press/East European Monographs, 1999), esp. pp. 220-221.

вперше висунуті україноорієнтованими авторами-політичними емігрантами (Василь Маркусь, Петро Стерчо, Вікентій Шандор), проте їх перевершили історики незалежної України, зокрема, Микола Вегеш.<sup>23</sup>

Але, наскільки українською була Карпатська Україна? Безумовно є фактом, що в другому автономному уряді, призначеному наприкінці жовтня 1938 року, переважали діячі української орієнтації на чолі з Августином Волошином. У наступному місяці його уряд ввів українську мову як основну для викладання в школах краю, а всі викладачі-русифіли та русинофіли, які відмовилися викладати українською, були звільнені з роботи, а в деяких випадках навіть заарештовані.<sup>24</sup>

Історичною правдою є також факт використання урядом А. Волошина назви «Карпатська Україна», хоча це був лише альтернативний термін, дозволений чехословацьким парламентом, коли 22 листопада 1938 року він офіційно надав автономію провінції Підкарпатська Русь. По суті, чехословацький уряд в Празі зберіг за собою верховну владу, оскільки Підкарпатська Русь (Карпатська Україна) не була суверенною державою, а лише автономною областю Чехословаччини.<sup>25</sup>

23 Щодо авторів-політемігрантів, див. *ibid.* Щодо М. Вегешова, який опублікував численні студії присвячені Карпатській Україні, див. Маріан Токар, "Героїзм і трагізм Карпатської України у наукових студіях професора М. Вегеша," в: М. Вегеш, *Карпатська Україна: документи і факти* (Ужгород: Вид-во «Карпати», 2004), С. 417-430. До диспозиції читача існує також збірник документів у двох томах: *Карпатська Україна: документи і матеріали, хроніка, події, персоналії* (Ужгород: Вид-во «Закарпаття», 2009-10); та 700-сторінкова робота енциклопедичного типу на тему «національно-визвольної боротьби закарпатських українців»: М. М. Вегеш, *Вони боронили Карпатську Україну* (Ужгород: Вид-во «Карпати», 2002).

24 Заарештовані (в основному, громадсько-культурні діячі русифільської та русинофільської орієнтації) були ув'язнені у таборі для інтернованих «Думен» поблизу Рахова. Попри існування досліджень долі пізніше репресованих прихильників Карпатської України—Омельян Д. Довганич, *Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її оборонців та керівних діячів* (Ужгород: Вид-во «Гражда», 2007)—історична наука все ще очікує серйозної дискусії щодо табору «Думен», котрий незважаючи на свої ліберальні порядки, був перетворений критиками Карпатської України на міфічний аналог німецьких нацистських концтаборів часів Другої світової війни.

25 Навіть найбільш затяті критики гіпотетично українського характеру автономної Підкарпатської Русі не втримуються від спокуси розглядати події 1938-1939 років як один з аспектів карпаторусинської державності. Провідний автор-русинofil Іван Поп, який досліджує дану тему, виявляє обережність і тлумачить Підкарпатську Русь як автономну одиницю, а не як державну. Проте нещодавно з невідомих причин його історичний огляд чеською мовою *Podkarpatská Rus* (Praha: Nakladatelství Libri, 2005), з'явився в серії книг під назвою «Короткі історії держав» (*Stručná Historie Statů*), присвяченій окремим країнам світу.



Нарешті, відповідає дійсності факт, що уряд А. Волошина організував вибори до автономного парламенту (сойму), які успішно відбулися 22 лютого 1939 року. Проте, задовго до цієї дати всі політичні партії в Підкарпатській Русі були заборонені, за винятком однієї – Український національний союз. Це означало, що русофільські і русинофільські-орієнтовані активісти, які створили свої власні національні ради і політичні партії були відсторонені від участі у виборах.

Апологети українофільської орієнтації часто відзначають як успіх той факт, що 93 відсотків виборців голосували за український список кандидатів.<sup>26</sup> Це, однак, мало що нам говорить про національну орієнтацію електорату. Крім того, що не було ніякого вибору, крім українського списку, передвиборна пропаганда уряду Волошина стверджувала, що, голосуючи за український список громадянин виступає за «незалежність Карпатської України в межах тристоронньої спілки чехів, словаків та українців.»<sup>27</sup> Заклик до незалежності виглядає несумісним з одночасною заявою уряду про те, що «ми є федеративною частиною Чехо-Словацької республіки . . . тільки тоді . . . буде розвиватися і рости наша Карпатська Україна.»<sup>28</sup> одночасної протиріччя виступає за федеративний союз з чехами і словаками». Отже, говорити про Карпатську Україну та її населення в 1938-1939 як переважно українське за національними переконаннями базуючись на результатах виборів є перебільшенням, що перетворюється на міф, який більше не є просто ідеологічним витвором україно-орієнтованих емігрантів за кордоном, але тепер це частина державної політики і річниця події щорічно відзначається в незалежній Україні.<sup>29</sup>

Другий з міфів ХХ-го століття особливо вартий розгляду тут, є питання про «приєднання», «об'єднання», чи «возз'єднання» Підкарпат-

26 Найдокладнішу оповідь про вибори містить праця історика-емігранта Петра Стерча *Карпато-українська держава* (Торонто: Наукове товариство ім Т. Шевченка, 1965), яка була перевидана в незалежній Україні (Львів: За вільну Україну, 1994).

27 "Народе, нехай буде воля твоя," *Нова свобода* (Хуст), 5 лютого 1939.

28 «Звернення автономного уряду до громадян Карпатської України у зв'язку з виборами до Сойму, 8 лютого 1939», в: *Карпатська Україна: документи і матеріали*, Том. I (Ужгород: Вид-во «Закарпаття», 2009), С. 212.

29 Карпатська Україна присутня в пантеоні урядів, представлених у виданні Національної академії наук України, *Уряди України у ХХ ст.* (Київ: Наукова думка, 2001). С. 274-301; а виданий з нагоди 70-ї річниці події президентський указ санкціонував публікацію масштабної ювілейної історії: Микола Вегеш і Маріан Токар, *Карпатська Україна: на шляху державотворення* (Ужгород: Вид-во Карпати, 2009), яка доносить до широкої громадськості держави міфічний образ державності Карпатської України.

ської Русі з Радянським Союзом, офіційно завершене в червні 1945 року. Радянські марксистки обрали для опису цієї події термін «возз'єднання», маючи на увазі, що в минулому Підкарпатська Русь була деякий час частиною Радянського Союзу, або державної структури, яку СРСР оголосив своєю історичною попередницею.<sup>30</sup>

Оскільки неможливо було спростувати, що регіон був частиною Угорського королівства протягом не менш, ніж 800, якщо не 1000 років, то виникала необхідність, якимось чином продемонструвати, що у певний момент своєї історії, до, або під час угорського панування у середньовіччі, даний регіон був пов'язаний з державою-«попередницею» Радянського Союзу ХХ-ого століття; тобто, державою, до якої він мав бути «повторно приєдинаний». Цією середньовічною країною повинна була стати Київська Русь, яка існувала з кінця IX-ого до середини XIII-ого століття, і яка, з точки зору радянської марксистської історіографії, була предтечею Московського царства, Російської імперії, і в кінцевому підсумку, Радянського Союзу. Саме на цьому етапі ми просуваємося від пасивного сприйняття традиційних міфів до активної міфотворчості; іншими словами, до категорії міфу, чиїм творцям потрібно було вигадувати «історію як завуальоване пояснення істини».

Під завісу Другої світової війни, повновладний диктатор Радянського Союзу, Йосиф Сталін, вирішив зі стратегічних міркувань – і в суперечності з його ж власною домовленістю з військовими союзниками – що Підкарпатська Русь повинна належати Радянському Союзові. Від радянських істориків та їх комуністично-орієнтованих чеських колег очікувалося винайдення пристойного історичного обґрунтування такої політичної несподіванки. І вони не розчарували Вождя!<sup>31</sup>

30 Павло Роберт Магочій та Іван Поп, «Возз'єднання», в: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів* (Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010), С. 95-97.

31 Серед найраніших праць, що демонстрували актуальність середньовічних подій для ХХ-ого століття була робота провідною комуністичної інтелектуала Чехословаччини Зденека Неєдли: З. Неєдли, «История Закарпатской Украины до XIV столетия», *Известия Академии наук СССР, Серия истории и философии*, Т. II (Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1945), С. 201-220, а також «Покровського» радянської історіографії Закарпаття Івана Коломійця: Іван Коломиєц, *Очерки истории Закарпаття*, Т. I, в: *Сборник работ по вопросам истории*, Т. СХХI, ч. 2: *Серия историческая* (Томск: Томский государственный университет, 1953). Перший значний історичний огляд здійсненим місцевими істориками радянського Закарпаття з'явився майже через три десятиліття після «возз'єднання» під прозаїчною назвою *Шляхом до щастя: нариси історії Закарпаття* (Ужгород: Вид-во «Карпати», 1973).

Відповідно до літописного запису, який став непорушним стандартом для істориків, “Закарпаття цілком було в складі Київської Русі”.<sup>32</sup> Навіть після утворення феодальної Угорщини, регіон потрапив під владу князів із сусідньої Галицької Русі, принаймні на півстоліття між 1280 і 1320 роками. Байдуже, що в даному записі, йшлося про пожертвування (у вигляді лену) одного з маєтків в одній із частин Підкарпатської Русі (Березький комітат), який угорський король подарував своєму зятеві, який виявився князем сусіднього Галицького князівства. Цей короткостроковий дар на невелику територію дав привід для тлумачення, що це були всі землі Березького комітату, або навіть ціла Підкарпатська Русь, а отже на цій на «історичній» підставі, в 1944-1945 роках, вона – вже як Закарпатська Україна – повинна була знову об’єднатися з державою, частиною країни-попередника якої вона нібито колись була. Міф возз’єднання є одним з багатьох спотворень історичних фактів, на яких історики, як радянські марксистські, так і антирадянські українські націоналістичні, знайшли точку дотику. Таким чином, в усьому іншому антирадянська, діаспорна *Encyclopedia of Ukraine* однозначно проголошує, що «Лев [король Галичини] продовжив свій домен в Закарпатті, і українська влада в регіоні Мукачєва тривала більше 50 років».<sup>33</sup>

Крім обґрунтування, на основі хоч і не надто надійних фактів історичного минулого, радянські марксистські ідеологи та їхні українські націоналістичні антагоністи зійшлися ще в одній точці – національності. Українські національні ідеологи ще з кінця XIX-ого століття стверджували, що східнослов’янські етнографічні групи, що мешкають в північній Карпатах – лемки, бойки та гуцули – були лінгвістично і культурно частиною української національності.<sup>34</sup> Комуністи виходили з того ж положення, в результаті обговорення на П’ятому конгресі Комінтерну, що відбувся в Москві в 1924 році. Таким чином,

32 Ця теза представлялась до другого тому наукового журналу щойно заснованим Ужгородським державним університетом: М. М. Лелекач, “Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в XI-XII ст.ст.”, *Наукові записки УжДУ*, II (Ужгород, 1946), С. 36.

33 Vasyl Markus, “Hungary,” in *Encyclopedia of Ukraine*, ed. Volodymyr Kubijovyč, Vol. II (Toronto: University of Toronto Press, 1988), p. 275.

34 Щодо тенденційного стереотипу про три етнографічні групи та їх гіпотетичну належність до української (або російської) національності, див. Paul Robert Magosci, “Mapping of Stateless Peoples: The East Slavs of the Carpathians,” in idem, *Of the Making of Nationalities There is No End*, Vol. I (New York: Columbia University Press/East European Monographs, 1999), esp. pp. 36-38.

в 1944-1945 роках, Радянський Союз нібито не ставив перед собою завдання анексувати Підкарпатську Русь (Закарпаття). Сталін просто відповідав на звернення місцевого українського населення, яке бажало «возз’єднання з матір’ю-Україною».

Конкретний механізм висловлення даного прохання прийняв форму «з’їзду народних комітетів», що відбувся в листопаді 1944 року, участь в якому взяли більше шестисот делегатів. У присутності генералів Червоної армії та офіцерів радянської контррозвідки було прийнято резолюцію, в якій стверджувалося: «закарпатоукраїнський народ ... вирішив, раз назавжди здійснити свою віковичну мрію. ... возз’єднати Закарпатську Україну зі своєю Великою матір’ю – Радянською Україною».<sup>35</sup> Делегати, що прийняли резолюцію, а також особи, що підписали петиції, які брали участь у з’їзді, діяли під погрозами і тиском, що відзначено кількома істориками цього періоду, в тому числі очевидцем, делегатом з’їзду Василем Маркусем, який згодом, в діаспорі написав поважну монографію присвячену питанню «возз’єднання».<sup>36</sup> Відзначаючи, що з’їзд 1944 року в Мукачєві був трохи більше, ніж політично натхненним спектаклем в радянському дусі (символічно, що подія відбувалася в кінотеатрі), влаштованим для виправдання територіального загарбання, В. Маркус і незліченні інші українські науковці, публіцисти, письменники, тим не менш, розглядають активно створений міф про акт «возз’єднання» 1944 року, як правове та історичне виправдання Радянського Союзу, а тепер – незалежної України – включити до своїх кордонів історичну Підкарпатську Русь, нинішню Закарпатську область.<sup>37</sup>

Існує, звичайно, багато інших міфів про Карпатську Русь вартих обговорення.<sup>38</sup> Деякі з них стверджують, що саме поняття Карпатсь-

35 Маніфест III-го з’їзду Народних комітетів Закарпатської України про “возз’єднання Закарпатської України з Радянською Україною”, в: *Шляхом Жовтня: збірник документів* (Ужгород, 1965), док. 41, С. 80.

36 Vasyl Markus, *L'incorporation de l'Ukraine subcarpathique à l'Ukraine soviétique 1944-1945* (Louvain: Centre ukrainien d'études en Belgique, 1965), p.275.

37 Публікації на цю тему, які продовжують генеруватися в Україні, включають в себе кілька збірників документів, матеріали конференцій, біографічний словник всіх делегатів Мукачівського з’їзду 1944 р. (*Навічно в пам’яті історії*, Ужгород, 2004), також і монографії науковців, як тих котрі переконані у відповідності даного міфу історичним реаліям (Михайло Троян, Микола Макара), і тих, хто виступає з позиції скептика (Іван Поп, Михайло Бодижар). Для довідки, див. *Бібліографію* в: Магочій і Поп, «Возз’єднання».

38 Приклади із середньовічних часів включають напівлегендарного князя Лаборця та міграцію 40 000 осіб під керівництвом князя Корятювича. Із новітніх

кої Русі є не більш, ніж інтелектуальним конструктом, створеним патріотичними інтелектуалами в останні десятиліття ХХ-ого століття. А для скептиків, які мають звичку критично ставитися до самої ідеї написання історії того, що вони розглядають як суто віртуальне місце (Карпатську Русь), я міг би на завершення сказати, що моя нова книга виконує вимогу, прописану у тлумачному словнику Вебстера як визначення для слова «історія»: «оповідь про події, пов'язані з реальним чи уявним об'єктом, людиною або кар'єрою».

Переклад з англійської  
Надії Кушко

**Prof. Dr. Paul Robert Magocsi**  
**Chair of Ukrainian Studies**  
**100 St. George Street**  
**Toronto, Ontario M5S 3G3**  
**Canada**

[ukr.chair@utoronto.ca](mailto:ukr.chair@utoronto.ca)

## ОСНОВНЫ ИНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧИХ

---

часів такими міфами є начебто активна підтримка карпаторусинами Російської царської армії під час її вторгнення до Угорщини у 1849 р., а також русинами-лемками—Української повстанської армії (УПА) наприкінці Другої світової війни. Недавно один автор склав список 40 міфів про одне-єдине місто на Підкарпатській Русі, котрі він взявся розвінчати: Олексій Філіппов, *40 міфів про Мукачево: невідповідності про історичні події у місті над Латорицею і на Закарпатті* (Ужгород: Ліра, 2011).

## Мгр. Івана Сливкова, ПгД.



Одборна асистентка, білорусістка, заміряна на славянську літературну компаратистику і умелецький переклад; судна перекладателька записана в списку Міністерства справедливости Словацькой републики.

### Датум і місце народжіння

10. децембра 1982 в Бардеєві.

### Штудії

Высокошкольскы штудії: славістика і спеціалізаціон на білоруський язык (2005); дізертачна робота з історичной і компаративной лінгвістики (словацько-білоруський аспект; обгаєна в році 2008).

### Професіонална кар'єра

По скінчіню магістерського штудія Івана Сливкова наступила на інтерны докторандьскы штудії на тогдышню Катедру славістики Інституту русістики, україністики і славістики. Од року 2008 є одборнов асистентков на тім працювіщу, котре міджітым перешло дакількыма змінами і в сучасности ся трансформовало на Катедру середньєвропских штудій Інституту україністики і середньєвропских штудій Філософичной факулты Пряшівской універзіты у Пряшові. Од року 2005 ту веде семінары і лекції із славянських і середньєвропских літератур, словенського і білоруського языка, історії славістики, перекладу, інтеркультурной комунікації і літературно-теоретичных дісціплін. Была школительков бакаларьских і діпломовых работ на катедрі славістики і на Інштуті русиньского языка і културы, в сучасности веде бакаларьскы работы на Катедрі середньєвропских штудій. Професіоналні ся венує ай умелецькому перекладу з білоруського і польского языка, а тыж одборному (судному) перекладу з/до білоруського языка. Интересує ся ай о сучасну русиньску літературу на Словакії.

Была председкынєв редакчной рады Славянскы літературы Едічной комісії ФФ ПУ, членков і председкынєв комісії Літературного фонду на уділёваня премії А. Павловича, є членков Міджінародной асоціації білорусістів.

### Публікації

Івана Сливкова є співавторков високошкольського учебника *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti* (2011), авторка монографії *Bieloruská poézia na prelome storočí. Interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia* 2012; співавторков *Транслатологічного словника* (2013); перекладу білоруського роману автора Ігара Бабкова *Минутка* (Artforum, 2014), авторков високошкольського учебника *Вступ до інтеркультурной комунікації (Úvod do interkultúrnej komunikácie, 2015)* і дакотрых далших, присвяченых літературній науці, як ай умелецькому перекладу. Окрім домашніх выступів публікувала ай в Білорусії, Польщі, Чеську, Росії і в Булгарії. Цінны суть публікації выданы Академіов наук СР, в Білорусії і в Росії, а тыж сполупраца з престижыма часописами *Revie svetovej literatúry* (СР), *Porównania* (Польша) і літературным тыждеником *Tvar* (Чеська република), а тыж Словенськым розгласом і выдательством Артфорум.

## Мгр. Міхал Павліч



Інтерный докторанд ІРЯК, штудійный одбор славістика – русиньскый язык і література, заміряный на русиньску літературу.

### Датум і місце народжіня

Міхал Павліч ся народив 27.7.1989 у Пряшові.

### Штудії

Высошкольскы штудії авсолвовав на Пряшівській універзіті (учітельство словеньского языка і літературы в комбинації із русиньскым языком і літературов) в році 2014.

### Професіонална карьера

По скінчіню магістерьского штудія в 2014 року Міхал Павліч наступив на интерны докторандьскы штудії на Інштітут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові, котрый є од року 2016 сучастёв Центра языків і култур народностных меншын. Там веде семінары із літературно-теоретічных дісціплін.

Занимає ай русиньскым літературным контекстом, передовшыткым творчостёв сучасных русиньских прозаіків, а таксамо творчостёв молодых, зачінаючіх авторів. Є співавтором проєкту Літературный конкурз Марії Мальцовской, в рамках котрого був членом пороты восьмого і девятого рочника. Од року 2016 є редактором часопису *Русин*, де веде самостатну рубріку *Поздравліня Русинів*, заміряну на русиньску літературу.

### Публікації

Міхал Павліч є автором бакаларьской работы Поетіка сміху в творчости Осифа Кудзея (2012), ёго магістерьска работа была заміряна на сучасну русиньску прозу на Словакії. (2014). В рамках докторандьского штудія приправлює дізертачну роботу, котра несе назву Русиньска ідентіта як літературный проблем (Погляды на русиньску літературу по році 1989). Надіеме ся, же Мгр. Міхал Павліч по скінчіню докторандьских штудій стане ся спеціалістом на русиньску літературу і як

здатный теоретік літературы і бадатель поступно выховать далшых наслідователів.

## Доц. ПгДр. Ігор Шніцер, к. н.



Історик, бадатель, високошкольський учитель.

### Датум і місце народження

2. октовбра 1979 в місті Ужгород, Закарпатська область, Україна.

### Штудії

Середню освіту здобув в общоосвітній школі в Ужгороді, наслідно в році 1996 поступив на штудії на Факульту історії Ужгородської народної універзیتی, котры скінчив в році 2001 з червеним діпломом. В тім істім році вступив на даній універзиті до ашпірантуры. В році 2005 обгаїв кандідатську дізератцію на тему *Словацький автономістичний рух в роках першої Чеськословенської републіки (1918 – 1938)*.

### Професіонална карьера

Од року 2003 робить Ігор Шніцер на катедрі нововікой історії і історіографії Ужгородської народної універзیتی. В році 2009 здобув научный титул доцента, в році 2010 титул доктора філософії. Од року 2015 є заступцём декана Факулты історії Ужгородської народної універзیتی за область науки. Чітать лекції нововікой історії країн Западной Европы і Америки, історію країн Централно-Выходной Европы, таксамо лекції з далшых двох дісціплін: Народностны проблемы і міджіетнічны конфлікты в Централній Европі ХХ. стороча, Войны нововіку.

### Публікації

Ігор Шніцер є автором понад 40 науковых работ. Найвызначнішыма з них суть слідуючі:

*Історія словацького автономістського руху 1918 – 1938 рр. Монографія.* Ужгород: Вид. «Говерла», 2008. – 168 с.

Неудавшаяся попытка поставитъ словацкий вопрос на Парижской мирной конференции 1919 года. Ін: *Славяноведение.* Москва: 2009, № 5, с. 96 – 103.

Доктрина «чехословакізму» та її вплив на чесько-словацькі відносини в 1918 – 1920 рр. Ін: *Віче. Збірник наукових праць / редкол.: В. І. Гусев та ін.* Київ: ВПК «Експресс-Поліграф», 2011, с. 90 – 97.

Масарик і словацьке питання. Ін: *Історичний часопис з богемістики і словакістики. Вып. 1. Матеріали наукових читань «Томаш Масарик – видатний учений, політик та державний діяч».* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011, с. 67 – 83.

Попытки Словацкой народной партии добитъся узаконивания автономии Словакии в составе домюнхенской республики и их последствия. Ін: *Ученые записки кафедры новой и новейшей истории Ставропольского государственного университета. Вып. 4.* Ставрополь: ИДНК, 2011, с. 305 – 320.

Ukrajinská historiografia o maďarskej okupácii Zakarpatskej Ukrajiny a štátoprávnom postavení podkarpatského územia v rokoch 1939 – 1944. Ін: *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945. Zborník z vedeckej konferencie Šurany 22 – 23 marca 2011.* Bratislava: 2011, s. 262 – 272.

Mesto Mukačevo a jeho obyvatelia v rokoch 1919 – 1929. Ін: *Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredoeuópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1928).* Prešov – Graz: Universum, 2012, s.165 – 178.

Словацьке питання у роки Першої світової війни. Ін: *Народи світу і велика війна 1914 – 1918 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*

*3 – 4 квітня 2015 р.* Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015, с. 108 – 115.

Підпільний людацький рух на словацьких землях в 1945 – 1948 рр. (на матеріалах Архіву Сил безпеки у Празі). Ін: *Nové historické rozhľady.* Trnava: 2015, roč. V, č. 1, s. 53 – 61.

Проблема Підкарпатської Русі (Закарпаття) у чехословацько-радянських відносинах в роки Другої світової війни. Ін: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни.* Ужгород: Вид. «Шарк», 2015, с. 214 – 228.

Malá ukrajinsko-maďarská vojna v marci roku 1939 (Maďarská okupácia Podkarpatskej Rusi 14. – 18. marca 1939). Ін: *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa.* Bratislava: 2015, s. 64 – 75.

## Проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД.



Русіста, бадатель – заміряня на область лінвокултурології, високошкольський учитель у функції професора, продекан про науку і докторандьскы штудії, директор лінвокултурологічного і перекладательско-тлумачницького центра ексцелентности на ФФ ПУ.

### Датум і місце народжіння

14. фебруар 1950, Камюнка, окрес Стара Любовня, Словачія.

### Штудії

Высколшкольскы штудії абсолвовав на ФФ – УПЙШ – шпеціалізацію учительство общоосвітніх предметів російський язык і література в комбінації з історію (1973). В році 1986 здобыв титул ПгДр. на ФФ – УПЙШ, научну годность ПгД. здобыв на Інштїтутї російского языка А. С. Пушкіна в Москві (1994). В році 2000 ся габілітовав на ФФ – ПУ в одборї російський язык і література, наслідно в році 2003 був інавгурований в одборї російський язык.

### Професіонална карьера

По скінчїню високошкольских штудій Осиф Сіпко зачав робити як середнєшкольський учитель на Гїмназїї П. Й. Шафарика в Рожняві (1973 – 1986). По здобытїю титулу доктор філософії (ПгДр) наступив на тогдышню Катедру російского языка ПдФ – УПЙШ. Пізніше, позад взникну Пряшівской універзїты перешов на Факулту гуманїтних і природных наук (1987 – 2000). Од року 2000, позад габілітації і наслідной інавгурації і далшых організачных змінах в рамках Пряшівской універзїты професор Сіпко робить на Катедрі русїстїкы і транслатології ФФ – ПУ, де гарантує штудійный одбор бакаларьского і магістерьского ступня: Чужї языки і культури – російський язык в економічній сферї і культурї Росїї, докторандьскы штудійный одбор – Обща лінгвістїка.

### Публікації

Професор Осиф Сіпко є автором пятєх монографій, понад стовкы научных работ з области соціолінгвістїкы і лінвокултурології. Най-

вызначнішыма з них суть слїдуючі:

Монографії

*Etnokulturnyj bazis russko-slovackich perevodov.* Prešov: NAUKA, 1999, 144 s.

*Teksty s povyšenoj etnokulturnoj konnotacijej.* Prešov: FF – PU, 2003, 259 s.

*Etnopsycholingvističeskije predposylki slovacko-russkich i russko-slovackich sopostavlenij.* Prešov: FF – PU, 2003, 169 s.

*V poiskach ekvivalentnosti.* Prešov: FF – PU, 2008, 444 s.

*Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokultúrológie.* Prešov: FF – PU, 2011, 320 s.

Научны работы (выбір)

*Sobstvennyje imena v perevodčeskom processe.* In: *Opera Slavica IX*, 1999, Filozofická fakulta MU Brno, č. 4, s. 25-39. Вышло в р. 2000.

*Leksemy s etnokulturnymi konnotacijami i ich perevod.* In.: *Opera Slavica XI. Slavistické rozhledy.* R 2001, č. 2, s. 24-34.

*Familiji personažej russkoj literatury v slovackich perevodach.* In: *Vesnik Belaruskaga dzjaržaunaga universiteta. Serija 4. Filalogija. Žurnalistyka. Pedagogika.* 3, 2000, s. 44-48. (redaktor : V.R. Rudž).

*Deformaciji imjon i familij.* In: *Russkij jazyk i literatura v učebnych zavedenijach.* Kyjev: 2000, č. 2, s. 42-44.

*Russkije lingvokulturemy v slovackom jazyke.* In: *Slovo i tekst v dialoge kul'tur. Jubilejnyj zbornik.* Moskva: Universitet russkogo jazyka im. A.S.Puškina, 2000, s. 230-239.

*My govorum "A", podrazumevajem "B".* In: *Systema i struktura schidnoslovjanskich mov.* Kyjiv: Znanňa Ukrainy, 2003, s. 216-221.

*Funkcionirovanije etnokulturnych sovietizmov v sovremennoj presse.* In: *Sprache und Sprachen im mitteleuropäischen Raum.* FF UCM Trnava: 2006, s. 513-528

*Precedentnyje fenomeny v prepodavaniji russkovo jazyka kak inostranovo.* In: *Jazyk, soznanije, ličnosť. Tom 4.* Sophia: MAPRIAL, 2007. MAPRIAL, str. 336 – 343 (Выступлїня на світовім конгресї).

*Asociácie, konotácie a preklad.* In: *Preklad a tlmočenie 10. Nové výzvy, postupy, priority a perspektívy.* (V. Biloveský, ed.). Banská Bystrica: FHV UMB 2012, ISBN 978-80-557-0444-9, s. 63-68.

*Fragmentsy jazykovoj kartiny prezidentskich vyborov v Čechiji.* In: *Politickéj liangvistika č. 1 (43).* Hlavný redaktor. A.P. Čudinov. Jekaterinburg: Ural'skij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet 2013, s. 33-38.

Fragmenty jazykovej kartiny Stalina v Slovákiji. In: *Političeskaja lingvistika* č. 3 (45). Hlavný redaktor: A. P. Čudinov. Jekaterinburg: UGPU 2013, s. 71-76.

Fragmenty jazykovej kartiny okkupaciji Čechoslovakiji v 1968 godu. In: *Političeskaja komunikacija. Materialy Meždunarodnoj naučnoj konferenciji 24-26 sent'abrja 2013 goda*. Jekaterinburg: UGPU 2013, s. 294-299.

Sud'ba J. Timošenko i nacional'nyje sterotipy v ocenočnych nominacijach. In: *Reflexia precedentnyh jednotiek v jazyku*. Tematický zborník z projektu VEGA 1 (Precedentné mená)/0610/11. Prešov: FF PU 2012, s. 18-48.

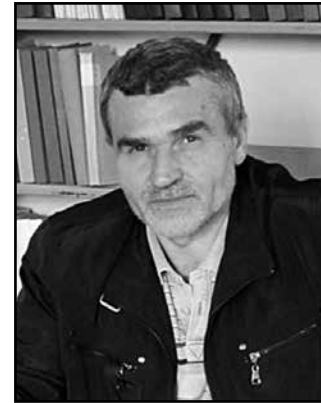
Hodnoty a antihodnoty v našich hľadaniach. In: *Idea tolerancie I. Jej multikultúrne východiská, dimenzie, limity a ich interdisciplinárne (Filozofické, teologické a politologické) reflexie*. Prešov: FF PU 2013, s. 40-56.

Antroponymické precedensy v pozícii hodnotenia. In: *Jazyk – Média – Text II*. Prešov PU FF 2013, s. 152-171.

### Оцініня

Професор Сіпко був оцінений передовшыткым за міморядно высокую продукцію науковых работ. В році 1999 дістав Ціну декана за монографію *Етнокультурный базис русско-словацких переводов*, котра вышла в тім самім році. Наслідно в році 2002 дістав далше оцініня – Ціну декана за монографію *Тексты с повышенной этнокультурной конотаціей*. Написав таксамо дакілько научных работ з области лінгвокультурології наміряных на культуру Русинів. Віримо, же буде в тім тренді продовжовати і своїма роботами збогатити карпаторусинітку як нову научну дісціпліну. Ёго русиньске походжіня му прямо нукать темы, заміряны на Русинів і їх культуру, шпеціалні по ревіталізації той міноріты в рамках Словакії, ай інших посткомуністичных держав.

## Доц. Д-р. Страшімір Мітков Цанов



Літературознаватель, високошкольський учитель

### Датум і місце народжіня

9. 4. 1961, Плевен, Булгарія.

### Штудії і професіонална кар'єра

Основну освіту здобув в общоосвітній школі в селі Гулянці Плевенькой области в році 1976. По матурі на гімназії Анастасії Дімітрововой в місті Плевен (в році 1979) наступив на штудії на Шуменську універсіту епіскопа Конштантіна Преславского до

Шумену, де в році 1985 здобув титул магістра (шпеціалізація: болгарська філологія і російська філологія). В році 1989 ся став асістентом в шпеціалізації теорії літературы на уведженій унівезіті, а од року 1990 ся зачав веновати новій болгарській літературі. Наслідно, в році 1999 обгаїв докторську дізертацію і здобув титул Д-р., в році 2004 ся на тій істій універсіті габілітовав на доцента. В роках 1998 – 2001 викладав болгарський язык і літературу на Одеській універсіті ім. Ушіньского (Україна). В роках 2005 – 2007 ся Страшімір Цанов стає ведучім Катедры історії і теорії літературы на Шуменській універсіті епіскопа Конштантіна Преславского і єдночасно одповідним редактором научного журналу *Любословие*, котрый видає Факулта гуманітних наук. В роках 2007 – 2012 викладав болгарський язык і літературу в „Бердянском государственном педагогическом университете“ на Україні. Од року 2013 є лектором болгарського языка, літературы і культуры на Пряшівській універсіті у Пряшові (Словакія).

### Професіонална орьєнтація

Научно-бадательська работа Страшіміра Цанова є напярмена на дакілько літературонаучных областей. В 90-тых роках ХХ. стороча ёго бадательскы активіты были концентрованы на одношіня літературы і набоженства, конкетно на темы історіко-філозофічных аспектів літературы, образ Булгарії в текстах російських писателів, ученых і філозофів. Контінуално мав в мерьку таксамо модерністичны тенденції в болгарській поезії кінця ХІХ. і початку ХХ. стороча, наратологію і жанрологію.



### Одборны гаранції

Страшімір Цанов є єдним з ініціаторів організації і реалізації Міджі-народного научно-методістичного семінара о булгарським языку, літературі, културі і історії, котрый проходить од року 2012 в Бердянську на Україні. Є членом редакчной колегії вшитых зборників і тез, котры ся друкують як выступы із уведженого семінара.

### Пубікації

Монографії і книги

Страшімір Цанов выдав 6 книжок, з котрых три были заряджены ід монографіям і понад 60 научных статей, котры были публікованы дома і за границями. Уводиме выбір з ёго публікачной работы.

ЦАНОВ, С.: *За религиозните кодове на българската литература*. Шумен: Антос, 1995, 79 с.

ЦАНОВ, С.: *Историософски аспекти на българската литература*. Велико Търново – Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, 2006, 184 с.

ЦАНОВ, С.: *Историята – събития и текстове*. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславский”, 2013, 189 с.

ЦАНОВ, С.: *Българската поезия от Освобождението до Първата световна война (модерни тенденции)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславский”, 2016. [http://litermedia.com/index.php?ind=downloads&op=entry\\_view&iden=224](http://litermedia.com/index.php?ind=downloads&op=entry_view&iden=224), 215 с.

ЦАНОВ, С.: *Смъртта на цар Самуил в текстовете на българската култура*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, 2016, 144 с.

ЦАНОВ, С.: *Българската литература от Освобождението до Първата световна война (тематизации на миналото в прозата)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, 2016, 216 с.

ЦАНОВ, С.: Хаджи Димитър – историческа личност и митологема. Ін: *Концепти на българската култура*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, 2010, с. 304 – 312.

ЦАНОВ, С.: „Цариградски сонети” на Константин Величков – между традиционното и новаторското. Ін: *Філологічні студії. Збірник наукових праць. Випуск 1*. Мелітополь: ТОВ „Видавничий будинок ММД”, 2010, 364 – 368.

ЦАНОВ, С.: Патриотизъм и религиозност в Лилиевата поезия. Ін: *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Міжвузівський збірник наукових статей. Випуск XXIII, Частина 2*. Бердянськ: БДПУ, 2010, 142 – 147.

ЦАНОВ, С.: Религиозните кодове на българската литература – интерпретативни подходи. Ін: *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Міжвузівський збірник наукових статей. Випуск XXIV. Частина 4*. Україна, Бердянськ: БДПУ, 2011, с.79 – 84.

ЦАНОВ, С.: Родина, патриотизъм и идеология в поезията на Вапцаров. Ін: *Одеска българистика, №7-8, 2009-2010*, Одеса: „Одеський національний університет”, 2012, с.54 – 61.

ЦАНОВ, С.: Лично и исторично в „Автобиография” на Григор Пърличев. Ін: *Любословие*, 2013, №13, с.89-109.

ЦАНОВ, С.: Факт и фикция в „Борба за самостоятелност” на Добри Ганчев. Ін: *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки [зб. наук. ст.], Вип. VIII*. Бердянськ : ФО–П Ткачук О. В., 2015, 242 – 250.

ЦАНОВ, С.: Смъртта на цар Самуил у Емануил Попдимитров – контексти на смисъла. Ін: *Любословие*, 2016, №16, 227 – 240.

ЦАНОВ, С.: Константин Леонтьев – поезика болгарофобии. Ін: *Toronto Slavic Quarterly. № 55 – Winter 2016. Academic Electronic journal in Slavic Studies. University of Toronto. Canada.* - <http://sites.utoronto.ca/tsq/55/index.shtml>, ISSN 1925-2978.

## ПгДр. Мірон Пукан, ПгД.



Театролог, бадатель, високошкольський учитель.

### Датум і місце народження

Мірон Пукан ся народив 11. 01. 1979 у Пряшові.

### Штудії

В році 2002 на Філософичній факулті Пряшівської університету у Пряшові скінчив апробацію словацький язык і література – естетика. За два роки обгаїв ригорозну роботу, а в році 2006 на ВШМУ у Братіславі дизертачну роботу на тему *Етнічний театр Українців і Русинів на переломі тисячоліття*. В році 2004 абсолвовав штудійне перебування на Ягелонській університеті в Кракові (Катедра науки о театрі, театрологія; Катедра літературной і умельської компаратістики), таксамо штудії на краківській Державній високій школі театралного уменя.

### Професіонална карьера

В роках 2002 – 2007 робив на Інштуті естетіки, наук о уменю і культурології ФФ – ПУ у Пряшові. Пізніше, в роках 2007 – 2012 ся став працівником Міністерства школства, науки і баданя СР. Сучасно був лектором Варшавской університету, де на Інштуті славістики западославянських і южнославянських штудій Факулты полоністики вів як лектор словацького языка і культуры дісціпліны з области лінгвістики, літературы, культуры і театру. В тых роках таксамо на Інштуті польской культуры Факулты полоністики Варшавской університету і на Високій школі музичных умень у Варшаві (Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna w Warszawie) читав лекції на тему сучасного словацького театру і драмы. Од року 2013 робить як одборный асістент на Інштуті естетіки і умельської культуры ФФ – ПУ, де читать театрологічны і літературонаучны дісціпліны. В умельській і одборній области кооперуе таксамо з медіями і інштитуціями, як напр.: САН у Братіславі, ФФ Університету Коменьского у Братіславі, Словацький розглас і телевизія, Польский інштут у Братіславі, Театер Йонаша Заборьского і ТАД у Пряшові, Штатным театром у Кошіцах... Є членом одборных порот

розлічных театралных конкурзів, фестівалів і конкурзів у декламації, драматургом театралного фестівалу Академічний Пряшів, котрый каждорічно проходить на сцені ТАД у Пряшові. Віримо, же Мірон Пукан ся буде у бівшій мірі як дотеперь концентровати на ТАД у Пряшові і напише далшу монографію, темов котрой буде нелем перегляд, але таксамо ай аналіза творчости єдиного професіонального театра на світї, котрый грає в русиньскім языку.

### Публікації

Мірон Пукан є автором монографії *Divadlo v premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove* (Bratislava – Prešov, 2007).

З далшых штудій (выбір):

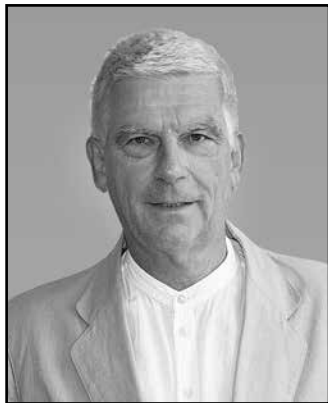
Pukan, M.: Teatr im. Aleksandra Duchnowicza w Preszowie jako forma manifestowania kultury mniejszości. In: *Teatr historii lokalnych w Europie Środkowej*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. s. 268 – 280. ISBN 978-83-8012-443-1.

Pukan, M.: Medzi historickým faktom a estetickou imagináciou. In: *Slovenské divadlo : revue dramatických umení. Roč. 64, č. 1 (2016)*, s. 19 – 35. ISSN 0037-699X

Пукан, М.: Русиньскый професіональный театр в центрі (а) ці на периферії? (З нагоды юбілейной 70-ой театралной сезоны ТАД 2015/2016. In: *Русин. Культурно-християньскый часопис* ч. 5 (2016), s. 3 – 10. ISSN 1339-5483.

Pukan, M.: Sloboda – empatia a jej paradoxy v umení (nielen divadelnom) po roku 1989. In: *Dialogi Hawlowskie. Paradoxs wolności = Havlovské dialógy. Paradox svobody. Cieszyn : Solidarność polsko-czesko-słowacka*. 2014. s. 25 – 28. ISBN 978-83-7956-048-2.

## Проф. Др. Павел Роберт Магочій



Павел Роберт Магочій є америцько-канадським істориком, бадателём історії України і Карпатської Русі, етнічних груп сучасної Канади і Русинів карпатського ареалу і їх потомків у Америці.

### Датум і місце народжіння

Народився в родині Американа мадярського походжіння і матери Русинки з Підкарпатської Русі, 26. януара 1945 в місті Енглвуд, в штаті Нью-Джерсі (США), де виріс і здобув освіту.

### Штудії

Штудовав модерну європску історію і історію уменя на Рутджерський (Бк. 1966, Мгр. 1967), Принстонський (ПгД., 1972) і Гарвардський університі (Society of Fellows, 1976). В році 1969 абсолвовав Школу славянських штудій на Карловій університі в Празі а в роках 1973 – 1974 Школу мадярського языка на Університі Лайоша Кошута в Дебрецені. Окрем англіцького языка активно знає французський, німецький, український, чеський і русинський, пасівно – російський, словенський, польський і мадярський язык.

### Професіонална карьера

Павел Р. Магочій є професором історії і політичних наук на Торонтський університі, ведучім катедры україністичних штудій на тій університі. Є узнаваным спеціалістом на історію выходной і центральной Европы, історію націоналізму, конкретно етнічних груп жыючих в пригранічах, історію України, історію славянської і выходоевропской іміграції в США і є автором многих бадань і публікацій з уведжених сфер науки. Є поважованым за єдного з найвызначніших спеціалістів на історію карпаторусинського народа і є єдным з найвызначніших репрезентантів єго культурного возроджіння по році 1989. Стоїть на челі Карпаторусинського научного центра в США, два волебны періоды був председом Світового конгресу Русинів, є членом Научной і одборной рады Словенського народного музея – Музея русинської культуры в Пряшові.

### Публікації

Научну карьеру проф. Магочія, яку репрезентує понад 700 публікацій зо сферы історії, політології, соціолінгвістики, картографії, бібліографії і штудій імігрантських груп, мож розділити до трьох етап.

Перша спадать згруба до 70-х років 20. ст., до часів штудій на престижных америцьких універсітах. В тых роках робив над своєв докторьсков дізертаціов на Принстонській універсіті (тема: Формованя народной ідентічности на Підкарпатській Русі, докторат здобув в р. 1972), пізніше перешов на Гарвардську універсіту, де був членом Ученой рады, стався самостатным научным робітником Українсько-го **дослідного** інштуту, главным едітором Гарвардської едіції українських штудій і членом едічної рады Гарвардської енциклопедії америцьких етнічних груп.

В тім періоді проф. Магочій робив на вшитких домінантных темах, якы пізніше характеризовали єго научну творчость.

Друга етапа єго научной карьеры ся зачатать в році 1980 у звязи з установлінєм за ведучого Катедры україністичних штудій на Торонтський універсіті. А події в Европі, окреме по ніжній революції 1989 року, ся стали основов про третю етапу, яка ся визначовала тыж роботом у функції директора Общества мултікультурной історії Онтарія (1990 – 1997). Кажда з тых етап была визначна наростом єго научной продукції, напр. в першій етапі приготовив мапы про Гарвардську енциклопедію америцьких етнічних груп, в другій выдав комплексный історічний атлас України, в третій історічний атлас цілої, несмірно комплікованой центральной і выходной Европы, був главным редактором Енциклопедії народів Канады (1999), написав капіталну 900-сторінкову Історію України (1996, 2010), Ілюстровану історію України (2007) і цінны публікації з карпаторусинської проблематікы: Енциклопедію русинської історії і культуры (яка вышла в сполуавторстві в двох едіціях, Торонто – Баффало – Лондон, 2002, 2005), Наш народ (Our People, в штирех едіціях, Торонто, 1984, 1985, 1994, 2004), Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). (Ужгород, 1994), Русины на Словенську (Пряшов, 1994), найбівший русинський меґапроект, книга Народ нивыдкы: ілюстрована історія карпаторусинів (Ужгород, 2007), яка затыль вышла в пятых языках (англіцькім, русиньскім, словацькім, румуньскім, україньскім, хорватьскім, войводиньскім русиньскім і ін.). В році 2016 преквапив професор Магочій своєв найновшов публікаціов о історії карпатських Русинів од найстаршых часів. Понад 600 сторінкова публікація має назву: Chrbtom

k horám (з підназвов: Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov). З англійського оригіналу была переложена до словацького языка і видана на Словакії.

Самособов, то є лем часть з богатой продукції зо сферы карпаторусинських штудій, вдяка якій проф. Маґочій ся поважує за основателя карпаторусиністики як научной дісціпліны. Своєв роботов у даній области науки одкрывать світу історію і сучасность едной з автохтонных народностей в середній і выходній Европі – карпатських Русинів. Тій проблематіці присвятив понад 30 років свого жывота, почас котрых на Торонтській універзіті в Канаді выбудовав унікатну бібліотеку карпаторусиністики, найбівшу у світі, в якій є понад 15 000 титулів книг і періодік. В ній можуть штудовати учены як з Америки, так з Европы, котры ся займають конкретныма аспектамы жывота Русинів. Доднесь стаж на Торонтській універзіті зо замірянём на карпаторусиністику абсолвовало дакілько ученых і докторандів з розлічных країн Европы, враховано Словенської републіки, і конкретно з Пряшівської універзіты. З цілём выкликати бівший інтерес о карпаторусиністику, в році 2001 проф. Маґочій ініціовав в Канаді зрод Фонду Штефана Чепы про карпаторусинські штудії при Торонтській універзіті, якый каждорічно выголошує конкурз і фінанчно дотує тримісячну стаж на тій універзіті заміряну на карпаторусиністику, де мож дану проблематіку штудовати на высокій професіоналній уровни. В році 1998, по взнику Інштїтуту народностных штудій і чужжих языків на Пряшівській універзіті, проф. Маґочій вирішив часть своєї цінной збірky – книги, періодікы, мікрофільмы з русинськыма періодікамы з років 1848 – 1939 – подаровати Пряшівській універзіті. Суть к діспозіції в бібліотеці Інштїтуту русинського языка і культуры і служать домашнім і загранічным штудентам і ученым, яких інтересує проблематіка карпатських Русинів.

### Оцініня

За свою научну роботу проф. П. Р. Маґочій дістав много научных оцінень і титулів од розлічных універзіт і научных обществ: спомянеме Цїну Америцькой асоціації мадярської історії за найліпшу статью опубліковану в роках 1971 – 1975 (1975); в роках 1973 – 1976 був оцінений титулом рядного молодшого члена Ученой рады Гарвардської універзіты;

Цїнов Єшівської універзіты в Нью Йорку (1982) за розвой неанглійських языків Америки; Цїнов Бернарда М. Фрея за найліпшу обявну

штудію в Government Publications Review (1988); титулом Гостюючого професора в рамках академічной выміны з Гебрейсков універзітов в Єрусалимі (1989); титулом рядного члена, академіка, Канадської кралевської академії наук; рядного члена, академіка, Міджінародной славянської академії наук в Києві (1998); гостюючого науковця Інштїтуту Макса Планка за соціалну антропологію в Галле (2001, 2002, 2003, 2006, 2010) і многыма іншыма оцінінямы.

Роботы проф. П. Р. Маґочія окрема англійського языка были выданы в многых інших языках: чеськім, словацькім, мадярськім, польськім, російськім, русинськім, українськім, сербськім, хорватськім, словінськім, румунськім, італіанськім, данськім, французькім, німецькім, чіньскім, турецькім.

## ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

# ODSTÚPENIE PODKARPATSKEJ RUSI SOVIETSKEMU ZVÄZU V ROKU 1945 AKO TRAGÉDIA NÁRODNOSTNEJ MENŠINY PODKARPATSKÝCH RUSÍNŮV, KTORÁ TRVÁ DODNES<sup>1</sup>

*Valerij PAĎAK*

## Абстракт

Стремясь ликвидировать русинскую национальность, подменив её украинской, Советский Союз преследовал цель геополитического доминирования в послевоенной Центральной Европе, в частности на русинских территориях, входивших до начала Второй мировой войны в состав Чехословакии. Следствием политики расширения границ СССР на запад стала аннексия «украинского» автономного края Подкарпатская Русь (1944). Это также стало причиной внедрения чехословацкими властями (после коммунистического переворота 1948 года) политики ассимиляции (украинизации) русин на сопредельных территориях т. н. Пряшевской Руси – в Восточной Словакии.

Автор озвучил статью на заседании парламентского семинара «Podkarpatská Rus – 70 let poté. Odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu v roce 1945. Příspěvek k dějinám českého parlamentarismu» («Подкарпатская Русь – 70 лет спустя. Передача Подкарпатской Руси Советскому Союзу в 1945 году. К истории чешского парламентаризма»). Данный семинар прошёл 5 ноября 2015 года в Палате депутатов Парламента Чешской республики под патронатом Министра культуры

1 5. novembra 2015 v Poslaneckej snemovni Parlamentu Českej republiky – Státní akta, Sněmovní 4, Praha – sa pod záštitou ministra kultúry ČR Daniela Hermána a podpredsedu Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky Jana Bartoška konal seminár „Podkarpatská Rus – 70 let poté. Odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu v roce 1945. Příspěvek k dějinám českého parlamentarismu“, usporiadaný poslancom Jiřím Junekom. Tejtó dôležitej akcie sa zúčastnil Mgr. Valerij Paďak, CSc. z Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove s príspevkom „Odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu Zväzu v roku 1945 ako tragédia národnostnej menšiny podkarpatských Rusínov, ktorá trvá dodnes“.

Чешской республики Даниэла Германа, вице-спикера Палаты депутатов Чешской республики Яна Бартошка и под руководством депутата парламента Иржи Юнка.

**Ключевые слова:** Валерий Падык, Подкарпатская Русь, Пряшевская Русь, подкарпатские русины, аннексия, Советский Союз, Чехословакия, временный Чешский парламент.

V roku 1944 Sovietsky Zväz anektoval územie Podkarpatskej Rusi – autonómnej časti Československa. Po páde totalitarizmu vo východnej a centrálnej Európe (1989) sa táto problematika stala dôležitou pre pochopenie imperátorských ambícií Sovietskeho Zväzu po druhej svetovej vojne – kontrolovať politický a ekonomický život čo najväčšej časti Európy<sup>2</sup>. Podľa najnovších definícií, akýkoľvek model „bezkrvavej“ anexie môžeme označiť hybridnou vojnou. V nie tak dávnej minulosti sa hybridná vojna zopakovala: Ruská Federácia ako nástupca Sovietskeho Zväzu ukázala imperátorské snahy zaviesť v XXI. storočí nové politické usporiadanie v Európe – anektovala Krym (20.02.2014) a východné územia Ukrajiny (12.04.2014), a tým potvrdila, že bez Ukrajiny, jej hraníc, geostrategického, ekonomického, hospodárskeho a intelektuálneho potenciálu jej územia, nie je možné udržať ruskú impériu. To znamená, že **hybridná vojna** sa zajtra neskončí.

## Historická podkarpatská Rus

Pre mnohých je otázkou, čo znamená „Podkarpatská Rus“, kde je táto zem, aké územia zahŕňa? Podkarpatská Rus dostala svoj názov od názvu dominujúceho etnika na južných svahoch Východných Karpát – podkarpatských Rusínov, hoci s nimi v susedstve žili tiež iné národy – Maďari, Rumuni, Slováci, Rómovia, Židia, Nemci a i. Je dôležité vedieť, že toponymum „podkarpatská Rus“ (fakticky, s malým písmenom: **podkarpatská Rus**) bolo v Uhorsku neoficiálnym samooznačením, ktoré používala rusínska

2 Vid': П. Р. МАГОЧІЙ. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994, 296 с.; І. ПОП. Режисери і статисти. «Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною» в дзеркалі московських документів 1944–1945 рр. // Карпатський край, Ужгород, 1995, № 1–4; Закарпаття в складі Чехословаччини: Проблеми відродження і національного розвитку: Доповіді наукового семінару... / під ред. І. Гранчака.– Ужгород, 1999, 252 с.; І. І. ВОВКАНИЧ. Чехословаччина в 1945–1948 роках: Нарис історії перехідного періоду.– Ужгород, 2000, 352 с.; В. В. МАРЬИНА. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. 1939–1945 гг.: Документальный очерк.– Москва, 2003, 304 с.; А. ПУШКАШ. Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945.– Москва, 2006, 564 с.; І. ПОП. Malé dejiny Rusínov.– Bratislava, [2010], 140 с.

inteligencia od polovice XIX. storočia na označenie svojich etnických území. Pod týmto toponymom sa chápalo územie od rusínskych obcí Osturňa (pod Tatrami) a Kamienska na západe po najvyššiu horu Karpát v súčasnej Zakarpatskej oblasti na Ukrajine – Hoverlu a prameňa prítoku Tisy – rieky Rusko-va na východe (dnes v Rumunsku). Podľa sčítania obyvateľstva v roku 1869 v Uhorsku bolo 448 040 podkarpatských Rusínov.

V rokoch 1919 – 1939 sa toponymom „Podkarpatská Rus“ (s veľkým písmenom: **Podkarpatská Rus**) označovala len východná časť historickej podkarpatskej Rusi, to znamená len ten región (štyri župy: Marmarošská, Ugočská, Berežská a východná časť Užskej župy), ktorý podľa Saint-Germainskej mierovej zmluvy dostal právo na sebaurčenie a vytvorenie svojho samostatného štátu, ale ktorý rozhodnutím Centrálnej ruskej národnej rady v Užhorode súhlasil s pripojením ku štátu Čechov a Slovákov. V roku 1919 autonómny kraj Podkarpatská Rus bol začlenený do novovzniknutého Československa. (Dnes je územím Zakarpatskej oblasti Ukrajiny).

Až od tohto času (od roku 1919) má západná časť historickej podkarpatskej Rusi neoficiálny názov „Prešovská Rus“ a bez akéhokoľvek statusu sa stala súčasťou slovenských území, začlenených do Československa. (V súčasnosti je územím Slovenskej republiky).

Podľa oficiálneho sčítania ľudu v roku 1921 bolo 372 500 osôb rusínskej národnosti na území Podkarpatskej Rusi a 85 628 osôb na slovenskom území Československa (hlavne v Prešovskej Rusi). V roku 1930 podľa sčítania obyvateľstva to už bolo 446 916 a 91 079 Rusínov<sup>3</sup>.

Hoci od roku 1944 dodnes na Podkarpatskej Rusi/v Zakarpatskej oblasti vláda ignoruje oficiálne sčítanie Rusínov, odhaduje sa, že dnes na tomto území žije viac ako 850 tisíc obyvateľov rusínskej národnosti. Taktiež na Slovensku (hlavne na území bývalej Prešovskej Rusi) podľa oficiálnych sčítaní (2001; 2011) k rusínskemu (či ako variant – ukrajinskému jazyku) ako svojmu materinskému jazyku sa hlási spolu viac ako 60 tisíc obyvateľov.

Ešte jedna poznámka: v historickom kontexte všetci Rusíni na južných svahoch Východných Karpát (severovýchodná časť bývalého Uhorského kráľovstva) sú nositeľmi subetnonyma „podkarpatskí Rusíni“. Život všetkých podkarpatských Rusínov je determinovaný tak všeobecnou históriou, kultúrou, vierou, mentalitou, ako aj všeobecným historickým údelom.

Pre impérium, akým bol Sovietsky Zväz, bolo strategickým cieľom v druhej svetovej vojne ovládnuť centrálnu Európu. Aby sa to splnilo, napríklad v regióne Horného Potisia, Sovietsky Zväz v prvej etape v roku 1944

3 МАГОЧІЙ П. Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – С. 205.

okupoval východnú časť historickej podkarpatskej Rusi. Medzitým, západná časť ostávala súčasťou Československa. Až po komunistickom prevrate, inšpirovanom Sovietskym Zväzom v roku 1948, sa Československo stalo politicky i ekonomicky závislé od Moskvy. V Československu (ako predtým na Podkarpatskej Rusi) rukami vládnucej komunistickej vlády sa začala likvidácia „rusínskej“ národnosti.

Pre podkarpatských Rusínov to znamenalo, že v totalitnom štáte, akým Sovietsky Zväz vždy bol, ale taktiež v podtotalitnom Československu, ich nútli vzdať sa všetkých svojich etnických a mentálnych znakov, akými sú:

- národnosť (Rusín, podkarpatský Rusín),
- jazyk (rusínsky),
- cirkev (likvidácia gréckokatolíckej cirkvi, jej Mukačevského a Prešovského biskupstva, namiesto ktorej zaviedli cudziu ruskú pravoslávnu cirkev; gréckokatolíckeho biskupa Teodora Romžu na Podkarpatskej Rusi nemilosrdne zlikvidovalo NKVD-KGB; a taktiež v Prešovskej Rusi prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča vláda dala do väzenia, z ktorého sa už živý nevrátil),
- mentalita a viera (zákaz vykonávať cirkevné obrady a dodržiavať sviatky (Vianoce, Veľká noc, krstiny a i.), zákaz katechizovať mládež. K tomu navyiac na území Zakarpatskej oblasti – totálne zavádzanie sovietskej „komunistickej“ bezbožnosti, ateizmu, internacionalizmu, kolektivismu, a ďalších „-izmov“, v protiklade tradičným európskym hodnotám.

### Spôsob anexie Podkarpatskej Rusi v roku 1944

Historici na základe nových dôkazov odкрývajú mechanizmy anexie Podkarpatskej Rusi, t. j. akým spôsobom prebiehala hybridná vojna:

- cez Moskvou kontrolované komunistické štruktúry;
- cez Moskvou naverbované kádre (Ivan Turianica, krycie meno Turef);
- v podmienkach vojnových udalostí;
- v podmienkach izolácie straníckej elity Podkarpatskej Rusi a jej fyzického zničenia;
- v tom istom čase, keď orgány NKVD vykonali totálnu deportáciu mužov, obyvateľov Podkarpatskej Rusi, vo veku od osemnásť do päťdesiat rokov maďarskej a nemeckej národnosti do lágrov GULAGu (deportácia bola nazývaná „Malý robot“, začala sa 18. novembra 1944);
- v podmienkach, kedy vedúce orgány Československa (minister F. Nemeč) boli izolované sovietskym okupačným režimom od procesov obnovenia povojnovej Československej civilnej administrácie;
- vykonaním politickej frašky, ktorá mala ospravedlniť sovietsku anexiu –

tzv. akt „opätovného zjednotenia“ „ukrajinských“ zemí, t. j. územia Podkarpatskej Rusi s „ukrajinskými“ územiami Sovietskeho Zväzu, čiže s územím sovietskej Ukrajiny. Ideu „opätovného zjednotenia“ mal zadeklarovať „Prvý zjazd národných komitétov Zakarpatskej Ukrajiny“. Tento zjazd 26. novembra 1944 vydal „manifest“ za „opätovné zjednotenie“ subjektov, ktoré nikdy vo svojej histórii neboli súčasťou jedného štátu;

– ale medzi týmito všetkými krivdami sa považuje za najväčšie, že **to prebehlo bez akéhokoľvek plebiscitu autochtónneho obyvateľstva Podkarpatskej Rusi!**

### Motivácie Beneša a riešenie dočasnej vlády

Vláda Československa nijak neprotivila anexii Sovietskeho Zväzu. Prezident Eduard Beneš sa už koncom roka 1944 pridržiaval myšlienky, že Podkarpatská Rus je pre Československo strateným územím. Takže už 21. - 24. marca 1945 Beneš v Moskve písomne potvrdil svoju ochotu odovzdať Podkarpatskú Rus Sovietskemu Zväzu.

Vychádzal pritom z niekoľkých motivácií:

- Sovietsky Zväz už anektoval územie Podkarpatskej Rusi;
- verejné protesty československej vlády proti anexii Podkarpatskej Rusi by mohli uškodiť budúcemu statusu povojnového Československa a vyvolať konflikty so strategickým spojencom antihitlerovskej koalície;
- Sovietsky Zväz prezentoval anexiu Podkarpatskej Rusi ako fakt politickej vôle miestneho obyvateľstva, ktorú Moskva nemôže ignorovať; J. Stalin poslal E. Benešovi list (21. januára 1945), v ktorom vyjadril záujem Sovietskeho Zväzu podporiť „národnú vôľu“ „Zakarpatskej Ukrajiny“;
- Moskva mala v zálohe komunistu K. Gottwalda, ktorého mohla (pri neobjavení E. Beneša) ponúknuť ako československého lídra;
- nejasnou bola situácia s medzištátnymi hranicami povojnového Československa (Problém Tešínskej oblasti bol len jedným z mnohých. Závažným bol tiež problém vyhnaní nemeckého obyvateľstva. Beneš sa v tejto otázke spoliehal na podporu Stalina);
- samotná idea obnovenia povojnového Československa sa zdala byť ilúziou kvôli očakávaniu možnosti obnovenia „slovenského separatizmu“, spojeného s postavením Demokratickej strany na Slovensku (mierni demokrati nekomunistickej orientácie), podporenej katolíckou cirkvou. Ako sa dalo čakať, Demokratická strana vyhrala voľby do Národných zborov ČSR 26. mája 1946 a mala formovať slovenskú vládu. (Aj v tejto otázke sa Beneš spoliehal na Stalina, lebo Sovietsky Zväz podľa Dohody z 12. decembra 1943 uznával obnovenie Československa v rámci predmníchovských dohôd).

Prezident E. Beneš svojimi vyhláseniami a činnosťami, namierenými na to, aby Československo odstúpilo územie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu Zväzu, prevýšil konštitučné právomoci. Riešenie tejto otázky bolo v prerogative výlučne parlamentu ČSR. Ale parlament nevyužil ani jednu možnosť zabrániť sovietskej anexii Podkarpatskej Rusi – na Podkarpatskej Rusi by sa po vojne musel konať plebiscit. Naopak, bol zrealizovaný Stalinov model a môžeme ho označiť ako „o nás bez nás“.

29. júna 1945 v Moskve bola podpísaná dohoda medzi Československom a Sovietskym Zväzom o odstúpení Podkarpatskej Rusi – Zakarpatskej Ukrajiny. Zmluvu podpísal zo strany ZSSR ľudový komisár zahraničných vecí V. Molotov, zo strany Československa predseda vlády Z. Fierlinger a štátny tajomník ministerstva zahraničia V. Klementis. Územie odstúpeného kraja predstavovalo 12,8 tisíc kilometrov štvorcových.

Dňa 22. novembra 1945 dočasné Národné zhromaždenie Československa ratifikovalo zmluvu o odovzdaní Podkarpatskej Rusi Sovietskemu Zväzu. Dňa 27. novembra 1945 zmluvu ratifikovalo Prezídium Najvyššieho sovietu ZSSR.

Naviac, v auguste 1945 prezident Beneš podpísal dekrét č. 60/1945, ktorý zbavil obyvateľov Podkarpatskej Rusi (t. j. obyvateľov východnej časti historickej podkarpatskej Rusi) československého štátneho občianstva. Išlo o viac ako 700 tisíc osôb rusínskej, maďarskej, slovenskej, rumunskej, židovskej a iných národností!<sup>4</sup>

Podkarpatská Rus prestala byť subjektom československej federácie vďaka princípu „o nás bez nás“! Fakticky, zrod Československa sa uskutočnil v podmienkach likvidácie práv jeho národnostných menšín, čo bolo dôsledkom antidemokratických spoločenských procesov v štáte, ktorý sa pretransformoval z mnohonárodnostného (20-30 roky XX. storočia) na štát dvoch štátotvorných národov – Čechov a Slovákov.

K deportácii nemeckého a maďarského obyvateľstva sa tiež pridala nedomokratická politika týkajúca sa podkarpatských Rusínov, ktorých s mlčanlivým súhlasom československej vlády dal Stalin zapísať ako „Ukrajincov“. Fakticky, Národné zhromaždenie Československa, ratifikujúc zmluvu o odovzdaní Podkarpatskej Rusi Sovietskemu Zväzu, taktiež sa de-jure priznalo, že v Československu existuje/existovala viac ako polmilionová menšina Ukrajincov, ale nie Rusínov – osobitného slovanského etnika.

Spomeňme si: Rusíni v II. svetovej vojne vytvorili jadro Československého korpusu generála L. Svobodu a za cenu svojich životov dopomohli

<sup>4</sup> Podľa sčítania obyvateľstva v administratívnej Podkarpatskej Rusi v roku 1930 bolo 725 357 osôb. Po vojne v roku 1946 tu žilo 775 916 osôb.



oslobodeniu svojej domoviny – Československa od hitlerovských vojsk. V československých armádach v Sovietskom Zväze, Anglicku, Francúzsku a na Blízkom Východe bojovalo 333 československých dôstojníkov rusínskeho pôvodu, medzi nimi osem generálov. V tejto vojne podkarpatskí Rusíni potvrdili svoje historické označenie „gens fidelissima“, čo znamená najoddanejší vojaci<sup>5</sup>.

### Odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu Zväzu

Ratifikácia Zmluvy o odovzdaní Podkarpatskej Rusi – Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu Zväzu prakticky znamenala, že Podkarpatská Rus (ktorej status bol od januára 1946 znížený na administratívnu jednotku - Zakarpatskú oblasť Ukrajiny) si má osvojiť: sovietsky politický model, systém jednej politickej strany, neefektívny systém hospodárenia (kolektivizáciu) atď.

Začala sa asimilácia pôvodného (autochtónneho) rusínskeho obyvateľstva. Ideologická mašinéria neprestávala tvrdiť, že etnonym „Rusín“ je zastaranou formou etnonymu „Ukrajinec“. V osobných dokladoch bola Rusínom – obyvateľom bývalej Podkarpatskej Rusi v kolónke „národnosť“ automaticky zapísaná národnosť „Ukrajinec“.

Zákaz rusínskej národnosti sprevádzal zákaz rusínskeho jazyka, problémy vyplývajúce zo šírenia nepravdivých informácií o histórii, kultúre a literatúre regiónu cez vzdelávacie štruktúry, a hlavne – zatvorenie rusínskych škôl.

V jeseni 1945 Ukrajinský štát likvidoval všetky rusínske školy a namiesto nich otvoril 636 škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom pre takmer 100 tisíc žiakov rusínskej národnosti bez práva (hoci len fakultatívne!) učiť sa materinský jazyk. Zároveň v rokoch 1946 - 1947 z východných oblastí Ukrajiny a Ruska do škôl Zakarpatskej oblasti poslala sovietska vláda 1200 učiteľov, ktorí mali vymeniť ideologicky „slabých“ miestnych učiteľov<sup>6</sup>.

Počas oficiálneho sčítania obyvateľstva v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny pôvodných obyvateľov kraja – podkarpatských Rusínov – nesčítali osobitne (hoci len ako subetnos!), ale vždy len spolu s ukrajinským obyvateľstvom, ktorého v kraji neustále pribúdalo (viac ako 150 tisíc vnútorných emigrantov – presťahovalcov). Na jednej strane sa tak maskovala sovietska politika

5 Vid': У вирі кривавої війни... Уродженці Закарпаття – генерали і офіцери чехословацької армії – у боротьбі з фашизмом / Упорядник В. М. Керечанин. – Ужгород, 2000. – с. 8.

6 ГОМОННАЙ В. Народна освіта Радянського Закарпаття. – Київ–Ужгород, 1988. – С. 37, 41.

povychodoslovanštenia polyetnickej Podkarpatskej Rusi emigrantmi z východu Ukrajiny a Ruska. Na druhej strane, ignorovanie štatistík Rusínov skrývalo demografické procesy vnútri rusínskeho etnika a malo symbolizovať triumf sovietskej politiky - ukrajinizáciu podkarpatských Rusínov.

Zakázanie v Sovietskom Zväze národnosti „Rusín“ je zločinom proti celému národu; v jurisdikcii tento zločin môžeme označiť ako „etnocídu“ a „lingvocídu“. Tu vychádzame z jurisdikčného označenia:

**Etnocída** – druh etnickej politiky (politické správanie), ktorého cieľom je zničenie identity a kultúry určitého národa (etnickej skupiny). Na rozdiel od genocídy, ktorá dosahuje rovnaký účel fyzickým vyhladením ľudí, patriacich k etnickej skupine, etnocída sa môže vykonávať súborom opatrení, ktoré ničia systémové vzťahy vo vnútri národa, nútiac jeho zástupcov k prechodu na inú etnickú úroveň. Hlavnou líniou v politike etnocídy je zničenie základných charakteristík etnika (etnického územia, jazyka, kultúry, historickej pamäti a sebaurčenia). Najväčšie úsilie pri vykonávaní politiky etnocídy sa vynakladá na deštrukciu národných jazykov (lingvocída).

### Tragédia, ktorá v Ukrajine trvá dodnes

Po krachu totalitného systému v roku 1989 sa podkarpatskí Rusíni domáhali svojich etnických práv. V roku 1991 vznikol nový Ukrajinský štát. Hoci štát v rámci procesov demokratizácie odsúdil stalinizmus a sovietsku ideológiu, legalizoval gréckokatolícku cirkev, povolil registráciu spoločenských a kultúrnych organizácií, medzi nimi i rusínskych spolkov, Ukrajina pokračovala (i dnes pokračuje) v stalinskej národnej politike. Na Ukrajine sa Rusíni uznávajú ako zastaraná forma ukrajinskej etnickej príslušnosti.

Po roku 1989 sa v Zakarpatskej oblasti vytvorilo hnutie za navrátenie oblasti autonómneho statusu, ktorý mal kraj do roku 1919. V roku 1991 na Ukrajine prebiehalo celoštátne i celozakarpatské referendum. Obyvateľstvo Zakarpatskej oblasti hlasovalo za autonómny status svojho regiónu – Podkarpatskej Rusi – v rámci nezávislej Ukrajiny („za“ - 78 %). Najvyššia rada Ukrajiny odignorovala výsledky referenda, a ďalej tieto autonomistické procesy zastavila nová Konštitúcia/Ústava Ukrajiny (28. 06. 1996), ktorá určuje, že „Ukrajina je unitárnym štátom“. Že je tomu tak aj dnes – nie tak dávno potvrdil prezident P. Porošenko.

Ukrajinská národná politika je tiež namierená na úplnú asimiláciu rusínskeho národa na Ukrajine. V roku 1996 (hned' po novej Konštitúcii Ukrajiny – 07. 10. 1996) to zadeklaroval tajný dokument, v ktorom takmer dve desiatky ministerstiev, rezortov, oblastná štátna administrácia, tlač, televízia, Užhorodská univerzita a Služby štátnej bezpečnosti dostali inštrukcie,

ako bojovať s rusíntvom a ako čím skôr asimilovať celý národ, a to podľa stalinskej totalitnej metódy, kedy „nie je národ – nie je problém!“. Ide o štátny dokument – tzv. „План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів“ („Plán na riešenie problémov Ukrajincov-Rusínov“), ktorý nikto v Ukrajine dodnes nezrušil<sup>7</sup>.

Čo sa týka uznania národnosti „Rusín“ Zakarpatská oblastná rada v Užhorode začala rokovať s Najvyššou radou v Kyjeve. V roku 2006 sa obrátila na prezidenta V. Juščenka, Najvyššiu radu i Kabinet ministrov Ukrajiny, aby sa riešil problém uznania rusínskej národnosti. Štátne inštitúcie tento list odignorovali. Napriek tomu Zakarpatská oblastná rada 7. marca 2007 svojím rozhodnutím (№ 241) uznala „na území Zakarpatskej oblasti národnosť – Rusín“. Kyjev dodnes takmer vôbec nereagoval na toto rozhodnutie oblastnej rady. Demarš Užhorodu nedal Rusínom žiadnu jurisdikčnú, či ekonomickú ochranu.

Apogeom právnej neschopnosti ukrajinskej vlády – teraz už za prezidenta V. Janukovyča – sa stal, dá sa povedať, špekulatívny návrh zákona Najvyššej rady „O zásadách štátnej jazykovej politiky“ (№ 9073 z 26. 08. 2011, „Про засади державної мовної політики“). Najvyššia rada 02. 07. 2012 prijala tento zákon s mnohými porušeniami, ale prezident V. Janukovyč ho 08. 08. 2012 potvrdil. Zákon určuje status ruského jazyka a ďalších 17-tich „regionálnych“ jazykov, medzi ktorými je aj rusínsky jazyk. To znamená, že prvýkrát v novej histórii vláda priznala status rusínskeho jazyka ako regionálneho jazyka na Ukrajine.

Fakticky, tento zákon a jeho parlamentné prietahy, sú dôkazom boja na Ukrajine medzi politickými stranami ukrajinskej národno-patriotickej orientácie a proruských strán východných regiónov štátu. Vážnosť tejto otázky: bude ruský jazyk druhým štátnym jazykom?! V tomto konflikte rusínsky a ostatné malé „regionálne“ jazyky, ktoré v tomto zákone pripojili k ruskému, boli len rukojemníkmi tejto vojny.

Keď sa ešte raz vrátíme k tomuto problému, musíme konštatovať, že všetci iniciátori tohto zákona (S. Kivalov, V. Kolesničenko, V. Janukovyč) sú dnes ukrajinskou prokuratúrou postavení mimo zákon a pred súdom si našli skrýšu v Rusku.

Samotný zákon „O zásadách štátnej jazykovej politiky“ priviedol k jurisdikčnému kolapsu: na Ukrajine sa uznáva existencia rusínskeho jazyka, ale neuznáva sa rusínska národnosť!

7 Text tohto dokumentu vid': План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів // Руснацький світ: Науково-популярний збірник. Т. 1 (у 2-х частинах). Ч. 1/ Русинське науково-освітнє товариство.- Ужгород, 1999.- С. 168-171.

Jazykový zákon, ako to bolo možné predpovedať, sa stal objektom ostrej kritiky ukrajinskej národno-patriotickej strany a vyvolal široký spoločenský ohlas. Už v novej epoche, po tom čo zvíťazila Revolúcia dôstojnosti (2014), ukrajinskí národní radikáli v parlamente začali reformy z chybného kroku, zo snáh ponížiť status ruského jazyka, akoby nebolo vážnejších problémov! A tak 23. februára 2014 Najvyššia rada zrušila jazykový zákon („O uznaní Zákona Ukrajiny „O zásadách štátnej jazykovej politiky“ takým, ktorý stratil moc“). To zaostrilo politickú situáciu v štáte, pobúrilo ruskojazyčné regióny východnej Ukrajiny, a ďalej vyprovokovalo separatistický konflikt na Donbase! A túto situáciu hneď využilo Rusko!

Aby sa nejako upokojila politická situácia, poverený dočasný prezident Ukrajiny (namiesto V. Janukovyča) Oleksandr Turčynov už 3. marca odmietol podpísať zákon „O uznaní Zákona Ukrajiny „O zásadách štátnej jazykovej politiky“, takým, ktorý stratil moc“. Tak to je aj dnes.

To znamená, že v dnešnej Ukrajine i naďalej platí jazykový zákon z roku 2012, podľa ktorého Ukrajina uznáva rusínsky jazyk ako regionálny v Zakarpatskej oblasti. Ale doteraz sa neuznáva národnosť „Rusín“.

Hoci Ukrajina uznáva rusínsky jazyk, treba chápať, že táto situácia je dočasnou – už zajtra sa všetko môže zmeniť. K tomu, v jazykovom zákone nie je konkretizovaný (objasnený, vysvetlený, popísaný) mechanizmus jeho realizácie. Štát sa nestará o rozvoj jazyka podkarpatských Rusínov, o univerzity a pedagogické inštitúcie (hoci len v Užhorode!) neotvorili ani len zodpovedajúce katedry. Na základných a stredných školách sa nevyučuje rusínsky jazyk, hoci v oblasti je viac ako 115 tisíc školopovinných detí – etnických Rusínov.

Ukrajina po Revolúcii dôstojnosti zadeklarovala snahy stať sa súčasťou Európskej únie. V štáte je zakázaná komunistická ideológia, zakázaná komunistická strana Ukrajiny, ostro sa odsudzuje sovietsky totalitarizmus a ruský expanzionizmus – všetko to, čo v časoch druhej svetovej vojny bolo príčinou anexie územia Podkarpatskej Rusi. Ale neodsudzuje sa stalinská národná politika týkajúca sa podkarpatských Rusínov. Naopak, oficiálna kyjevská vláda vníma Zakarpatsko ako separatistický región. Etnonym „Rusín“ v očiach ukrajinskej vlády, v názoroch ukrajinských politikov, novinárov či historikov sa stal synonymom slova „separatista“. Aká budúcnosť čaká 850 tisíc podkarpatských Rusínov?

### Ukrajinizácia Prešovskej Rusi

Politická fraška „opätovného zjednotenia“ „Zakarpatskej Ukrajiny so Sovietskou Ukrajinou“ sa stala príčinou zakázania rusínskej národnosti, a to

nielen na Ukrajinu, ale tiež v ČSSR. V Prešovskej Rusi politika ukrajinizácie viedla ku katastrofálnym dôsledkom asimilácie miestneho rusínskeho obyvateľstva. Môžeme porovnať štatistické údaje z rokov 1930 a 1991 z oficiálnych sčítaní obyvateľstva. Kým v roku 1930 sa ku Rusínom prihlásilo viac ako 91 tisíc obyvateľov Slovenska, v roku 1991 to bolo len 17 197 osôb. K tomu 13 281 osôb sa prihlásilo k Ukrajincom (spolu Rusínov a Ukrajincov bolo 30 478 osôb).

Od čias, keď sa Československo stalo komunistickým štátom (1948), štandardom pre neho bolo vo všetkom nasledovať sovietsky model. V rusínskej národnostnej otázke Československo na začiatku 1950-tych rokov vyhlásilo Rusínov za Ukrajincov. Bolo likvidované Prešovské gréckokatolícke biskupstvo (1950) – ohnisko rusínskej kultúry a verný zástupca národných záujmov Rusínov. Boli zatvorené rusínske školy, rusínske kultúrne a spoločenské inštitúcie, zakázaná rusínskojazyčná tlač, umelecká literatúra, divadlo. Bol začatý proces ukrajinizácie miestneho obyvateľstva. Od roku 1952 spisovatelia museli písať po ukrajinsky a prijať ukrajinskú identitu. Na túto ideologickú politiku mal dohliadať kontrolovaný komunistami KZUP – Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich Československa (1951). Taktiež profesionálne Ukrajinské národné divadlo (1946, v skratke – UND) od roku 1952 prešlo výlučne len na ukrajinský jazyk a ďalšie viac ako tri desaťročia bolo jednou z dôležitých foriem ideologického zásobovania asimilačnými prvkami dedinského obyvateľstva – počas každotýždňových hostovaní divadla po rusínskych dedinách. V takých podmienkach zakázanej rusínskej národnosti tisíce podkarpatských rodín prechádzali na jazyk majoritného národa – slovenského, dávali svoje deti nie do ukrajinských, ale do slovenských škôl.

Sloboda pre podkarpatských Rusínov Prešovskej Rusi je po prvýkrát spätá s revolúciou v roku 1968, hoci až po páde totalitarizmu v roku 1989 Československo uznalo rusínsku národnosť. Štatistika počas oficiálneho sčítania obyvateľstva ukazuje na postupné obrodenie etnickej skupiny. Tak, pri sčítaní ľudu v roku 2001 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 24 201 osôb, a po desiatich rokoch, v roku 2011 – to už bolo 33 482 osôb. Tiež je dôležité spomenúť, že počas oficiálneho sčítania ľudu na Slovensku v roku 2011 si rusínsky materinský jazyk zapísalo 55 469 osôb.

V roku 1995 na Slovensku bol kodifikovaný rusínsky spisovný jazyk. V školách sa vyučuje rusínsky jazyk a literatúra. V roku 2008 na Prešovskej univerzite vznikol Inštitút rusínskeho jazyka a kultúry. V Prešove od roku 1989 pôsobí rusínske národné divadlo – Divadlo Alexandra Duchnoviča. Pre potreby rusínskeho obyvateľstva vďaka štátu vychádzajú noviny a ča-

sopisy, vydávajú sa diela rusínskych autorov, samozrejme v jazyku Rusínov.

To všetko sa na Slovensku stalo možným vďaka vážnym politickým transformáciám v centrálnej Európe a likvidácii sovietskeho totalitarizmu. Obrodenie rusínskej etnickej skupiny je priamo spojené s procesom demokratizácie na Slovensku, ktoré od roku 2004 je členom Európskej únie.

### **Záver**

V súčasnej Európe sú podkarpatskí Rusíni najviac diskriminovaným etnikom. Rusíni sú národ bez vlastného štátu, a medzištátne hranice v centre Európy, ktoré uzákonnili víťazné mocnosti po Prvej a neskôr po druhej svetovej vojne, delia rusínsky svet, ako delí nôž živý organizmus. Národnostné problémy podkarpatských Rusínov (a taktiež Lemkov v Poľsku) vyvolávajú procesy zrýchlenej asimilácie a, môže sa stať, že o nejaký čas Rusíni zmiznú z etnickej mapy Európy.

Kým v štátoch Európskej únie (Slovensko, Česko, Maďarsko, Rumunsko) sú uznaní ako národnostná skupina, centrum diskriminácie Rusínov sa presunulo na Ukrajinu. To znamená: do štátu, ktorý je nástupcom Sovietskej Ukrajiny v rámci Sovietskeho Zväzu ako subjektu anexie Podkarpatskej Rusi! Do tej Ukrajiny, ktorá je dnes sama objektom ruskej anexie vo forme hybridnej vojny. Vojny, ktorú vedie Rusko nielen s Ukrajinou, ale s celým civilizovaným svetom, so snahou nového politického usporiadania v Európe.

Svet všemožne pomáha Ukrajinu. Ukrajina si vybrala novú historickú cestu: chce vstúpiť do civilizovanej Európy – preč od totalitnej ruskej impérie! V tejto situácii by mala Európska únia zaujať principiálne stanovisko v otázke uznania Ukrajinou podkarpatských Rusínov ako samostatného národa. Hocijakú iniciatívu v EÚ by určite v prvom rade mala vyvinúť Česká republika a jej vláda. Mala by uznať, že chybné rozhodnutie dočasného Českého parlamentu z 22. novembra 1945 odstúpiť Podkarpatskú Rus Sovietskemu Zväzu, priviedlo podkarpatských Rusínov, do národnej tragédie, ktorá trvá dodnes.

**Mgr. Valerij Paďák, CSc.**

**Prešovská univerzita v Prešove**

**Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín**

**Ústav rusínskeho jazyka a kultúry**

**Ul. 17. novembra č. 15**

**080 01 Prešov**

**Slovakia**

**padiak.valeri@gmail.com**

# METAMORFÓZY SÚČASNEJ SLAVISTIKY SO ZRETEĽOM NA RUSINISTIKU A BULHARISTIKU<sup>1</sup>

*Jozef BILSKÝ*

## Abstract

This paper deals with the report of conference Dynamical processes in the current Slavistics which was organized at University of Prešov on the 3<sup>rd</sup> – 4<sup>th</sup> November, 2016. The paper points out at the most important passages of each speaker at the conference which are sometimes completed by our opinion. The aim of this report is to give an evidence from the conference and to inform objectively about it. Contributions were delivered in different Slavic languages, because it was international Slavistics conference.

**Key words:** Slavic studies, Ruthenian language, Bulgarian language, progress.

Koniec osemnásteho storočia bol pre Slovanov späť s hľadaním svojich dávnych koreňov, s objavovaním vlastnej histórie, pravlasti a tým aj vlastného prajazyka (Dudášová-Kriššáková 2015). Tento jas padajúcej hviezdy osvietil vtedajšiu slovanskú inteligenciu žijúcu v národnostne slobodných i neslobodných štátoch, znovu prebudil slovanského ducha a oznamoval zrod budúcej švárnej devy – slavistiky. Vzhľadom na niektoré iné spoločenské vedy, ako je napríklad filozofia, história či rétorika, slavistika je relatívne mladá vedná disciplína, ktorá sa neustále vyvíja, formuje, a tak na pôde Prešovskej univerzity v dňoch 3. – 4. novembra 2016 bola usporiadaná medzinárodná vedecká konferencia **Dynamické procesy v súčasnej slavistike**.<sup>2</sup> Konferencia bola usporiadaná aj pri príležitosti osemdesiatych narodenín doc. PhDr. Vasilja Jabura, CSc.,<sup>3</sup> a dvadsiateho výročia založenia

1 Publikácia vznikla s podporou grantového projektu VEGA MŠ SR č. 1/0072/14 **Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike** (Kapitoly z výskumu slovenčiny, rusínčiny, poľštiny a ukrajinčiny).

2 Uvedená konferencia a z nej vydaný zborník je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA MŠVVaŠ SR *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike* č. 1/0072/14 (2014 – 2016).

3 Kodifikátor spisovnej rusínčiny na Slovensku a docent na Ústave rusínskeho jazyka

lektorátu bulharského jazyka na Prešovskej univerzite v Prešove.

Zahraniční hostia tejto konferencie prichádzali do Prešova ešte v stredu 2. 11. 2016, kde ich čakala večera a o 19:00 aj predstavenie v Divadle A. Duchnoviča. V prvý deň konferencie (štvrtok 3. 11. 2016) do 10:00 prebiehala registrácia účastníkov, medzi 10:00 – 10:30 nasledovalo prijatie u rektora Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD. a po ňom prijatie aj na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity. Okolo poludnia boli prítomní pozvaní na obed. Oficiálne **slávnostné otvorenie konferencie** sa začalo o 13:35 jej hlavnou organizátorkou prof. PhDr. Júliou Dudášovou, DrSc.,<sup>4</sup> ktorá všetkých srdečne privítala a pripomenula, že táto konferencia je realizovaná s podporou grantového projektu VEGA. Potom odovzdala slovo prorektorovi Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Milanovi Portíkovi, PhD. Ten v úvode svojho prejavu oficiálne zablagožehol jubilatovi, vyzdvihol význam vedeckých diskusií na takýchto zhromaždeniach a uviedol, že s Margaritou Ganevou<sup>5</sup> prerokoval ďalšie možnosti spolupráce medzi Prešovskou univerzitou a Bulharskom. Po svojom slávnostnom príhovore prof. PhDr. Milan Portík, PhD. udelil Pamätnú medailu PU: doc. PhDr. Vasillovi Jaburovi, CSc., Jej Excelencii Margarite Ganevej, prof. Dr. Iveline Savovej,<sup>6</sup> prof. Dr. Nadke Nikolovej,<sup>7</sup> Dr. Nikolajovi Nikolovovi,<sup>8</sup> prof. Dr. Dobrine Daskalovej,<sup>9</sup> doc. Dr. Strašimirovi Canovovi,<sup>10</sup> prof. Dr. Michailovi Kapralovi,<sup>11</sup> a v neprítomnosti aj doc. Dr. Mladenovi Enčevovi.<sup>12</sup>

Po udelení cien slovo prevzala prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. Spomínala zrod bulharského lektorátu na Prešovskej univerzite, a to konkrétne na telefonát s prof. Dr. Nadkou Nikolovou, ktorá si vybrala pôsobisko medzi

a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

4 Profesorka na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity.

5 Jej Excelencia Margarita Ganeva je mimoriadna a splnomocnená veľvyslankyňa Bulharskej republiky na Slovensku.

6 Bývala dekanka Fakulty humanitných vied Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene, Bulharsko.

7 Profesorka na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene, Bulharsko a zakladateľka bulharského lektorátu na Prešovskej univerzite v Prešove (1996 – 2001).

8 Vysokoškolský učiteľ na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene a lektor bulharského jazyka na PU v Prešove (2005 – 2009).

9 Profesorka na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene a bývalá lektorka bulharského jazyka na PU (2009 – 2013).

10 Docent na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene a súčasný lektor bulharského jazyka na PU (od roku 2013).

11 Profesor na univerzite v Sarvaši v Maďarsku.

12 Docent na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene a bývalý lektor bulharského jazyka na PU (2001 – 2005).

Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici a našou univerzitou. Dvadsaťročný úspešný príbeh tunajšieho lektorátu bulharského jazyka dnes dokazuje, že pani profesorka si správne zvolila Prešovskú univerzitu v Prešove. Prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. prezradila aj jeden nápad z rozhovoru s Jej Excelenciou M. Ganevou. Na Prešovskej univerzite v rámci Centra jazykov a kultúr národnostných menšín existuje Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Ústav rómskych štúdií a Ústav maďarského jazyka a kultúry. Vzhľadom na úspešnú históriu týchto jedinečných pracovísk v rámci Slovenska by takto **na pôde Prešovskej univerzity mohol vzniknúť aj Ústav bulharského jazyka a kultúry.**

Ďalej prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. vyzdvihla prácu jubilanta doc. PhDr. Vasil'a Jabura, CSc. na kodifikácii spisovnej rusínčiny, jeho odvahu a smelosť, pretože Rusíni sa o tento akt pokúšali už od 18. storočia. Potom predstavila prof. Dr. Michala Kaprala, ktorý ako profesor začínal začínal v Nyíregyháze, pokračoval v Sarvaši a teraz pôsobí v Budapešti. Na konferenciu mal prísť aj prof. Michajlo Fejsa<sup>13</sup>, ktorý je predstaviteľom vojvodinských Rusínov. Tí na „dolnú zem“ prišli v 18. storočí, ich jazykový základ je východoslovenský, na ktorý sa postupne navrstvili jazyky východoslovenské a južnoslovenské. Organizátorka ďalej privítala všetkých doktorandov vrátane Mgr. Kanameho Okana.<sup>14</sup> Po tomto príhovore bolo odovzdané slovo riaditeľovi Centra jazykov a kultúr národnostných menšín Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Petrovi Kášovi, CSc. Pán riaditeľ nadviazal na príjemnú atmosféru navodenú prof. PhDr. Júliou Dudášovou, DrSc. Uviedol, že od svojho doktorandského štúdia sa pohybuje na slavistických pracoviskách a zároveň predstavil profiláciu Centra jazykov a kultúr národnostných menšín PU. Poznamenal, že každá univerzita nemôže mať len módne študijné programy, ale musí ponúkať aj také, kde sa hlási menej študentov, lebo **keď sa niečo vytratí, ťažko už je to oživiť.** Na záver svojho príhovoru všetkým poprial príjemný pobyt a za vysokú úroveň konferencie sa poďakoval najmä prof. PhDr. Júlii Dudášovej, DrSc. a PhDr. Kvetoslave Kaporovej, PhD.<sup>15</sup> Prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc., zdôraznila, že po reforme na Katedre slavistiky na Filozofickej fakulte PU sa vďaka veľkej podpore Jej Excelencie Margarity Ganevej udržal lektorát bulharského jazyka na našej univerzite. Pani veľvyslankyňa sa poďakovala za ocenenie a ospravedlnila sa za „česko-slovenčinu“ vo svojom jazykovom prejave, čo však nijako

13 Profesor na Univerzite v Novom Sade.

14 Doktorand na Univerzite v Novom Sade japonského pôvodu.

15 Odborná asistentka na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

neovplyvnilo kvalitatívnu stránku jej príhovoru, v ktorom upozornila, že **v dnešnej modernej, globálnej Európe je dôležité zachovávať si viac ako tisícročné tradície Cyrila a Metóda.** Všetkých vyzvala, že my, účastníci konferencie, máme cez svoje poznatky zabezpečiť, aby táto cyrilo-metodská fakľa horela aj naďalej, ďalších najmenej 1150 rokov, pretože „malé“ jazyky sú jedny z najstarších jazykov, z ktorých vznikali „veľké“ a bohaté jazyky. Jej Excelencia neobišla ani geopolitickú otázku – prečoby sme mali byť označovaní ako „noví“ členovia Európy? Predsa **hlaholika a cyrilika sú pevnou súčasťou Európy od nepamäti a Slovenská republika má cyrilo-metodskú tradíciu zakomponovanú v preambule Ústavy SR.**<sup>16</sup> Pani veľvyslankyňa zhodnotila, že Prešov je najvhodnejším sídlom na pestovanie tejto tradície, pretože na Prešovskej univerzite sú zriadené bohoslovecké fakulty východného obradu (gréckokatolícka a pravoslávna). Jej Excelencia v závere svojho príhovoru popriala všetkým účastníkom medzinárodnej konferencie veľa zdravia, lebo **civilizácia od nás ako slavistov očakáva hodnoty** nie materiálne, ale **duchovné.** Po týchto gnómických vetách pani veľvyslankyňa odovzdala profesorke Dudášovej knižné dary,<sup>17</sup> za ktoré sa pani profesorka poďakovala a uviedla, že publikácie bude využívať aj v pedagogickej praxi. Profesorka Dudášová ešte poznamenala, že zahraničná vedecká spolupráca je dôležitá najmä pre pracoviská sídliace mimo Bratislavy, potom odovzdala slovo prof. Dr. Iveline Savovej, bývalej dekanke Fakulty humanitných vied Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského (2008 – 2016), ktorá vo svojom príhovore uviedla, že sa zaujíma aj o slovenský jazyk a kultúru a Katedra bulharského jazyka na ŠU dlhodobo spolupracuje s univerzitou v Prešove (od roku 1996). Pani profesorka sa poďakovala za vrúcne prijatie a vysoko ocenila úsilie udržať bulharistiku na Prešovskej univerzite. Na záver pripomenula, že je potrebné udržať slovanského ducha vo svete anglikanizácie, pretože dôležitý je nielen duch, rozum, ale i srdce.

Po prof. Dr. Iveline Savovej bola k rečníckemu pultu pozvaná predstaviteľka Rusínskej obrody na Slovensku Mgr. Anna Kuzmiaková. Svoj slávnostný prejav začala gratuláciou doc. PhDr. Vasil'ovi Jaburovi, CSc. Zhodnotila obdobie zápasu Rusínov za ich národnú svojbytnosť, pretože minulý režim administratívne vymazal rusínsku menšinu, zlikvidoval gréckokatolícku

16 Preto sa kriticky vyjadrujeme k snahám niektorých slovenských liberálnych politikov zrušiť Sviatok svätého Cyrila a Metóda a prehodnotiť ho len na pamätný deň.

17 Konkrétne ide o tieto publikácie: 1. Химн насв. Кирил и Методий; 2. Васил Левский: Апостол болгарской свободы; 3. София – европейска столица на кирилските букви.

cirkev a tým aj rusínsky jazyk. Mnohí predstavitelia gréckokatolíckej cirkvi boli odsúdení. Pri formovaní národného obrodzenia Rusínov Anna Kuzmiaková vyzdvihla význam osobnosti Alexandra Duchnoviča, ale aj Rusínskej obrody, ktorá zohrala nezanedbateľnú úlohu v tomto národnouvedomovacom procese Rusínov. Dnes sa Rusíni na Slovensku môžu pýšiť vlastným spisovným jazykom, Divadlom Alexandra Duchnoviča, môžu počúvať, pozeráť i čítať rusínske médiá v azbuke, ktorá je jedným zo symbolov Rusínov, ich jazyka a kultúry. Týmto dnes už samozrejým výdobytkom rusínskej kultúry predchádzalo mnoho úsilia. Ich novodobé začiatky možno vidieť na Prvom medzinárodnom kongrese rusínskeho jazyka, na ktorom sa v roku 1992 v Bardejovských Kúpeľoch po dlhých desaťročiach neslobody zišli Rusíni z celého sveta. Posledná dekáda 20. storočia znamenala pre Rusínov mnohé významné prelomy. Začali sa vydávať rusínske slovníky, pravopisné príručky, učebnice i beletria. Podľa J. Sabola (2012) je najpresnejším vyjadrovacím prostriedkom metafora. Aj z toho dôvodu si možno Anna Kuzmiaková pri vyjadrení priebehu kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka pomohla práve nasledujúcou metaforou, ktorú sa pokúsime parafrázovať – je ľahko sa nastáňovať do postaveného domu a len hútať o tom, ako ho vymalovať, no je neporovnateľne náročnejšie prísť na nepokosenú lúku plnú trnia, chrastia a hľadať spôsoby, ako by sa dalo na tejto ploche postaviť dom. Dodávame, že doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc. sa nebál tejto výzvy a zobral do vlastných rúk všetky vtedy dostupné nástroje, aby mohol na holej lúke postaviť rusínsky dom v podobe kodifikácie spisovnej rusínčiny a dnešného Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry na Prešovskej univerzite v Prešove. Anna Kuzmiaková ďalej uviedla, že Vasil' Jabur sa narodil dňa 28. októbra (1936), teda v ten istý deň ako kodifikátor spisovnej slovenčiny Ľudovít Štúr,<sup>18</sup> a snáď preto mu bolo aj sa kodifikátorom ďalšieho člena slovanskej jazykovej rodiny – spisovnej rusínčiny na Slovensku. V závere príhovoru Anna Kuzmiaková v mene Rusínskej obrody na Slovensku vyslovila docentovi Jaburovi hlbokú poklonu a na znak vďaka predsedu Rusínskej obrody Ing. Martin Karaš jubilantovi odovzdal Ďakovný list.

Profesorka Júlia Dudášová sa Anne Kuzmiakovej poďakovala za sumár dejín, lebo si ich stále treba pripomínať, aby sme na ne nezabudli. Potom odovzdala mikrofón súčasnej riaditeľke Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove doc. PhDr. Anne Pliškovej, PhD. Vo svojom vystúpení pani riaditeľka poznamenala, že vysokoškolská rusinistika na Prešovskej univerzite od roku 1998 prešla niekoľkými organizačnými

18 Ľudovít Štúr sa narodil 28. októbra 1815 v obci Uhrovec, v tomistom dome ako Alexander Dubček.

zmenami a v súčasnosti inštitucionálne funguje v rámci subjektu už pod štvrtým názvom. Cieľ pracoviska a obsahová náplň činnosti pracovníkov Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry PU však zostali nezmenené. Vo vedecko-výskumnej oblasti riešia a participujú na projektoch zameraných na výskum súčasného rusínskeho jazyka, pracujú nad kultiváciou noriem rusínskeho spisovného jazyka, vydávajú vedeckú, odbornú a učebnicovú literatúru pre všetky tri stupne vysokoškolského vzdelávania so zameraním na rusínsky jazyk a literatúru a v neposlednom rade budujú v Európe unikátnu knižnicu karpatorusinistiky podľa vzoru Carpatho-Rusyn Library Torontskej univerzity. V pedagogickej činnosti ústav ako jediné vysokoškolské pracovisko na Slovensku vychováva primárne budúcich učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry, ale aj odborníkov na iné sféry karpatorusinistiky. V spoločenskej oblasti pracovníci ústavu popularizujú rusinistiku v domacom aj medzinárodnom kontexte a prispievajú k zavedeniu rusínskeho jazyka do rôznych oblastí kultúrno-spoločenského života Rusínov. V ďalšej časti svojho vystúpenia pani riaditeľka venovala pozornosť jubilantovi doc. PhDr. Vasil'ovi Jaburovi, CSc., s ktorým spolupracuje vyše 20 rokov. Počas tohto obdobia odvedli najdôležitejšiu prácu najmä na konštituovaní vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku. Jubilanta opísala atribútmi ako človeka vysoko erudovaného a pritom skromného, pracovitého, svedomitého a prístupného kompromisom. Tieto vlastnosti tvoria predpoklad na to, že súčasná rusinistika sa dá začleniť aj do širšieho slovanského či medzinárodného kontextu. Pri detailnejšom opise doc. PhDr. Vasil' Jabura, CSc. si doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. pomohla slovami akademika, prof. Dr. Pavla Roberta Magočiho<sup>19</sup> (2016, s. 12): «Жертвенность і сміливість суть знаки людського характеру, споєвані звичайно з революційними політичними активістами ці воєнськими героями, но уже менше з академіками. Предці ся але стане, же ай академіци на досягнутя інтелектуальных цілів мушени суть зреалізувати революційні кроки. Ай лінгвісты – ці они суть аматеры, або професіоналы, можуть ся стати революціонерами; главно тоты, котры ся занимають формованьём новых літературных языків. Як інакше бы сьме могли описати вклад таких особностей як Ян Гус до чеського языка, Мартін Лутер і ёго вклад до німецького языка ці Людовіт Штур і ёго вклад до словацького языка? На то, абы здолали сплоченьскый і політичний одпор к новій ідеї (в данім припадї к ідеї створіня літературного языка), з котров пришли, мусила мати каждая з тых особностей достаток смілости. А каждая з них мусила пожертвовати ся свому цілю, што значіло робочу заангажованість в

19 Profesor na Torontskej univerzite v Kanade.

значно тяжкій сфері – кодифікації яzyка на много років, ба докінця десяток років. Єдним з таких жертвенных і смілых революціонерів днешній doby є Василь Ябур, котрый є поважований за єдного з главных творців русиньского літературного яzyка на Словакії.»

Na záver príhovoru pani riaditeľka odovzdala jubilantovi Ďakovný list v mene Ústavorusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity, v ktorom ocenila jubilantov vklad do kodifikácie rusínskeho jazyka, rozvoja rusinistiky, výchovy a vzdelávania mladých učiteľov rusínčiny a budúcich vedcov-karpatorusinistov. Na základe poverenia prezidenta Karpat-sko-rusínskeho výskumného centra v USA prof. Dr. Pavla Roberta Magocsiho jubilantovi zároveň odovzdala najvyššie ocenenie v oblasti rusínskej kultúry – Cenu Alexandra Duchnoviča za významný prínos pre rusínsky národ. Prítomní ocenili jubilanta búrlivým potleskom, po ktorom mu prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. udelila slovo. Doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc. sa vyjadril, že pre neho je to veľká česť, že Prešovská univerzita zorganizovala konferenciu pri príležitosti jeho životného jubilea. Oslávenec sa poďakoval za medzinárodnú účasť. Uviedol, že mladší kolegovia, ale i študenti sú ako jeho deti i vnuci a dávajú mu energiu. Prešovská univerzita v Prešove je centromdvoch východoslovanských cirkví i niekoľkých jazykov národnostných menšín, čo napomáha rozvoju demokracie. Jubilant poprial univerzite všetko najlepšie do budúcnosti, poďakoval sa organizátorke konferencie prof. PhDr. Júlii Dudásovej, DrSc., ktorú označil za dušu projektu. Poďakovanie vyjadril aj organizátorke rusínskej časti konferencie PhDr. Kvetoslave Koporovej, PhD., doc. PhDr. Anne Pliškovéj, PhD. a prof. PhDr. Petrovi Kášovi, CSc., bez pomoci ktorých by sa konferencia neuskutočnila, ďalej rektorovi Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Petrovi Kónyovi, PhD. a všetkým, ktorí priložili ruku k dielu. Na záver dodal, že aj Rusíni pestujú a uctieujú tradíciu Cyrila a Metóda a keď sa vyskytla možnosť rozvíjať rusinistiku, nezvažoval dôsledky ohľadom osobnej kariéry.

Po slávnostných aktoch a príhovoroch **nasledovalo rokovanie** podľa stanoveného programu. Výhodou tejto konferencie bolo to, že účastníci už mali zborník z tejto konferencie k dispozícii, pretože bol vydaný v predstihu, teda ešte pred samotnou konferenciou, čo umožnilo lepšiu kooperáciu medzi prednášajúcimi a publikom. Z nášho pohľadu ide o atypický jav, ktorý okrem spomenutej výhody má však aj svoje limity – autori publikovaných vedeckých štúdií už nemôžu svoje príspevky po diskusii vylepšiť. Rokovanie sa začalo o 14:30, a to rusinistickousekcíou, ktorú viedla doc. PhDr.

Anna Plišková, PhD. Ako prvý vystúpil **prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.**<sup>20</sup> so širokou a nadčasovou témou *Hodnoty v jazyku*, ktoré predstavil v historickom priereze. My sa pristavíme len pri jednom z týchto bodov. „*Slovania predstavujú v univerzálnej semiotike ženskú zložku, Germáni – mužskú zložku.*“ (Sipko 2016, s. 23). Autor toto tvrdenie demonštruje na príklade rodovo typickej gramatickej morfémy pre ženský rod v N sg., teda *-a* (*Naša maličká dcéra Hanka tancovala*) a konfrontuje to s anglickým prekladom tejto vety *Our little daughter Ann danced.*, v ktorej nevidno žiadne morfológické ukazovatele pre ženský rod (Sipko 2016). Po prednese referátu doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. sa prof. PhDr. Jozefovi Sipkovi, PhD. poďakovala a poznamenala, že metodologické východiská referátu by bolo dobré aplikovať na oblasť rusinistiky. Podrobnejšie (porovnávaním týchto jazykov s východoslovenskými nárečiami) sa touto témou budeme zaoberať v našej rozpracovanej dizertačnej práci *Pádový synkretizmus vo východoslovenských nárečiach*.

Ako druhý referujúci vystúpil **prof. Dr. Michail Kapral**. Predtým sa však ešte poďakoval za ocenenie Prešovskej univerzity, ktoré si vysoko váži. Uviedol, že po svojej päťdesiatke sa začal zaujímať o nárečie nevelkej obce pri Užhorode, kde žije jeho mama, a tak sa rozhodol spracovať tematiku slovotvorby nárečovej lexiky: *Словотвореня у русиньских діалектах: демінутативы и аугментативы у бесіді обывателюв ужанського села Великі Лазы*. Ďalej autor poznamenal, že *dynamicke procesy* znamenajú progres, no on inklinuje k tomu pôvodnému stavu v jazyku. Považuje sa za posledného človeka, ktorý uvedený dialekt môže zapísať, a tak sa po 20 rokoch výskumne vrátil k slovotvorbe. Účastníci teraz počuli maďarský variant rusínskeho jazyka, pretože podľa slov autora príspevku maďarská hrdosť nedovolila maďarským Rusínom prijať spisovnú rusínčinu kodifikovanú na Slovensku. poľský (lemkovský) variant rusínčiny sme mali možnosť počuť z úst **Dr. hab. Oleny Duc-Fajfer**.<sup>21</sup> Vo svojom referáte *Актуалний статус русиньского/лемківського яzyка в Польци – загорожыня, способы охороны і рєвіталізаціі* autorka predstavila históriu formovania sa lemkovského (rusínskeho) jazyka a poznamenala, že jazyk je vždy taký, akí sme my, jeho používatelia, a tak hybridnosť bude kvôli jazykovým kontaktom v jazyku vždy prítomná. Tamojšia mladá generácia Rusínov je tiež aktívna, i keď v malom počte, no autorka v nich vidí nádej na budúcnosť. Na záver dodala, že emancipácia je jedna vec, ale treba myslieť aj na zachovávanie jazyka.

20 Profesor na Inštitúte rusistiky na Filozofickej fakulte PU v Prešove.

21 Pôsobí na Jagelovskej univerzite v Krakove.

Po dvoch referátoch v rusínčine sme znovu počuli slovenčinu, a to v podaní **PhDr. Stanislava Konečného, CSc.**<sup>22</sup>, ktorý vystúpil s témou *Karpatskí Rusíni a vývoj právneho postavenia ich jazyka do roku 1945*. Venoval sa problematike postavenia rusínskeho jazyka v školách v jednotlivých historických obdobiach. Autor upozornil, že najhoršie obdobie pre Rusínov nebolo obdobie absolutizmu, teda monarchie, pretože vtedy jazyk plnil hlavnú komunikačnú funkciu. Poslednou prednášajúcou v prvej časti tejto sekcie bola **doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.**, ktorá vzhľadom na krátkosť času svoj referát *Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov* zostručnila na niekoľko viet o nevyhnutnosti poznať tak domácu legislatívu, ako aj európske dohovory na ochranu menšinových jazykov ako európskeho kultúrneho dedičstva. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov je jedným zo základných medzinárodných dohovorov Rady Európy, ktorý sa vzťahuje aj na rusínsky jazyk. Neovládanie obsahu tohto dohovoru a problémov spojených s jeho implementáciou je jedným z vážnych nedostatkov, dôsledkom ktorého je aj absencia iniciatívy niektorých národnostných menšín v otázke zaangažovanosti sa za svoje legitímne práva na používanie svojich jazykoch v kontexte európskej charty jazykov a záväzkov vyplývajúcich z nej pre zmluvné krajiny vrátane Slovenska. Takisto navrhla, aby sa touto témou – implementáciou charty jazykov – v budúcnosti zaoberala samostatná medzinárodná vedecká konferencia, ktorá by ozrejnila trendy v implementácii charty v jednotlivých európskych krajinách, v ktorých žijú Rusíni. Nakoľko ide o širokú problematiku, odvolala sa na plné znenie príspevku publikované v zborníku. Príspevok je podobne ladený ako jej príspevok na IV. medzinárodnom kongrese rusínskeho jazyka (2015), v ktorom sa venovala téme vzdelávania Rusínov na Slovensku v kontexte charty jazykov.<sup>23</sup>

Bez prestávky sa pokračovalo v **druhej časti rusinistickej sekcie**. Moderoval ju prof. Dr. Michail Kapral', ktorý sa snažil vystupujúcim obmedziť čas na prednes na cca 10 minút. V tomto duchu svoje vystúpenie zostručnila prvá prednášajúca z tejto sekcie **PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.** v referáte *3 дакотрых правіл орфоеніі в русиньскім норматівнім языку на Словакіі*. Autorka uviedla, že po IV. medzinárodnom kongrese rusínskeho jazyka (2015) bola obnovená činnosť jazykovej komisie pre rusínsky jazyk pri Ústave rusínskeho jazyka a kultúry PU, ktorej sa stala koordinátorkou, a upozornila aj na fakt, že dodnes nie sú publikované ortoepické pravidlá

22 Odborný asistent na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove. Zaoberá sa históriou Rusínov.

23 Bližšie pozri Plišková (2015).

pre rusínsky jazyk na Slovensku. V referáte poukázala na niektoré aktuálne ortografické zmeny v spisovnej (slovenskej) rusínčine. Jazyk potom na chvíľu vystriedala rusínska literárna veda v podaní **Mgr. Valerija Paďaka, CSc.**<sup>24</sup> s príspevkom *До джерел карпаторусинської балади «Процай, Росія, процай, Кавказ»*, v ktorom pripomenul, že v karpatskej operácii padlo alebo bolo zranených milión ľudí, no jedným dychom dodal, že Karpaty nepredstavujú priestor, kde ľudia len umierali vo vojne, ale ide o areál, v ktorom jedna kultúra obohacovala inú. Dôkazom toho je fakt, že Rusíni počas vojny v zákopoch tvorili nové piesne. Tretí referujúci, **Mgr. Kana-me Okano** sa vo svojom referáte *Семантика и дистрибуция дієслових осцилацій у войволянським руским языку* opäť venoval problematike jazyka, no tentoraz išlo o vojvodinskú rusínčinu. Autor príspevku okrem iného poukázal na tenké sémantické hranice medzi slovesami *hombac še, humbac še, kivac še* a ďalšími (prvoplánovo) synonymami. K literatúre sa znova vrátil **Mgr. Michal Pavlič**<sup>25</sup>, ktorý predniesol príspevok s názvom *Тематизація народної ідентити в поезії Миколая Ксеняка*. Vymedzil pojem identita z rôznych hľadísk a dospel k názoru, že v mladej generácii Rusínov otázka identity nie je vyriešená. Literatúru znovu vystriedala lingvistika, konkrétne rusínska dialektológia, a to v podaní **Mgr. Zdenky Citriakovej**<sup>26</sup>, ktorá predniesla príspevok na tému *К спеціфічним знакам діалектного ареалу Сниньського округу на виход од річки Цірохи*. Autorka poukázala na fonologické a morfológické špecifiká skúmanej skupiny dialektov, ako aj na medzigeneračné rozdiely v používaní tohto dialektu. Prof. Dr. Michail Kapral' ukončil vystúpenia a otvoril diskusiu. Ako prvá sa prihlásila prof. Dr. Dobrina Daskalova, ktorá s nadšením konštatovala, že konečne počula živý rusínsky jazyk a do veľkej miery ju zaujalo, že slovenská spisovná rusínčina má voľný a pohyblivý prízvuk s fonologickou (dištinktívnou) funkciou.<sup>27</sup> PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD. v osobnom rozhovore prof. Dr. Dobrine Daskalovej vysvetlila, že je tak preto, lebo spisovná rusínčina na Slovensku bola kodifikovaná podľa východnej časti rusínskych dialektov, kde je prízvuk voľný a pohyblivý podobne ako v ostatných východoslovanských jazykoch. Prof. Dr. Dobrina Daskalova druhú otázku adresovala prof. PhDr. Jozefovi Sipkovi, PhD., či *Hodnoty v jazyku* sa prejavujú aj vo frazémach. Vzhľadom na to, že ide o širšiu problematiku, odpoveď sme sa hneď nedo-

24 Odborný asistent na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry PU v Prešove.

25 Doktorand na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry PU v Prešove.

26 Doktorandka na Ústave rusínskeho jazyka a kultúry PU v Prešove.

27 Napríklad gramatický tvar *же ны* sa používa v G sg., ale podoba *жены* zasa v N pl. (Koporová 2015).



zvedeli. Ďalej sa do diskusie prihlásila Dr. hab. Olena Duc-Fajfer a reagovala na príspevok Mgr. Michala Pavliča. Podľa nej by bolo dobré presnejšie vymedziť pojem identita – o aký typ identity ide.

Diskusia pokračovala aj na **slávnostnej večeri**, ktorá sa podľa nášho názoru niesla viac v pracovnom duchu, no v jej úvode sme všetci jubilantovi zaspievali známu rusínsku oslavnú pieseň *Многая літ!* V rámci neformálnej diskusie na slávnostnej večeri sa ešte napríklad osvetľovala otázka identity a celkovo sa vymieňali názory a skúsenosti na medzinárodnej úrovni.

Na **druhý deň** (piatok 4. novembra 2016) sa po raňajkách (o 9:00) začalo rokovanie **bulharistickej sekcie** podľa programu, ktorú viedla prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. Prvá vystúpila **prof. Dr. Ivelina Savova** a účastníkom predstavila *Квазититулы vs. титулы в современном болгарском языке*, kde poukázala, že profesie ako učiteľ, riaditeľ tiež majú svoje kvázitituly. Autorka sa rozhodla predniesť svoj príspevok v ruštine, aby odbúrala jazykovú bariéru medzi účastníkmi konferencie. **Prof. Dr. Dobrina Daskalova** predniesla svoj referát v rodnom jazyku. Na margo toho prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. poznamenala, že bolo zaujímavé počuť tu aj bulharčinu. Tretia prednášajúca z bulharistickej sekcie bola **prof. Dr. Nadka Nikolova** a na pozadí aj turecko-bulharského či bulharsko-gréckeho bilingvizmu predstavila *Характерные черты формирования новоболгарского литературного языка*. Pred pätnásťminútovou prestávkou sa ujala slova ešte **prof. Dr. Mariana Stefanova**<sup>28</sup> s témou *Обръщенията като маркер за учтивост в българското речево общуване*. Prestávka na občerstvenie sa skončila o 10:30 a pri rečníckom pulte už stál **Dr. Nikolaj Nikolov**, aby predniesol referát na tému *Предложната реприза в българския и словашкия език*. V úvode vyjadril radosť nad tým, že je opäť v Prešove stručne pripomenul začiatky spolupráces prof. PhDr. Júliou Dudášovou, DrSc., pri rozvoji lektorátu bulharského jazyka. Autor zdôraznil, že bulharčina predstavuje analytický typ jazyka a študenti musia poznať typologické rozdiely medzi slovenčinou a bulharčinou. Z tohto hľadiska sú dôležité aj predložky. Prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc. sa autorovi príspevku poďakovala za zaujímavé porovnanie prepozícií v slovenčine a v bulharčine. Ako posledný zahraničný hosť vystúpil **doc. Dr. Strašimir Canov** s historickou tematikou *Смъртта на цар Самуил в българския исторически роман*. Na záver nielen bulharistickej sekcie, ale aj celej dvojdnovej medzinárodnej konferencie v krátkosti vystúpila jej organizátorka **Júlia Dudášová** s konfrontačným pohľadom na *Fonologický systém spisovnej slovenčiny a spi-*

28 Profesorka na Šumenskej univerzite biskupa Konštantína Preslavského v Šumene, Bulharsko.

*sovnej bulharčiny z typologického hľadiska*. Autorka uviedla, že túto tému otvorila v čase, keď na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove študentom slavistiky bolo treba priblížiť typológiu slovanských jazykov. Autorka verí, že bulharčina bude na pôde Prešovskej univerzity znieť aj naďalej, tak aj preto sa rozhodla práve pre tento referát.

Podľa prof. Júlie Dudášovej táto konferencia ukazuje, že sa tu črtá ďalší konfrontačný výskum – typologické porovnanie bulharčiny a rusínčiny. Potom odovzdala slovo doc. PhDr. Anne Pliškovéj, PhD., ktorá sa poďakovala všetkým, ktorí sa aktívne zúčastnili na tejto konferencii, skonštatovala, že sme sa vzájomne spoznali a tým aj obohatili rusinistiku i bulharistiku, čo tvorí ďalší impulz na spoluprácu. Ďalej ocenila medzinárodnú účasť, prítomnosť Rusínov pôsobiacich mimo Prešovskej univerzity a v neposlednom rade aj vystúpenie doktorandov. Jedným dychom vyjadrila potešenie, že vyrastá nová generácia rusinistov. Na záver pani riaditeľka vyjadrila nádej na ďalšiu budúcu spoluprácu. Konferencia bola zakončená spoločnou



fotografiou<sup>29</sup> a spoločným sýtym, ale zdravým piatkovým obedom.

Obrázok č. 1 – spoločná fotografia účastníkov konferencie<sup>30</sup> Zdroj: <http://videoportal>.

29 Pozri obrázok č. 1.

30 Účastníci v prednom rade (sediaci) zľava: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc., prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc., PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., prof. Dr. Dobrina Daskalova.

Účastníci v zadnom rade (stojaci) zľava: Mgr. Zdenka Citriaková, Mgr. Michal Pavlič, PhDr. Stanislav Konečný, CSc., Mgr. Kaname Okano, prof. Dr. Michail Kapral', Dr. hab. Olena Duc-Fajfer, prof. Dr. Nadka Nikolova, Dr. Nikolaj Nikolov, prof. Dr. Ivelina Savova, doc. Dr. Strašimir Canov, prof. Dr. Mariana Stefanova, Mgr. Jozef Bilský.

[fhpv.unipo.sk/2016/20161104\\_slavistika\\_foto2\\_ph/IMG\\_4931.jpg](http://fhpv.unipo.sk/2016/20161104_slavistika_foto2_ph/IMG_4931.jpg)

**Na záver** možno konštatovať, že slavistická konferencia s medzinárodnou účasťou, na ktorej formou referátov odznelo viacero slovanských jazykov, prispela k ďalšiemu progresu, k dynamickému napredovaniu výskumu v oblasti slovanských jazykov a dosiahla vysokú odbornú i spoločenskú úroveň. Prešovskej rusinistike i bulharistike prajeme do budúcnosti veľa kreativity, inšpirácie, vnútornej motivácie a ich vedecko-pedagogickým pracovníkom v neposlednom rade aj veľa zdravia do ďalšieho pôsobenia, vedeckého bádania, výchovy mladej generácie slavistov a celkovo mnoho síl pri naplňaní odkazu solúnskych bratov, pretože ich hodnoty, písmo, jazyk a viera boli odjakživa centrálnou súčasťou európskej civilizácie. Mesto Prešov a tunajšia univerzita vytvára pre tieto ciele vhodné podhubie, pretože tu sídlia dve bohoslovecké fakulty východného obradu, nachádzajú sa tu pracoviská jazykov a kultúr národnostných menšín, tiež aj Inštitút rusistiky a Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií na tunajšej filozofickej fakulte. K uvedenému prispieva aj výhodná geografická polohamesta Prešov na východe Slovenska, čo predstavuje styčný bod pre Rusínov, Ukrajincov, Poliakov, Slovákov, Maďarov, ale aj príslušníkov a nositeľov iných jazykov a kultúr.

#### LITERATÚRA

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015): *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-194-5, 286 s.

KOPOROVÁ, K. (2015): *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1277-8, 116 s.

МАГОЧИЙ, П. Р. (2016): Жертвенность і смілість: Василь Ябур і русинський язык. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilá Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na Prešovskej univerzite*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1638-7, s. 12 – 15.

PLIŠKOVÁ, A. (2015): Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku. Zborník referátov zo IV. Medzinárodného kongresu rusínskeho jazyka konaného v dňoch 23. – 25. septembra 2015 na Prešovskej univerzite v Prešove*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1521-2, s. 202 – 231.

SABOL, J. (2012): Prednáška zo všeobecnej jazykovedy na Filozofickej fa-

kulte UPJŠ v Košiciach v novembri 2012.

SIPKO, J. (2016): Hodnoty v jazyku. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilá Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na Prešovskej univerzite*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1638-7, s. 18 – 25.

[http://videoportal.fhpv.unipo.sk/2016/20161104\\_slavistika\\_foto2\\_ph/IMG\\_4931.jpg](http://videoportal.fhpv.unipo.sk/2016/20161104_slavistika_foto2_ph/IMG_4931.jpg) [cit. 2016-11-10]

**Mgr. Jozef Bilský**

**Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií**

**Katedra slovenského jazyka**

**Filozofická fakulta**

**Prešovská univerzita v Prešove**

**Ulica 17. novembra 1**

**080 78 Prešov**

**Slovensko**

**jozef.bilsky@gmail.com**

## **Studium Carpato-Ruthenorum 2016** **Štúdie z karpatorusínistiky 8.**

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Vydavateľ: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU

Prvé vydanie, 2016

Počet strán: 148

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

**ISBN 978-80-555-1754-4**

